

LIETUVA PASAULYJE – PASAULIS LIETUVOJE

Skaitmeninė integruoto ugdymo(si)
priemonė (SIUP)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Vilius Šadauskas

LIETUVOS IR ESTIJOS
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI
RYŠIAI XIX–XX A.

Kaunas, 2023

Leidinio tekstas parengtas 2020 metais.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-467-564-5 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/9786094675645>
<https://doi.org/10.7220/9786094675645.4>

© Vilius Šadauskas, 2023

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2023

TURINYS

ĮVADAS	5
ESTIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS	5
LIETUVOS IR ESTIJOS BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS	6
LIETUVOS IR ESTIJOS ISTORINIŲ IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ ATSPINDŽIAI ISTORIOGRAFIJOJE	8
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR ESTIJOS RYŠIAI XIX–XX A.	10
LIETUVOS IR ESTIJOS POLITINIO BENDRADARBIAVIMO APRAIŠKOS XIX–XX A.	10
Politinis gyvenimas priklausymo Rusijos imperijai laikotarpiu	10
Nuo valstybių idėjos iki Lietuvos ir Estijos valstybių tarptautinio pripažinimo	12
Nuo karo iki karo – (ne)įgyvendinta Baltijos šalių sąjungos idėja	18
<i>Įdomybė.</i> Tautinė tolerancija – gerų tarpvalstybinių santykių pagrindas	20
Tarpvalstybiniai santykiai 1939–1990 m.: karai ir naujos okupacijos	20
<i>Įdomybė.</i> Lietuvos statistikos komiteto, Gyventojų sveikatos apsaugos ir kultūros statistikos skyriaus duomenys apie imigraciją į Estiją, Latviją ir Lietuvą 1959–1988 m.	24
LIETUVOS IR ESTIJOS EKONOMINIO BENDRADARBIAVIMO APRAIŠKOS XIX–XX A.	24
<i>Įdomybė.</i> Socialiai jautrios darbo politikos link	28
LIETUVOS IR ESTIJOS KULTŪRINIO BENDRADARBIAVIMO APRAIŠKOS XIX–XX A.	28
Lietuvių ir estų aukštojo mokslo komunikacija XIX–XX a.	28
<i>Įdomybė.</i> Baltijos universitetas	29
Lietuvių ir estų visuomeninių organizacijų, draugijų ir meno kolektyvų kultūrinės veiklos ryšiai XIX a. pab.–XX a.	30
<i>Įdomybė.</i> Nepriklausomybę švenčiame kartu	32
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	33
CHRESTOMATIJA	36

IVADAS

ESTIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS

Estija. Estijos Respublika (est. *Eesti Vabariik*) – valstybė Šiaurės Europoje (kaip ir kitos Baltijos šalys), viena iš Baltijos šalių. Ribojasi su Latvija (pietuose) ir Rusija (rytuose). Bendras sausumos sienų ilgis – 633 km. Estijos krantus vakaruose skalauja Baltijos jūra, šiaurėje – Suomų įlanka, pietvakariuose – Rygos įlanka.

Estija jau XIII a. pr. vadinta estų genties apgyventa teritorija, kurią sudarė aštuonios žemės. Per pirmuosius kryžiaus žygius į baltų ir finų žemes (XIII a. pr.) Estija buvo padalyta. Pietų Estija pateko į Livonijos konfederacijos sudėtį, o Šiaurės Estija nuo 1219 m. iki 1346 m. priklausė Danijai, kuri po estų Jurginių sukilimo (1343–1345) pardavė Šiaurės Estiją Teutonų ordinui. Pietų Estija 1561 m. atiteko LDK (nuo 1569 m. – Abiejų Tautų Respublikai). Nuo 1645 m., kai Švedija ir Norvegija atėmė iš Danijos Saremos salą, iki Šiaurės karo pabaigos (1721 m.) visa estų apgyventa teritorija priklausė Švedijai. 1721 m., po Šiaurės karo visos švedų valdytos estų ir latvių žemės pateko į Rusijos imperijos sudėtį. 1918 m. vasario 24 d. Estija paskelbė nepriklausomybę¹.

Estija yra parlamentinė respublika. Jos vyriausybės vadovą – ministrą pirmininką – skiria prezidentas, tvirtina parlamentas. Ministras pirmininkas atsakingas už vyriausybei suteikiamus vykdomosios valdžios įgaliojimus. Valstybės vadovą – prezidentą – penkeriems metams renka parlamentas arba rinkimų kolegija. Parlamentas turi 101 narį, kurie renkami kas ketverius metus. Šalyje yra 15 apskričių ir 79 savivaldybės. Svarbiausi Estijos ekonomikos sektoriai 2016 m. buvo didmeninė ir mažmeninė prekyba, transportas, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos (22,7 %), pramonė (20,7 %), viešasis administravimas, gynyba, švietimas, žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas (16,4 %)².

Lietuva – oficialiai vadinama Lietuvos Respublika (LR; Lietuva) – demokratinė respublika Baltijos jūros pietrytinėje pakrantėje. Dalijama į penkis regionus, apima 65 286 km² plotą. Nuo 2004 m. Lietuva yra viena iš Europos Sąjungos valstybių. Nuo 2015 m. valstybė priklauso euro zonai. Šalis ribojasi su Latvija, Baltarusija, Lenkija, Rusija.

Lietuvos vardas pirmą kartą minimas 1009 m. Kvedlinburgo analuose, aprašant misionieriaus Brunono Kverfurtiečio mirtį Rusijos ir Lietuvos pasienyje. Valstybė žinoma Europoje nuo XIII a. 1251 m. Lietuvos valdovas didysis kunigaikštis Mindaugas apkrikštija šalį, o 1253 m. liepos 6 d. karūnuojasi pirmuoju Lietuvos karaliumi³.

Estijos valstybiniai simboliai – vėliava ir herbas
(https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/estonia_lt)

Lietuvos valstybiniai simboliai – vėliava ir herbas
(https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/lithuania_lt)

1 „Lietuva“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 12 (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2007).
2 Estija. Europos Sąjunga. Apie ES valstybes nares trumpai, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/estonia_lt.
3 „Lietuva“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 12 (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2007).

Lietuva – parlamentinė respublika, kurios vyriausybės vadovas yra ministras pirmininkas, o valstybės vadovas – prezidentas, skiriantis ministrą pirmininką. Parlamentas yra vienu rūmų įstatymų leidžiamoji įstaiga. Šalis suskirstyta į 60 savivaldybių, kurių merai renkami tiesiogiai.

Svarbiausi Lietuvos ekonomikos sektoriai 2016 m. buvo didmeninė ir mažmeninė prekyba, transportas, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos (32,2 %), pramonė (22,1 %), viešasis administravimas, gynyba, švietimas, žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas (14,5 %). 61 proc. Lietuvos eksporto – tai eksportas į ES valstybes nares (į Latviją – 10 proc., Lenkiją – 9 proc., Vokietiją – 8 proc.), o už ES ribų daugiausia eksportuojama į Rusiją (13 %) ir Jungtines Amerikos Valstijas (5 %). 70 proc. importo sudaro importas iš ES valstybių narių (iš Vokietijos – 12 proc., Lenkijos – 11 proc., Latvijos – 8 proc.), o už ES ribų – 14 proc. iš Rusijos ir 3 proc. iš Kinijos⁴.

LIETUVOS IR ESTIJOS BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS

Kalbant apie lietuvių ir estų bendradarbiavimo tendencijas, būtina išskirti du pagrindinius šio reiškimo etapus: nuo ankstyvųjų viduramžių iki nacionalinių valstybių susikūrimo ir nuo nacionalinių valstybių susikūrimo iki šių dienų. Nuo aptariamojo laikotarpio priklauso abiejų aptariamų valstybių konkrečios bendravimo ir bendradarbiavimo aplinkybės bei formos. Minėtina, kad, nagrinėjant pirmąjį laikotarpį, t. y. analizuojant dabartinės Estijos ir Lietuvos teritorijose gyvenusių bendruomenių bendravimo apraiškas, netikslu vartoti apibendrinamuosius estų ir lietuvių įvardijimus (tiesa, kai kuriuose istoriografijos ir rašytiniuose šaltiniuose tokia praktika taikytina). Ar tai būtų lietuviai, ar estai, įvardijami etnonimais politiniuose kontekstuose (kaip ir lietuviai karuose su kryžiuočiais ar estai ART ir Rusijos karų su Švedija metu), etnonimo sąsaja su politiniu identitetu, o juo labiau su valstybiniais dariniais Pabaltijo valstybėse (kaip ir Vakarų Europos valstybėse) formuojasi XIX a. ir yra susijusi su konkrečių filosofinių srovių idėjų įtaka visuomenėms. Nepaisant to, nekyla didesnių diskusijų dėl bendruomenių įvairaus pobūdžio bendravimo apraiškų prieš susikuriant nacionalinėms valstybėms.

Didysis Šiaurės karas. Narvos mūšis 1700 m. dabartinėje Estijos teritorijoje (Daniel Stawert, akvarelė, 1713 m.) (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Narva_1700.png)

⁴ Lietuva. Europos Sąjunga. Apie ES valstybes nares trumpai, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/lithuania_lt.

Kaip nurodoma rašytiniuose šaltiniuose, pirmieji lietuviai Estijoje apsigyveno, manoma, dar XVI a. pab.–XVII a. pr. Nors savarankiškumas politinėje erdvėje, patekus į Rusijos imperijos pavaldumą, buvo ribotas, galima pagrįsta prielaida, kad jaunuoliai iš dabartinės Estijos ir Lietuvos teritorijų kartu kovojo Rusijos imperijos kariniuose junginiuose. Būta ir įvairių sociokultūrinio ir ekonominio bendravimo apraiškų. XIX a.–XX a. pr. lietuviai (tarp jų buvo ir ištremtųjų po 1830–1831 m. sukilimo) į Estiją vyko ieškodami darbo, taip pat siekdami įgyti išsilavinimą Tartu (Dorpat) universitete⁵.

Antrasis lietuvių ir estų visuomenių bendravimo etapas – nuo nacionalinių valstybių susikūrimo iki šių dienų – žinomas detaliau. Šiuo laikotarpiu nacionaliniu – lietuvių ir estų tautų – pagrindu formuojasi ir XX a. pr. susikuria Lietuvos ir Estijos valstybės. Formuojasi abiejų valstybių tarptautinių santykių pagrindai – tarptautinės politikos praktika, kuri, atsižvelgiant į geopolitinės regiono aplinkybes, tampa esmine sąlyga, galinčia užtikrinti sėkmingą integraciją Europos politinėje erdvėje ir garantuoti naujai susikūrusių valstybių išlikimą. Vis dėlto 1940 m. susiklosčiusios politinės aplinkybės, politinio bendradarbiavimo spragos ir šalių vidinė politinė atmosfera sukliudė išsaugoti nepriklausomas valstybes. Patekusios į Sovietų Sąjungos sudėtį, Lietuva ir Estija turėjo pusę amžiaus tiek atskirai, tiek kartu kovoti dėl savo valstybingumo atkūrimo. Atitinkamai, įgyvendinant įvairius tarpvalstybinius susitarimus, atsižvelgiant į geopolitinės regiono aplinkybes, lėmusias ir skatinusias bendradarbiavimą, o nuo 1934 m. pradėjus veikti trišalei Lietuvos, Latvijos ir Estijos sąjungai – Baltijos Antantei, 1918–1940 m. kartu su politiniais ryšiais plėtoti ir abiejų šalių ekonominiai, kultūriniai bei socialiniai santykiai.

Šiuo metu Lietuva ir Estija yra pasirašiusios dešimt įvairias veiklos sritis apimančių tarpvalstybinių dvišalių susitarimų, kurie tarsi atkartoja 1918–1940 m. plėtotus bendradarbiavimo interesus. Minėtina: Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Estijos Respublikos Vyriausybės sutartis dėl oro susisiektimo (1995); Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Estijos Respublikos Vyriausybės sutartis dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos (1995); Lietuvos Respublikos ir Estijos Respublikos sutartis dėl pajamų bei kapitalo dvigubo apmokestinimo išvengimo ir mokesčių slėpimo prevencijos (2004); Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Estijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl įslaptintos informacijos abipusės apsaugos (2013)⁶ ir kt.

Šiandien galioja ir Lietuvos kultūros ministerijos, Latvijos kultūros ministerijos ir Estijos kultūros ministerijos sutartis dėl bendradarbiavimo kultūros srityje (1994), Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, Estijos Respublikos kultūros ministerijos ir Latvijos Respublikos kultūros ministerijos susitarimas dėl Baltijos valstybių komiteto dėl Dainų ir šokių švenčių tradicijos apsaugos ir plėtotės (2018), Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, Estijos Respublikos kultūros ministerijos ir Latvijos Respublikos kultūros ministerijos susitarimas dėl Baltijos valstybių kultūros fondo steigimo (2018)⁷.

5 Gintautas Ereminas, Linas Saldukas ir Vytautas Spečiūnas, „Estijos lietuviai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 12 (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007), 820.

6 Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Estija, <https://www.urm.lt/default/lt/estija>.

7 Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, *Tarptautiniai susitarimai*, <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/tarptautinis-bendradarbiavimas/tarptautiniai-susitarimai>.

LIETUVOS IR ESTIJOS ISTORINIŲ IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ ATSPINDŽIAI ISTORIOGRAFIJOJE

Istoriografiją, atspindinčią Lietuvos ir Estijos valstybių ir visuomenių ryšius, tikslinga skirstyti į politinę, ekonominę, kultūrinę ir specializuotą, t. y. apimančią visų vienos ar kitos šalies veiklos sričių charakteristiką.

Informacijos apie Estiją XIX–XX a. sandūroje gausu šiuose leidiniuose: „The White Book. Losses Inflicted on the Estonian Nation by Occupation Regimes 1940–1991“⁸ ir „Historical Dictionary of Estonia“⁹. Estijos nepriklausomybės kovos plačiai aptariamos Erico Sibulo straipsnyje¹⁰. Esminė informacija apie XIX–XX a. Lietuvą pateikiama Prano Čepėno veikale „Naujųjų laikų Lietuvos istorija“¹¹ ir „Lietuvos istorijos“ VIII¹² ir X¹³ tomuose.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos ir Estijos valstybės šiandien suvokiamo turinio politiniais dariniais tapo būtent XIX–XX a. sandūroje, istoriografijoje daugiausia koncentruojamasi į politinių reiškinių analizę. Dėl šios priežasties akivaizdi stipri politinės ir sociokultūrinės istoriografijos kiekybinė disproporcija. Vieni iš svarbiausių darbų, atskleidžiančių įvairias Lietuvos ir Estijos politinio bendravimo apraiškas: Zigmanto Kiaupos, Ainio Mäesalu, Ago Pajuro ir Gvido Straubės kolektyvinis darbas „Baltijos šalių istorija“¹⁴, Alfonso Eidinto ir Vytauto Žalio monografija „Lithuania in European Politics. The Years of the First Republic 1918–1940“¹⁵, Jelenos Zubkovos monografija „Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953“¹⁶, Anatolio Lieveno monografija „Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę“¹⁷, Romualdo Misiūno ir Reino Taagaperos monografija „Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980“¹⁸, Alano Palmerio monografija „The Baltic. A New History of the Region and its People“¹⁹. Kaip trečioji valstybė, Estija ir jos vaidmuo politiniuose kontekstuose plačiai aptariama Zenono Butkaus monografijoje „Lietuvos ir Latvijos

8 *The White Book. Losses Inflicted on the Estonian Nation by Occupation Regimes 1940–1991* (Estonia: Estonia Encyclopedia Publishers, 2005).

9 *Historical Dictionary of Estonia*, sudarė Toivo Milijan (USA: The Scarecrow Press, 2004).

10 Eric Sibul, „Logistical Aspects of the Estonian War of Independence, 1918–1920“, *Baltic Security and Defence Review* 12(2) (2010): 108–133.

11 Pranas Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1 (Vilnius: Lituanius, 1992); Pranas Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2 (Vilnius: Lituanius, 1986).

12 Tamara Bairašauskaitė, Zita Medišauskienė ir Rimantas Miknys, *Lietuvos istorija*, t. 8, 1 dalis (Vilnius: Baltos lankos, 2011).

13 Danutė Blažytė-Baužienė et al., *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940)*, t. 10, 1 dalis (Vilnius: Baltos lankos, 2013).

14 Zigmantas Kiaupa et al., *Baltijos šalių istorija* (Vilnius: Kronta, 2000).

15 Alfonsas Eidintas ir Vytautas Žalys, *Lithuania in European Politics. The Years of the First Republic 1918–1940* (Vilnius: Vaga, 2003).

16 Jelena Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953*, iš rusų kalbos vertė Daina Kasnikovskienė (Vilnius: Mintis, 2010).

17 Anatol Lieven, *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę*, iš anglų kalbos vertė Rasa Asimavičiūtė ir Aušra Čižikienė (Vilnius: Baltos lankos, 1995).

18 Romualdas Misiūnas ir Reinas Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980* (Vilnius: Mintis, 1992), 190–198.

19 Alan Palmer, *The Baltic. A New History of the Region and its People* (New York: The Overlook Press, 2005).

santykiai 1919–1929 metais²⁰. Parengta ir konkrečius politinius–tarpvalstybinius bendradarbiavimo klausimus nagrinėjančių mokslo darbų, mokslo populiarinimo straipsnių, išskirtini tam tikros informacijos fragmentai kitos tematikos darbuose. Siekiant analizuoti ir kokybiškai pažinti pagrindinius Lietuvos ir Estijos valstybių spęstus tarpvalstybinių santykių klausimus, ypač reikšmingas Zenono Butkaus sudarytas chrestomatinio pobūdžio dokumentų rinkinys „Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.“²¹.

Visai kitaip vertintina istoriografija, susijusi su ekonominiais, socialiniais ir kultūriniais reiškiniais. Šiuose darbuose tarptautiškumo – tarpvalstybinio bendradarbiavimo ir visuomenių komunikavimo – aspektai retai akcentuojami, apsiribojama fragmentiškos faktografijos pateikimu, nagrinėjant bendrą konkretaus sociokultūrinio reiškinio kontekstą. Nepaisant to, galima išskirti keletą darbų, kuriuose konkretūs ekonominiai ar sociokultūriniai reiškiniai nagrinėjami pakankamai plačiai atspindint skirtingų tautų visuomenių ir valstybių (šiuo konkrečiu atveju – Lietuvos ir Estijos visuomenių) bendravimą ir bendradarbiavimą. Minėtina: Alfonso Eidinto monografija „Lietuvių Kolumbai. Lietuvių emigracijos apybraiža“²² ir Egidijaus Aleksandravičiaus monografija „Karklo diegas“²³, skirtos lietuvių diasporos ir ankstyvosios migracijos tyrimams apžvelgti, Romualdo Misiūno ir Reino Taageperos monografija „Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980“²⁴, Mikos Waltari „Tiesa apie Estiją, Latviją ir Lietuvą“²⁵, Antano Tylos monografija „Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais“²⁶, Cecilijos Unt „Estijos lietuvių bendruomenė“²⁷. Siekiant rasti originalios, tačiau kartu ir esminiais bruožais aptariamą reiškinį aptariančios informacijos, tikslinga analizuoti išlikusius to meto šaltinius – renginių skelbimus, spaudą, reklaminius pramonės ir ūkio reikmenų prekių skelbimus ir kt.

20 Zenonas Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993).

21 *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008).

22 Alfonsas Eidintas, *Lietuvių Kolumbai. Lietuvių emigracijos apybraiža* (Vilnius: Mintis, 1993).

23 Egidijus Aleksandravičius, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija* (Vilnius: Versus aureus, 2013).

24 Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*.

25 Mika Waltari, *Tiesa apie Estiją, Latviją ir Lietuvą* (Vilnius: VPU leidykla, 2005).

26 Antanas Tyla, *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais* (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013).

27 Cecilija Unt, *Estijos lietuvių bendruomenė* (Kaunas: Morkūnas ir Ko, 2006).

ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR ESTIJOS RYŠIAI XIX–XX A.

LIETUVOS IR ESTIJOS POLITINIO BENDRADARBIAVIMO APRAIŠKOS XIX–XX A.

Politinis gyvenimas priklausymo Rusijos imperijai laikotarpiu

XVIII a. pab.–XIX a. pr. tiek dabartinės Estijos, tiek Lietuvos teritorijos, pavadintos Estlandijos, Vilniaus ir Kauno (nuo 1843 m.) gubernijomis, buvo integruotos į Rusijos imperijos sudėtį. Politinės laisvės praradimas turėjo esminę įtaką ne tik abiejų šalių politinei raidai, bet tiesiogiai paveikė kultūrą, ekonomiką, kai kuriais atvejais sustabdė XVIII a. prasidėjusius pažangos procesus, visuomenių gyvenimo sričių kontrolę perdavus imperinei administracijai²⁸. XIX a. Europos istorijoje žinomas kaip intensyvių politinių procesų – tautinių sukilimų, revoliucijų, karų – laikotarpis. Ne išimtis šiuo požiūriu ir Pabaltijo regionas. Nutrūkus Tilžės taikos sutarčiai, 1812 m. šimtą tūkstantinei, paties Napoleono Bonaparto vadovaujamai Prancūzijos imperijos kariuomenei persikėlus per Nemuną – tuometę vakarinę Rusijos imperijos sieną, prasidėjo karas. Pasinaudodamas šiuo karu, kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis bandė atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę kaip autonomišką Rusijos imperijos dalį²⁹. Napoleono pajėgoms užėmus Lietuvos ir Latvijos teritoriją, vietiniai gyventojai ėmė puoselėti viltis, kad, atėjus Napoleonui, bus panaikinta baudžiava (kaip Vakarų Europoje). Taigi Prancūzijos ir Rusijos imperijos karo pradžioje gyventojai rėmė Napoleono armiją. Estijos teritoriją karas palietė netiesiogiai. 1807 m., Tilžėje pasirašiusi taikos sutartį su Prancūzija, Rusija buvo priversta prisidėti prie Anglijos kontinentinės blokados. 1809 m. Anglijos ir Švedijos laivynas blokavo rusų laivyną Paldiski. Prancūzų okupuotoje teritorijoje Estlandijoje iš valstiečių buvo pareikalauta papildomų prievolių³⁰.

²⁸ Kiaupa et al., *Baltijos šalių istorija*, 108–122.

²⁹ Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2013).

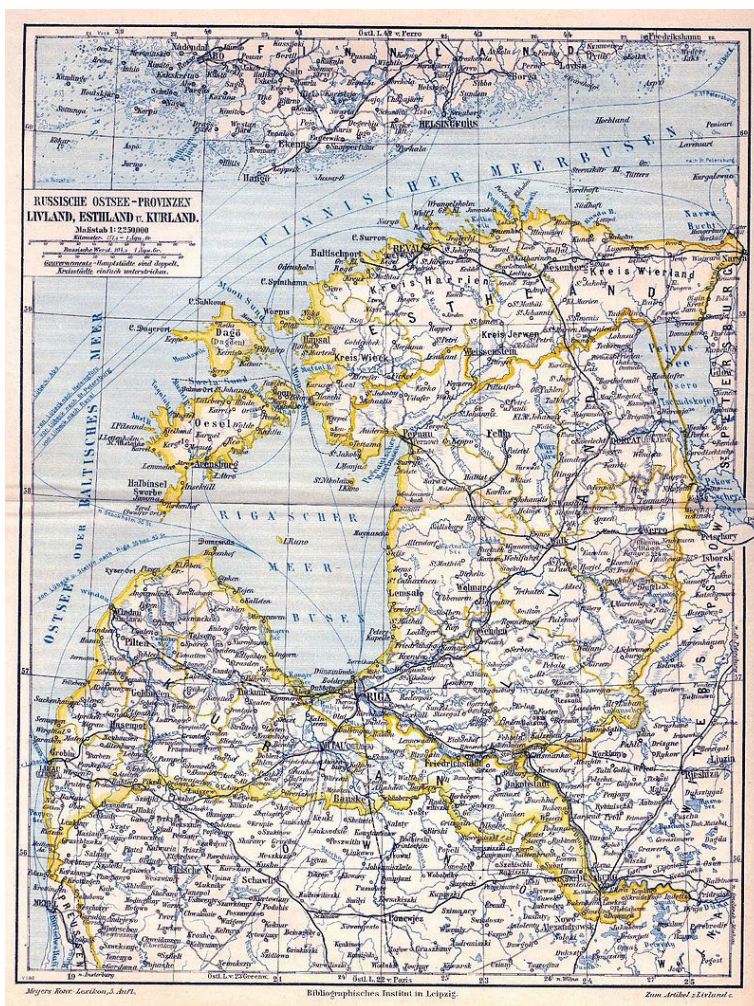
³⁰ Kiaupa et al., *Baltijos šalių istorija*, 111.

Vertinant ir tarpusavyje lyginant Estijos (Estlandijos) ir lietuviškų gubernijų socialinio ir ekonominio gyvenimo kontekstus, galima teigti, kad dar XIX a. pr. susiformavo esminės prielaidos, lėmusios daug silpnesnius, palyginti su Lietuvos ir Latvijos santykiais, XX a. pr. (kai nacionaliniu pagrindu sukurtos visos trys Pabaltijo valstybės) Lietuvos ir Estijos ryšius. Pavyzdžiui, vienas iš esminių socialinę visuomenės raidą skatinančių veiksnių – feodalinės (baudžiavinės) sistemos nykimas – Estlandijoje, kaip ir Kurše ar Liflandijoje, prasidėjo XIX a. 2 deš., o lietuviškose gubernijose – tik XIX a. 7 deš. Estlandijos gyventojai atgavo asmens laisvę XIX a. 4 deš.³¹

Priklausymo Rusijos imperijai laikotarpiu glaudesnes Lietuvos ir Estijos politinių ryšių apraiškas išvelgti gana sudėtinga. Lietuva (tiek kaip valstybė, tiek kaip tam tikros konkrečios tautybės gyventojų apgyvendinta teritorija), nepaisydama kai kurių egzistavusių įtampų, orientavosi į bendros su Lenkija ar autonomiškos Lietuvos valstybės atkūrimą. XIX a. viešajame ir politiniame diskurse dominavo Lietuvos kaip jungtinės valstybės su Lenkija, tęsiant LDK tradiciją – bendros valstybės su baltarusiais, o vėliau – Lietuvos etninėse jos ribose atkūrimo idėjos. Teritorinės jungties su etninėmis latvių ar juo labiau estų žemėmis idėjos nebuvo svarstytos³². Atitinkamai Estijos bendradarbiavimo pozicijos dėl vokiškojo kultūrinio elemento (pradedant religija, baigiant materialiąja kultūra) buvo labiau orientuotos į santykius su Latvija ir Suomija³³. Nepriklausomai nuo to, kad visose Pabaltijo gubernijose, XX a. tapusiose atskiromis valstybėmis, XIX–XX a. sandūroje reiškėsi analogiški socialiniai ir

Būsimų Livonijos, Kuršo ir Estlandijos gubernijų sienų žemėlapis (<http://www.nlib.ee/html/digi/maps/kaart1.jpg>)

Kuršo, Livonijos ir Estlandijos gubernijos Rusijos imperijos sudėtyje (Russische Ostsee-Provinzen Livland, Esthland u Kurland (Leipzig, 1895–1898); <http://www.vobam.se/europanord.htm>)

31 Ibid., 112.

32 Zita Medišauskienė, „Lietuvos vaizdiniai XIX a. pirmojoje pusėje“, in *Lietuvos erdvės sampratos ilgaime XIX šimtmetyje: straipsnių rinkinys*, sudarė Darius Staliūnas (Vilnius: Baltijos kopija, 2015), 83–115.

33 Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*, 10–17.

politiniai judėjimai (pavyzdžiui, 1905 m. revoliucija, socialistinių idėjų populiarėjimas ir kt.), šių įvykių kontekste galima išvelgti tik pavienius bendrus Pabaltijo gubernijų³⁴ politinius veiksmus.

Rusijos imperijos pėstininkų uniformos Austerlitzo mūšio metais (1805 m.) (ilustracijos autorius Andre Jouineau, Prancūzija; http://www.napolun.com/mirror/napoleonistyka.atspace.com/Russian_infantry.htm)

Nuo valstybių idėjos iki Lietuvos ir Estijos valstybių tarptautinio pripažinimo

XX a. pradžia dėl jau minėtų priežasčių taip pat nepasižymėjo intensyvesniais lietuvių ir estų politiniais santykiais. Priklausant Rusijos imperijai politinis gyvenimas buvo formuojamas centralizuotai, remiantis imperinės administracijos politiniais sprendimais. Vis dėlto geopolitinė situacija dėl besiformuojančių naujų politinių ideologijų ir jų poveikio visuomenėms nenumaldomai artino pokyčius visoje Europoje, taip pat ir ilgus šimtmečius autokratine dvasia valdomuose Rusijos imperijos kraštuose. Pirmosios prielaidos lietuvių, latvių ir estų visuomenėms politiškai bendradarbiauti susidarė 1905 m., kai, Rusijos imperijai Rytuose pralaimėjus karą su Japonija, susvyravo tuometinio imperatoriaus Nikolajaus II autoritetas. Tai pasireiškė tiek pogrindyje, tiek viešai veikusių politinių organizacijų kritika absoliutinei monarchijai – iškelti šios valdymo sistemos trūkumai, nebeatitinkantys moderniosios visuomenės poreikių. 1905 m. demonstracijomis Petrograde prasidėję neramumai netruko nuvilnyti per visas imperijos valdomas teritorijas ir įgavo revoliucijos atspalvį. Vienose imperijos dalyse visuomenės reakcija

³⁴ Kiaupa et al., *Baltijos šalių istorija*, 117–129.

buvo taiki (pavyzdžiui, Lietuvoje: 1905 m. susirinkęs Didysis Vilniaus seimas, atstovaujantis visų Lietuvos visuomenės grupių interesams, kėlė politinio atstovavimo Rusijos imperijos Dūmoje ir autonomiškos Lietuvos valstybės Rusijos imperijos sudėtyje klausimus³⁵), kitur revoliucija įgavo karinį atspalvį ir prasiveržė ginkluota kova. Estijoje (Taline) demonstracijų dalyviai reikalavo spaudos ir susirinkimų laisvės bei visuotinės balsavimo teisės. 800 estų delegatų Taline lapkričio mėn. pareikalavo tautinės autonomijos. Šių politinių įvykių metu ypač stipriai nukentėjo vokiečių didikai ir dvasininkai – sudeginta beveik 200 dvarų (beveik šimtas dvarininkų)³⁶. Nors Pabaltijo šalių gyventojai 1905 m. revoliucijos metu siekė sau aktualių tikslų ir vienos politinės idėjos nekėlė, nemažai lietuvių padėjo latvių ir estų kovotojams, kurie po 1905–1907 m. įvykių dėl politinio persekiojimo negalėjo likti savo šalyje ir slėpėsi Lietuvoje, kur represijos buvo švelnesnės³⁷.

Revoliucija buvo nuslopinta, o caras priverstas dalytis valdžią su visuomenės atstovais, tačiau visoje Europoje padėtis iš esmės ėmė keistis. Imperijos, ilgą laiką suvoktos kaip idealiausia valstybės valdymo forma, išgyveno saulėlydį. Esminis veiksnys, priartinęs imperijų egzistavimo pabaigą, – 1915 m. prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Trejus metus trukęs karas ekonomiškai nualino visą Europą, pareikalavo milijonų žmonių gyvybių, demoralizavo visuomenę, kurios nepasitenkinimas labiausiai prisidėjo prie imperinės tvarkos žlugimo. Dar 1917 m. karo nualintos visuomenės sukilimai lėmė Rusijos imperijos žlugimą. Sosto atsisakiusi imperatorių Nikolajų II pakeitė laikinoji vyriausybė, o šią, pasinaudodama palankia padėtimi, po vadinamosios Spalio revoliucijos nuvertė ir valdžią užgrobė ilgą laiką pogrindyje veikusi bolševikų partija, vadovaujama Vladimiro Lenino³⁸. Šiomis karo ir politinio nestabilumo aplinkybėmis būsimų Pabaltijo valstybių gyventojai atsidūrė dviejų to meto politinių galių – Vokietijos ir Rusijos imperijų – susidūrimo fronto linijoje. Karas atnešė į kraštą negandų ir skurdą, tačiau tarp didžiųjų regiono politinių jėgų atsiradęs politinis nestabilumas ir trintis sudarė galimybes lietuviams, latviams ir estams įgyvendinti dar XIX a. pab. pradėtas puoselėti nacionalinių valstybių idėjas³⁹. XIX a. pab.–XX a. pr. intensyvėjant lietuvių ir estų nacionaliniams judėjimams ir išsivadavimo sąjūdžiui, ryšiai tarp abiejų tautų taip pat pradėjo stiprėti. Minėtina, kad, žlugus Rusijos imperijai, Estijai pirmajai regione, anksčiau negu Lietuvai ar Latvijai, Rusijos Laikinoji vyriausybė 1917 m. suteikė autonomiją. Autonominės savivaldybės organas Estijos nepriklausomybę paskelbė prieš pat vokiečių kariuomenei įžengiant į Taliną, o Vokietijos imperijos žlugimas sukūrė prielaidas (dabar jau kiek vėliau negu Pabaltijo kaimynėms) 1918 m. rudenį pakartoti Nepriklausomybės proklamaciją⁴⁰. Dar prieš atsirandant galimybei praktiškai įgyvendinti Pabaltijo šalių nepriklausomybės idėją tarp žymių to meto veikėjų egzistavo alternatyvios idėjos, akcentavusios bendravalstybinius darinius ar sąjungas. Žymus lietuvių visuomenės veikėjas Jonas Šliūpas, pasitelkdamas įvairias komunikacijos formas (pradedant išeivijos spauda Jungtinėse Amerikos Valstijose), aiškino, kad, norėdami

35 Egidijus Motieka, *Didysis Vilniaus Seimas* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005).

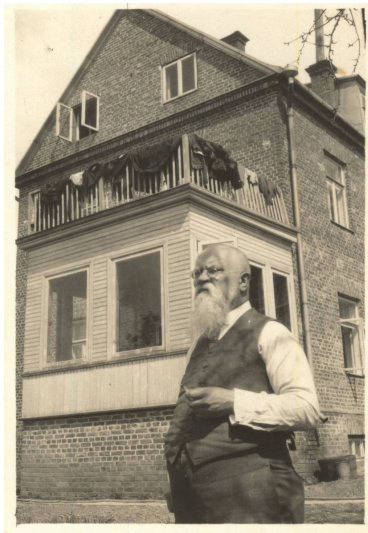
36 Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*, 15–17.

37 Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, 13.

38 Eric Hobsbawm, *Kraštutinumų amžius: trumpasis XX amžius, 1914–1991* (Vilnius: Mintis, 2000), 71–106.

39 Eidintas ir Žalys, *Lithuania in European Politics*, 11–33.

40 Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*, 17.

Jonas Šliūpas prie savo namo Kaune (1929 m.)
(Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus kartoteka, inv. nr. MJM GEK 1389)

išsivaduoti iš tautinės priespaudos ir išlaikyti valstybę, lietuviai ir latviai turi jungtis į vieną valstybę. Šiai idėjai pritarė ir bendros lietuvių ir latvių politinių veikėjų konferencijos Berne, vykusios 1915 m. rugsėjo 3–4 d., dalyviai. 1918 m. J. Šliūpas Stokholme išleido knygą „Lietuvių-latvių respublika ir Šiaurės tautų sąjunga“⁴¹. Aptardamas bendrą lietuvių ir latvių valstybę, J. Šliūpas akcentavo bendrus abiejų tautų bruožus kaip prielaidą susijungti, galimą Šiaurės Tautų Sąjungos politinį darinį akivaizdžiai siejo su Lietuvos ar „Lietuvių-Latvių respublikos“ pragmatiniais poreikiais. Buvo teigiama:

*Kiek man pačiam teko susidurti su Latvių, Estų ir Suomių atstovais ir reikale išsiliuosavimo iš po svetimo jungo išsišnekėti, tai nepamenu nė vieno, kuris šiaurės tautų sąjungos idėjai būtų priešingas buvęs <...>. Ekonomikos ir politikos žvilgsniu šiandien Lietuviai kitur krypti negali kaip linkon jūrės ir tautų, su jūre susiduriančių. Skandinavijos tautos, lygiai kaip ir Estai ir Suomiai, nėra pavojingos Lietuvai; jos visos yra griežtai demokratinėmis šalimis, ir Lietuviai gali imti pavaizdan jų gyvenimą, politinę tvarką, mokyklų sistemą ir jūrės pažabojimą.*⁴²

Kaip matyti iš cituoto fragmento, Estiją J. Šliūpas vertina kaip demokratišką šalį, tačiau santykiai su ja nėra laikomi lygiaverčiais Latvijai. Estija traktuojama kaip viena iš Šiaurės Europos šalių – potenciali sąjungininkė ekonominiais Baltijos jūros regiono klausimais.

J. Šliūpo idėjos Pabaltijo regione ilgainiui tapo nepopuliarios, tačiau derybų su Europos didžiosiomis valstybėmis kontekste egzistavo alternatyvių sumanymų sukurti Baltijos ar Baltijos ir Skandinavijos šalių sąjungą. Štai Estijos diplomatas R. Pusta 1918 m. Paryžiaus taikos konferencijoje siūlydamas Baltijos ir Skandinavijos šalių sąjungos modelį numatė konkrečias šalis ir tarpusavio bendradarbiavimo modelius:

Baltijos jūra neturi tapti Rusijos jūra nei Vokietijos ežeru, ji turi priklausyti visiems. Tik prie šios jūros gyvenančios tautos turi teisę saugoti jos laisvę, kuri yra ir jų pačių laisvė. Visos Baltijos tautos, švedai, danai, suomiai, estai, latviai ir lietuviai, yra demokratiškos tautos, joms visiškai svetimos imperialistinės idėjos. Prie jų greitai prisidės lenkai, kuriems taika, aišku, suteiks dalį Baltijos krantų, o interesų bendrumas prijungs norvegus prie jų brolių skandinavų, ir prie Baltijos jūros susikurs grupuotės. <...> Geografiniai, istoriniai ir ekonominiai argumentai mums nurodo tokias susijungimų formas:

a) Skandinavija, jungianti ekonominį ir moralinį vienetą Daniją, Norvegiją ir Švediją.

b) Rytų Baltiją sudarytų dvi grupės, kurias skiria jų ekonominis gyvenimas ir kultūra; tai Suomija ir Estija iš vienos pusės ir Latvija iš kitos. Šiuo metu Estija ir Latvija nėra ekonomiškai susijusios, tačiau jų misija ta pati: būti tarpininkėmis tarp Vakarų Europos ir Rusijos. Abi šalys Baltijos jūroje turi puikius uostus. Latvija naudoja savo navigacinius keliais (Dauguva), Estija – ištisus metus atviras uostas.

41 Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, 13–16.

42 „Iš J. Šliūpo veikalo „Lietuvių-Latvių Respublika ir Šiaurės Tautų Sąjunga“ (Stokholmas, 1918), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 90.

c) Pietų Baltija, kurią sudarytų Lietuva ir Lenkija. Turint galvoje rasę ir dabartines tendencijas, galima Lietuvai numatyti glaudesnę sąjungą su Latvija. O dėl Lietuvos ir Lenkijos santykių, tai jų nacionalinės pretenzijos turi būti išspręstos taikiai.

*Baltijos lyga būtų šių trijų grupių ekonominė ir politinė sąjunga.*⁴³

Iš diplomato išsakytų minčių išryškėja Estijos užsienio politikos ir požiūrio į tarpvalstybinius santykius Pabaltijo regione pozicijos. Pirmiausia, nors aiškiai deklaruodama save kaip Baltijos jūros regiono valstybę, priešingai negu mums įprasta manyti šiandien, Estija tik sąlygiškai siejosi su pietinėmis regiono kaimynėmis – Latvija ir Lietuva, artimesnių sąlyčio taškų ieškota su šiaurine kaimyne Suomija. Apskritai, galima teigti, kad tarpvalstybinių santykių formavimą su Latvija pirmiausia lėmė geografinis artumas, tačiau, kalbant apie santykius su Lietuva, Estijos pozicija buvo gana rezervuota. Nors tarpvalstybiniai santykiai įvairiose veiklos plotmėse, pradedant Paryžiaus taikos konferencija, baigiant tarptautine prekyba, buvo plėtojami, jie nebuvo taip išplėtoti kaip Lietuvos ir Latvijos. Kaip bus kalbama vėliau, Lietuvos ir Lenkijos konflikto atveju netgi galima įžvelgti didesnę Estijos palankumą Lenkijai, o ne Lietuvai.

Kritiškai vertinant aptariamąjį laikotarpį, minėtina, kad, susidarius palankiai geopolitinei situacijai regione, lietuviams ir estams atsirado galimybė kurti valstybingumą, o nuo 1918 m., kai abiejose susikūrusiose valstybėse pradėjo veikti laikinosios vyriausybės, tarptautinio politinio bendradarbiavimo prioritetu tapo palankių santykių užmezgimas su didžiosiomis Europos valstybėmis, vedęs į teisinę nepriklausomybės pripažinimą. Minėtu laikotarpiu plėtoti ir tarpvalstybiniai naujai susikūrusių Pabaltijo valstybių santykiai, tačiau tai buvo labiau politinio konteksto nulemtas rezultatas – tik veikdamos kartu Estija, Latvija ir Lietuva galėjo tikėtis didesnio Vakarų valstybių palankumo ir paramos⁴⁴.

Pirmasis pasaulinis karas formaliai buvo pasibaigęs, tačiau politinės įtampos ir nestabilumas Pabaltijo regione, kuriame priešiškos vidaus ir išorės jėgos kėlė grėsmę išlikti 1918 m. naujai susikūrusioms Lietuvos ir Estijos valstybėms, tapo viena pagrindinių priežasčių bendram veikimui ir tarpvalstybinių santykių pradžiai. Turėdamos bendrų interesų, Lietuva, Latvija ir Estija dar 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje siekė didžiųjų valstybių palaikymo – bendrai parengta nota pripažinti naujai susikūrusių valstybių suverenumą. Vis dėlto reikia pastebėti, kad, siekiant bendrų tikslų, atskirų valstybių vertinimas Pabaltijo geopolitinėje erdvėje ir santykių su valstybėmis kaimynėmis kontekste kartais trukdė spręsti derybų klausimus. Pavyzdžiui, iškilus Aleksandro Kolčiako pripažinimo Rusijos vadovu klausimui, Lietuva laikėsi kitokios negu Estija ar Latvija pozicijos, nesutikdama protestuoti. Lietuvos politinių veikėjų manymu, Kolčiako tapimas Rusijos vadovu yra Rusijos vidaus klausimas ir neturi neigiamo poveikio Lietuvos valstybingumo kūrimui. Buvo traktuojama, kad Lietuva, skirtingai negu kitos regiono valstybės, yra naujai atsikurianti, kadaise Rusijos aneksuota valstybė, o Estija, Latvija, Ukraina ir Baltarusija, iki šiol neturėjusios vals-

43 „Estijos diplomato, jos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos nario R. Pustos straipsnis, raginęs sukurti Baltijos ir Skandinavijos šalių sąjungą, susietą gynybos, ūkio ir koordinuotos užsienio politikos saitais“ (Paryžius, 1918 m., lapkritis–gruodis), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 93–94.

44 Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, 15–27.

tybingumo tradicijos, susikurdamos tiesiogiai pažeidžia Rusijos interesus⁴⁵. Panaši Lietuvos pozicija išryškėjo ir 1920 m. Buldurių konferencijoje, kai, svarstant galimos Baltijos sąjungos klausimą, Lietuvos delegatai buvo instruoti derybų metu laikytis atsargios pozicijos Sovietų atžvilgiu, nors tai iš esmės kirtosi su kitų Pabaltijo valstybių interesais⁴⁶. Nepaisant to, Lietuva, Estija ir Latvija buvo priverstos tarpvalstybiniuose santykiuose ieškoti kompromisų. Iš esmės tai lėmė dvi pagrindinės priežastys: siekis gauti teisinį naujai susiformavusių valstybių pripažinimą ir sudėtinga situacija regione – 1918–1920 m. Lietuva, Estija ir Latvija dėl savo valstybių išlikimo turėjo kovoti su bolševikais, bermontininkais (ar kitaip save įvardijančiais Pabaltijyje kovojusiais vokiečių kariniais junginiais), o nuo 1920 m. Lietuva – ir su Lenkija. Dėl šių priežasčių 1919 m. ir 1920 m. pradžioje vyko Lietuvos, Estijos ir Latvijos atstovų pasitarimai, priimta įvairių dokumentų. Jau 1919 m. liepos–rugpjūčio mėn. pradėjo ryškėti bendri Pabaltijo valstybių ir kiekvienos iš jų atskiri interesai Taikos konferencijoje. Kaip savo dienoraštyje pastebi Latvijos delegacijos sekretorius J. Seskis: „Lietuviai keičia savo politikos kursą – ima stengtis suartėti su latviais ir estais. Jie mėgina savo politiką padaryti aiškesnę, atsisakyti nesolidarių žingsnių. Realūs jų žingsniai susiję su Baltija <...>. Visos delegacijos [lietuvių, estų ir latvių – aut.] pripažįsta, kad jos tegali pasikliauti savo pačių jėgomis, bet, kad jau dabar mūsų pozicija įgautų svorį ir turėtų įtakos, nuspręsta įteikti Estijos, Latvijos ir Lietuvos konfederacijos projektą atitinkamoms [visų šių trijų šalių] vyriausybėms, kad jų atstovai pasirašytų ir būtų galima nusiųsti Taikos konferencijai, pastatant ją prieš *fait accompli*. Estijos delegatas prof. Piip'as tikisi, kad šiai konfederacijai pritars ir Suomija, tokiu atveju Baltijos valstybių blokas įgaus ypatingos svarbos.“⁴⁷ Kaip pažymi J. Seskis ir grįžtant prie anksčiau išsakytų teiginių dėl kryptingos Estijos politikos, siekiant sukurti bet kokias prielaidas į politinio bendradarbiavimo struktūras įtraukti Suomiją, svarstytas Lietuvos, Latvijos ir Estijos konfederacijos projektas numatė galimybę bendrai veikti šalių gynybos, prekybinių muitų, tarpvalstybinio susisiekinimo, pašto ir telegrafo ryšio, monetarinės sistemos kūrimo klausimais⁴⁸. Atsižvelgiant į sudėtingą geopolitinę situaciją regione, 1919 m. rugpjūčio 14 d. visų trijų valstybių atstovų susitikimo metu buvo svarstoma galimybė sudaryti bendrą karinę konvenciją, kur „Estai vėl akcentavo Lietuvių-Lenkų konfliktą ir išreiškė savo tautiečių galimą abejonę paremti Lietuvą kovoje su

45 „Iš Lietuvos delegacijos darbų Taikos konferencijoje penktosios ataskaitos, kurioje informuojama apie nesutikimą kartu su Latvijos ir Estijos atstovais protestuoti prieš A. Kolčiako pripažinimą visos Rusijos vadovu ir apie atsisakymą suteikti Latvijos delegacijai paskolą“ (Paryžius, 1919 m. birželio 21 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 108–109.

46 „Lietuvos vyriausybės instrukcija Lietuvos delegacijai, pasiūstai į Buldurių konferenciją, kurioje delegacija įpareigojama kuriant Baltijos sąjungą laikytis labai atsargios pozicijos, kad nebūtų užrūstinti Sovietai, pripažinę Lietuvai Vilnių ir besiruošiantys jį grąžinti“ (Kaunas, 1920 m. rugpjūtis), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 108–109.

47 „Iš Latvijos delegacijos sekretoriaus J. Seskio 1919 m. diplomatinės veiklos Taikos konferencijoje dienoraščio, atspindinčio Baltijos šalių ryšius“ (Paryžius, 1919 m. liepos 16–rugpjūčio 5 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 110–111.

48 „Lietuvos, Latvijos ir Estijos konfederacijos projektas“ (Paryžius, 1919 m. rugpjūčio 5 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 116–117.

priešu, kuris „estams nekelia tiesioginio pavojaus“⁴⁹. 1919 m. rugsėjo pradžioje Lietuva, Latvija ir Estija Taikos konferencijos pirmininkui Džordžui Klemenso įteikė bendrą kreipimąsi dėl trijų Baltijos šalių tarptautinio pripažinimo ir priėmimo į Tautų Sąjungą⁵⁰.

Grįžtant prie nepriklausomybės kovų klausimo, akcentuotina, kad kiekviena iš trijų šalių susidūrė su specifiniais iššūkiais ir bandė rasti savitus jų sprendimo būdus. Šiuo atveju susiklostė dvi tarpvalstybinio bendradarbiavimo kryptys: Lietuva ir Latvija bei Latvija ir Estija. Minėtos kryptys, reikia pastebėti, buvo susijusios su konkrečiais bendrais kariniais veiksmais prieš vidines ir išorines priešiškas jėgas. Kol Lietuva ir Latvija bandė derinti savo veiksmus kovose su bermontininkais ir bolševikais, bendrus veiksmus įtvirtindamos 1919 m. pradžioje (vasario 28 d. ir kovo 1 d.) abiejų valstybių atstovų pasirašytomis sutartimis, Estija paramos ieškojo kitur. 1918–1920 m. Estija nepriklausomybės kovose buvo priversta susidurti su dviem priešininkais – bolševikais, besiveržiančiais iš rytų, ir vokiečiais, dar 1918 m. pavasarį okupavusiais Estijos, pripažintos 1917 m. Rusijos Laikinosios vyriausybės, teritoriją. Pirmieji į pagalbą beviltiškoje situacijoje atsidūrusiems estams 1918 m. gruodžio mėn. atvyko britai. Vėliau į pagalbą buvo pasiūstos ir Suomijos pajėgos. Kovoje su vokiečiais estai sujungė jėgas su kaimynais latviais. Nepriklausomybės kovose estus karinėmis ir finansinėmis priemonėmis rėmė Didžioji Britanija, Prancūzija ir Jungtinės Amerikos Valstijos⁵¹. Lietuva, nors ir sulaukė paramos iš Skandinavijos ir Vakarų Europos šalių, kariaudama labiausiai galėjo pasikliauti kaimyne Latvija. Atmetus faktą, kad tiek estai, tiek lietuviai kovojo su bendrais priešais – bolševikais ir vokiečiais, ryškesnių tiesioginių Lietuvos ir Estijos karinio bendradarbiavimo atvejų nepriklausomybės kovų metu dėl aiškių geografinių priežasčių sudėtinga išvelgti. Vis dėlto 1920 m. Baltijos regiono valstybės, išvelgdamos tolesnę galimą bolševikų grėsmę ir siekdamos užtikrinti karinį stabilumą, Helsinkyje parengė rezoliuciją dėl bendros Baltijos šalių gynybinės politikos. Rezoliucija buvo siekiama suformuoti bendrą gynybos nuo Sovietų Rusijos keliamos grėsmės planą, numatyti bendras gynybos priemones ir keitimąsi žvalgybine informacija apie priešo ir savo šalių karines pajėgas⁵². Tik pasibaigus nepriklausomybės kovoms ir valstybėms gavus teisinį pripažinimą (Estija *de jure* pripažinta 1920 m., Lietuva – 1922 m.), tarp Lietuvos ir Estijos (nors ne taip, kaip tarp Lietuvos ir Latvijos) susidarė prielaidos kryptingam tarpvalstybinės politikos formavimuisi iki naujo valstybingumo praradimo etapo 1939–1940 m.

49 „Iš Lietuvos delegacijos vicepirmininko T. Naruševičiaus pranešimo Ministrui Pirmininkui M. Slezevičiui, kuris informuojamas apie Baltijos šalių delegacijų suartėjimą ir jų pasiryžimą sudaryti karinę konvenciją“ (Paryžius, 1919 m. rugpjūčio 14 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 118–119.

50 „Lietuvos, Latvijos ir Estijos delegacijų Kreipimasis į Taikos Konferencijos Pirmininką Ž. Klemenso (George Clemenceau) dėl Baltijos šalių tarptautinio pripažinimo ir neatidėliotino jų priėmimo į Tautų Sąjungą“ (Paryžius, 1919 m. rugsėjo 6 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 119–120.

51 Sibul, „*Logistical Aspects of the Estonian War of Independence*“, 108–133.

52 „Konferencijos rezoliucija dėl bendros Baltijos šalių gynybinės politikos“ (Helsinkis, 1920 m. sausio 20 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 173.

Nuo karo iki karo – (ne)įgyvendinta Baltijos šalių sąjungos idėja

Šį tarpvalstybinių Lietuvos ir Estijos ar, apskritai, visų trijų Pabaltijo valstybių santykių laikotarpį tinkamiausia įvardyti žodžiu „permainingas“. Nors minėtu laikotarpiu būta bendro politinio veikimo apraiškų ir tarpusavio paramos, neapsieita ir sudėtingų, politinę įtampą ir diskusijas keliančių, su geopolitiniu kontekstu susijusių tarpvalstybinių santykių apraiškų. Apskritai, kalbant apie Pabaltijo ir konkrečiai apie Lietuvos ir Estijos politinio bendradarbiavimo aspektus šiuo laikotarpiu, daugiausia dėmesio reikėtų skirti Baltijos šalių sąjungos arba, kaip ją vėliau įvardys pačių valstybių atstovai, Baltijos antantės sukūrimo ir veiklos 1934–1938 m. klausimams aptarti.

Kaip jau buvo minėta, egzistuojant išorės ir vidaus priešiškų jėgų grėsmėms, lietuviai, latviai ir estai dar 1919 m. svarstė įvairius Baltijos regiono valstybių sąjunginių politinių darinių variantus – įvairaus turinio Baltijos šalių sąjungos projektus. Analogiškas klausimas vėl tapo aktualus ir naujai keltas 1921 m. ir 1924–1925 m. Nors 1921 m. geopolitinė situacija regione, išskyrus Lietuvos ir Lenkijos konfliktą, buvo iš esmės stabili, išvalgesni Pabaltijo šalių politikai, susirūpinę galimomis grėsmėmis valstybių suverenumui ateityje sustiprėjus Rusijai ir Vokietijai, pradėjo kelti klausimą dėl vienokios ar kitokios sudėties („Didžioji“ – Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, „Mažoji“ – Estija, Latvija, Lietuva) Pabaltijo regiono valstybių sąjungos galimo poveikio šalių valstybingumui ateityje išsaugoti⁵³.

Įvykus daugeliui tarptautinių susitikimų ir derybų, kompromiso sąjungai sudaryti taip ir nepavyko rasti (labiausiai kliudė Lietuvos ir Lenkijos konfliktas bei Lenkijos politinės ambicijos, kurių galimų padarinių bijojo ne tik Lietuva, bet ir Latvija; Estija kritiškai vertino tarp Lietuvos ir Lenkijos susidariusią situaciją, nevengė išitraukti į derybas su Lenkija, taip silpnindama Lietuvos derybines pozicijas), tik 1934 m. rugsėjo 12 d. Ženevoje pavyko pasirašyti Lietuvos, Latvijos ir Estijos sąjungos bendradarbiavimo sutartį⁵⁴. Atsižvelgiant į politinius procesus, vykusius kaimyninėse valstybėse, ir akivaizdžiai jaučiamą totalitarinių valstybių – Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos – karinės galios ir grėsmės didėjimą, sudaryta sąjunga nebegalėjo turėti didelės praktinės naudos, ji tapo aiškia Pabaltijo valstybių bendrų politinių interesų deklaracija.

Pasirašytoje sutartyje deklaruoti pagrindiniai veiklos būdai: du kartus per metus vykdyti visų trijų sutarties šalių politinių atstovų susirinkimus – konferencijas, skirtas pagrindiniams visų šalių tarpusavio bendros veiklos klausimams spręsti. Taip pat susitarta dėl galimybės į sąjungą priimti trečiąsias šalis, pateikiant tokiam priėmimui būtinas sąlygas. Galiausiai slaptuoju protokolu, kuris buvo tiesiogiai susijęs su trečiuoju Antantės sutarties straipsniu, nurodančiu „specifines problemas, galinčias apsunkinti bendros veiklos suderinimą“, o konkrečiai – Lietuvos ir Lenkijos konfliktą, Estija ir Latvija išipareigojo artimiausiu metu į Antantę nepriimti Lenkijos⁵⁵. Remiantis bendru visų trijų valstybių susitarimu,

53 Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, 60–76, 94–103.

54 „Lietuvos, Latvijos ir Estijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartis“ bei kartu su ja pasirašyta „Deklaracija“, raginanti skleisti vienybės dvasią šių šalių visuomenėse“ (Ženeva, 1934 m. rugsėjo 12 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 515–518.

55 „Slapta Lietuvos, Latvijos ir Estijos deklaracija, aiškinanti, kad Santarvės ir bendradarbiavimo sutarties trečiajame straipsnyje minimos specifinės problemos liečia tik Vilniaus klausimą“ (Ženeva, 1934 m. rugsėjo 12 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 518.

ši tarpvalstybinė sąjunga turėjo gyvuoti dešimt metų. 1934–1940 m. įvyko vienuolika Baltijos antantės konferencijų. Pirmoji įvyko jau 1934 m. rudenį, greitai po sutarties pasirašymo. Per posėdžiavimo laikotarpį (nuo 1934 m. lapkričio 30 d. iki gruodžio 2 d.) pirmosios konferencijos dalyviai priėmė nemažai nutarimų, kurie iš esmės suformavo pagrindines bendradarbiavimo sritis visu būsimu veiklos laikotarpiu:

I. Bendroji politika:

- 1) *Tarptautinės padėties ir jos galimų padarinių trims Baltijos valstybėms analizė.*
- 2) *Baltijos valstybėms svarbių užsienio politikos klausimų atranka ir požiūris į juos.*
- 3) *Nagrinėjimas atveju, kuomet galėtų būti taikoma santarvės sutarties pirmajame straipsnyje numatyta politinė ir diplomatinė tarpusavio pagalba bei tos pagalbos būdai.*

II. Ekonominio bendradarbiavimo klausimai:

- 1) *Trijų šalių ekonominio bendradarbiavimo bendros perspektyvos.*
- 2) *Ekonominių įstatymų suvienodinimas.*
- 3) *Tautų Sąjungos parengtos suvienodintos muitų nomenklatūros taikymas.*

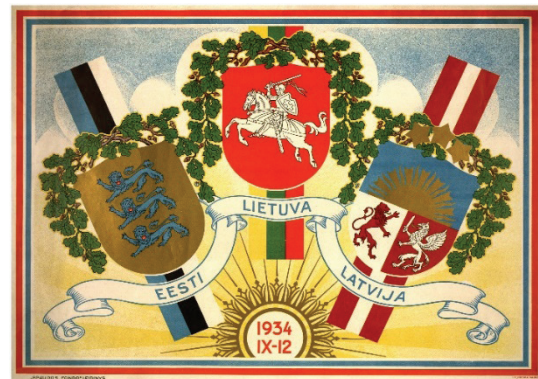
III. Rugsėjo 12 d. sutarties 4 ir 5 str. taikymas [praktinis – aut.]:

- 1) *Arbitražo ir taikomoji sutartis.*
- 2) *Trijų šalių diplomatinė atstovybių bendradarbiavimas užsienyje.*
- 3) *Baltijos valstybių atstovavimas Tautų Sąjungos sekretoriате ir jo organuose.*

IV. Įvairūs klausimai:

- 1) *Laisvas trijų šalių gyventojų judėjimas. Pasų ir vizų panaikinimas. Bendro susitarimo patvirtinimas.*
- 2) *Vienos iš trijų šalių tautinių mažumų padėtis kitose dviejose šalyse.*
- 3) *Nekilnojamojo turto, padalinto pasienio linija, padėtis.*
- 4) *Trijų šalių telegrafo ir spaudos agentūrų bendradarbiavimas.⁵⁶*

Pagal panašią schemą vyko ir kitos konferencijos, į darbotvarkę įtraukiant einamuoju laiku aktualius klausimus (pavyzdžiui, santykiai su Rusija, politinių įtampų tarp Vokietijos ir Latvijos dėl tautinių mažumų padėties švelninimo klausimai ir kt.). Politinės diskusijos dėl šių konferencijų palaipsniui pradėjo realizuotis realiais veiksmais, skatinančiais tarpvalstybinių santykių plėtrą. Pavyzdžiui, pirmojoje konferencijoje svarstytais muitų ir prekybos klausimais 1935 m. antrosios konferencijos metu nutarimo V straipsniu juristai buvo įpareigoti paruošti vienodų sutarčių ir įstatymų projektus: 1) įsakytinių ir paprastų vekselių įstatymą bei sutartis, 2) ekstradicijos įstatymą ir sutartis, 3) bankroto įstatymą, 4) skrybių įstatymų neatitikimų sutartis⁵⁷. Kita vertus,

Baltijos valstybių – Estijos, Lietuvos, Latvijos – simbolika (1934 m.) (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kartoteka)

⁵⁶ „Estijos, Latvijos ir Lietuvos užsienio reikalų ministrų pirmosios konferencijos reziumė“ (Talinas, 1934 m. lapkričio 30–gruodžio 2 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 524–526.

⁵⁷ „Trečiosios Baltijos Antantės konferencijos rezoliucijos“ (Ryga, 1935 m. gruodžio 11 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 572.

septintosios Antantės konferencijos, vykusios 1937 m., metu konstatuota: „Baltijos šalių ekonominių ryšių ir trijų šalių prekybinių sutarčių sistemos problemų nagrinėjimas parodė, koks šis klausimas yra sudėtingas.“⁵⁸ Svarbu paminėti, kad greta pagrindinių, du kartus per metus vykstančių konferencijų aktyviai buvo taikoma dar viena Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendros politinės veiklos ir einamųjų klausimų sprendimo forma – reguliarūs Baltijos valstybių diplomatų pasitarimai.

Vis dėlto, kalbant apie Baltijos antantės veiklą aptariamuoju 1934–1940 m. laikotarpiu, reikia pripažinti, kad faktiškai veikusi ir siekusi spręsti įvairius to meto visoms trimis šalims sąjungininkėms svarbius klausimus Antantė nepajėgė įgyvendinti jos sukūrimo metu keltų tikslų. Jau tuo metu politinėje arenoje buvo asmenų, smarkiai kritikuojančių Antantės veiklą dėl praktinių veiksmų stokos. Geriausiu to įrodymu tapo 1939–1940 m., kai, nesugebėjus sukurti vienos gynybos sistemos ir bandant laviruoti ieškant kompromisinių variantų kiekvienai šaliai atskirai, vėl buvo prarastas valstybingumas.

Dar pirmosios Baltijos antantės konferencijos metu buvo priimti aiškūs nutarimai, apibrėžiantys palankų požiūrį į kiekvienoje šalyje gyvenančių sąjungininkių šalių tautybės asmenis ir su jų tautybe susijusią veiklą: „Kiek liečia Latvijos arba Lietuvos kilmės Estijos piliečius, Estijos arba Lietuvos kilmės piliečius ir Estijos arba Latvijos kilmės Lietuvos piliečius, jų organizacijas ir jų kalbas, jų gyvenamųjų vietų Šalių įstaigos veikiančių įstatymų ir parėdymų ribose laikytis palankumo dėsnių, suprantant, kad šitie įstatymai ir parėdymai bus trijų šalių atitinkamai suderinti reciprociteto [abipusiškumo – aut.] pagrindu.“⁵⁹

Idomybė.
Tautinė tolerancija – gerų
tarpvalstybinių santykių
pagrindas

Tarpvalstybiniai santykiai 1939–1990 m.: karai ir naujos okupacijos

Šis Lietuvos ir Estijos tarpvalstybinių santykių laikotarpis apima daugiau negu 50 metų, per kuriuos abi valstybės patyrė tris okupacijas, rezistencinių kovų, valdymo formos transformacijų ir, galiausiai, pokario metais politiškai tapo visiškai priklausomos nuo centrinės Sovietų Sąjungos vadovybės vykdomos politikos. Bendro politinio veikimo apraiškų, kur kartu veiktų lietuviai ir estai, šaltiniuose ir istoriografijoje aptinkama nedaug. Tai galima paaiškinti keletu pagrindinių priežasčių. Pirmiausia, tiek dėl pasikeitusios abiejų valstybių valdymo formos (Lietuvoje Antano Smetonos diktatūra įvesta 1926 m., Estijoje Konstantino Piatso – 1934 m.) ir to nulemtos valstybės vidaus ir užsienio politikos filosofijos, tiek dėl 3–4 deš. sandūroje atšalusių tarpvalstybinių santykių ir nepavykusių bandymų kokybiškai realizuoti Pabaltijo valstybių sąjungos tikslus, bendravimas daugiau reiškėsi ekonominėje ir kultūrinėje srityse. Antra, minėti geopolitiniai procesai veikė visą Pabaltijo regioną, taip pat ir kiekvieną valstybę atskirai, nesukurdami prielaidų savitarpio pagalbos politikai,

58 „Septintosios Baltijos Antantės konferencijos rezoliucijos“ (Talinas, 1937 m. gruodžio 11 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 670.

59 „Pirmosios Baltijos Antantės konferencijos nutarimai“ (Talinas), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 529.

pavyzdžiui, kaip 1918 m. laikotarpiu. Nors abiejose valstybėse sovietų ir nacių okupaciniai režimai vykdė analogišką politiką, susijusią su politinės filosofijos praktiniu įgyvendinimu okupuotose šalyse, tiek Lietuva, tiek Estija susidariusioje padėtyje bandė laviruoti savarankiškai^{60, 61}. Galiausiai, trečia priežastis – po 1945 m., kai Pabaltijo šalyse galutinai įsitvirtino Sovietų Sąjunga ir regionas buvo inkorporuotas į naujo tipo imperiją, valstybių visų gyvenimo sferų, taip pat ir politikos, savarankiškumas buvo prarastas. Lietuvai ir Estijai tapus vakarinėmis Sovietų Sąjungos respublikomis, sienos tarp valstybių beveik išsitrynė, o politinio gyvenimo klausimai buvo sprendžiami centralizuotai – nebeliko prielaidų tarpukariu buvusiam politiniam bendradarbiavimui egzistuoti. Vis dėlto negalima teigti, kad nebūta jokių politinio bendradarbiavimo apraiškų.

Pabaltijo valstybių kelias į nepriklausomybės praradimą prasidėjo 1939 m. ir, plačiau vertinant, buvo susijęs ne tik su susiklosčiusiais Pabaltijo valstybių tarpusavio santykiais bei kiekvienos iš valstybių santykiais su to meto regiono politinėmis galiosmis – Sovietų Sąjunga ir nacistine Vokietija, bet ir su visos Europos geopolitiniu klimatu. 1939 m. prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas Vakarų Europos politinių lyderių dėmesį nukreipė į Lenkiją ir tolesnius Hitlerio karinius siekius. Stalinas, imituodamas karinę pagalbą Lenkijai, okupavo rytinę jos dalį, kurios dar nebuvo užėmę naciai. Vis dėlto nei Vakarų Europos lyderiai, o juo labiau Pabaltijo valstybės, kurios vis dar matė Sovietų Sąjungą kaip sergėtoją ir galios atsvarą regione savo interesus vis intensyviau plėtojančiai Vokietijai, nežinojo, kad dar 1939 m. rugpjūtį, prieš prasidedant karo veiksams, Molotovo–Ribbentropo paktu ir slaptaisiais jo susitarimais Pabaltijys ir visa Rytų Europa buvo pasidalyta dviejų valstybių agresorių. Nežinodamos realios situacijos ir pačios to nesuvokdamos, Lietuva, Latvija ir Estija savo veiksmais prarado galimybę į Vakarų valstybių paramą. 1939 m. Sovietų Sąjungai užpuolus Suomiją, gruodžio mėn., dešimtojoje Baltijos antantės šalių ministrų konferencijoje Lietuvos, Latvijos ir Estijos atstovai nusprendė, kad Tautų Sąjungos asamblėjos metu, vykstant balsavimui dėl Sovietų Sąjungos, užpuolusios Suomiją, pasmerkimo, paliks salę, taip protestuodami dėl balsavimo ir palaikydami Sovietų Sąjungą, su kuria kiekviena iš šalių tuo metu jau buvo pasirašiusi savitarpio pagalbos sutartis. Sumanymas praktiškai nebuvo įgyvendintas – Sovietų Sąjunga pašalinta iš Tautų Sąjungos nebalsuojant, tačiau jau 1939 m. gruodžio 19 d. Pabaltijo valstybėms iškilo dilema. Kreipdamasis į visas tris valstybes Tautų Sąjungos generalinis sekretorius Džozefas Avenola pareikalavo suteikti Suomijai visą įmanomą pagalbą. Lietuva ir Latvija planavo reikalavimą ignoruoti, tačiau Estija, vengdama pakenkti santykiams su Sovietų Sąjunga, iš karto išsiuntė telegramą, pareikšdama neigiamą atsakymą dėl paramos Suomijai. Po neilgų derybų likusios šalys suvokė, kad vienintelė išeitis yra sekti Estijos pavyzdžiu. Bendrą šalių politinę situaciją sunkino ir Vokietijos veiksmai, tiesiogiai nukreipti į prekybinių santykių su Vakarų valstybėmis varžymą. Reaguodamos į susidariusią padėtį, 1939–1940 m. Lietuva, Latvija ir Estija bandė ieškoti kolektyvinių sprendimų – dešimtas (1939 m. Taline) ir vienuoliktasis (1940 m. Rygoje) Baltijos antantės šalių ministrų susitikimai buvo skirti prekybinių santykių tarp trijų valstybių sistemai sukurti ir,

60 Lieven, *Pabaltijo revoliucija*, 84–102.

61 Eidintas ir Žalys, *Lithuania in European Politics*, 111–139.

kaip įvardyta, „specifinės problemos“ sprendimų paieškai, tačiau didesnių rezultatų nedavė. Buvo planuojamas, tačiau neįvyko Lietuvos, Latvijos ir Estijos prezidentų susitikimas. Nors 1940 m. pradžioje vėl buvo bandoma grįžti prie Baltijos federacijos idėjos, kurią visuomenė priėmė gana palankiai, 1939 m. pabaiga – 1940 m. pradžia visais atžvilgiais buvo pernelyg vėlyvas laikas tokio pobūdžio veiksams, kad jie galėtų daryti realų poveikį ir išgelbėtų šalis nuo neišvengiamos realybės. Priešingai, 1940 m. grįžimas prie Pabaltijo valstybių sąjunginio darinio – Baltijos federacijos – sukūrimo idėjos tik dar labiau pagreitino ir sukūrė prielaidas Sovietų Sąjungos rengiamai regiono aneksijai⁶². Prasidėjus sovietų okupacijai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, teisėtos valdžios institucijos pradėtos keisti marionetiniu pagrindu suformuotomis „liaudies atstovybėmis“ (Liaudies seimais), pradėtas valstybių inkorporavimo į Sąjungą procesas, kurį lydėjo masinės represijos. Faktinis Lietuvos ir Estijos politinis bendradarbiavimas baigėsi. Tik 1941 m., prasidėjus karui tarp nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos, iki tol pogrindyje veikusios ir pasipriešinimą okupaciniam režimui rengusios organizacijos bandė bendradarbiauti ir kėlė savarankiškų valstybių atkūrimo idėją, kai vokiečių padedamos įveiks sovietus. Deja, greitai teko įsitikinti, kad vokiečiai nėra išgelbėtojai, o vieną okupacinį režimą pakeitė kitas, socialiai orientuotas represijas – rasinės. 1944–1945 m. Vokietijai pralaimint karą ir veiksams persikėlus į Pabaltijo regioną, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje prasidėjo ginkluotas vietos gyventojų rezistencinis judėjimas prieš okupantus. Nors antisovietinė rezistencinė kova Pabaltijo valstybėse tęsėsi iki 1953 m.⁶³, kiekviena valstybė turėjo savitą rezistencinių organizacijų tinklą ir hierarchiją, kovos taktiką ir mastus – dėl socialinių ir politinių priežasčių Latvijos ir Estijos rezistencijoje dalyvavusių asmenų mastai buvo mažesni negu Lietuvoje. Partizanų gretas, ypač 1944–1946 m. laikotarpiu, sudarė asmenys, dezertyravę iš sovietinės armijos, arba asmenys, vengiantys tarnybos joje. 1945 m. Lietuvoje partizanų skaičius siekė iki 30 tūkst., Latvijoje – 10–15 tūkst., Estijoje – 10 tūkst. asmenų. Vis dėlto labiau organizuotą formą rezistencinė kova įgavo susikūrus rezistencinėms-karinėms organizacijoms. Latvijoje 1944–1945 m. susikūrė ir veikė Latvijos tėvynės gynėjų susivienijimas (LTSA) ir Latvijos nacionalinė partizanų asociacija (LNPA), Estijoje 1944–1946 m. – Ginkluoto pasipriešinimo lyga (RLV), Lietuvoje 1949 m. – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (LLKS). Estijoje, anksčiausiai negu Latvijoje ar Lietuvoje, ginkluotos rezistencinės kovos užleido vietą pilietinio nepaklusnumo taktikai. Nors Latvijoje ir Lietuvoje ginkluotas pasipriešinimas truko ilgiau negu Estijoje, bendros kovos su sovietais atvejų pasitaikydavo tik Lietuvos ir Latvijos pasienio regionuose⁶⁴.

62 Ibid., 139–176.

63 Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, <http://genocid.lt/centras/lt/1193/a/>.

64 Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953*, 228–264.

Lietuvių, rusų ir estų disidentai kovotojo dėl žmogaus teisių ir demokratijos Sovietų Sąjungoje Sergejaus Kovaliovo teismo dieną (Vilnius, 1975 m. gruodžio mėn.) (Kretingos muziejaus vaizdų kartoteka; pirminės apskaitos numeris KM P 8909/2)

Ginkluotai rezistencijai pralaimėjus, pasipriešinimo dvasios Pabaltijo valstybėse sovietams ilgam užgniaužti nepavyko ir antrojoje XX a. pusėje (7–9 deš.) dėl ekonomikos nuosmukio ir politinio nestabilumo, prasidėjusio Sovietų Sąjungoje ir jos įtakojė esančiose Vidurio ir Rytų Europos valstybėse. Pabaltijo valstybėse pradėjusios kurtis išsivadavimo ir laisvės idėjas skelbusios visuomeninės organizacijos tapo stipria jėga, su kuria griūvanti Sąjunga nebegalėjo sėkmingai kovoti. Pirmiausia tai buvo disidentiniai judėjimai. Jungtinį dokumentą visų trijų šalių disidentai pirmą kartą pasirašė 1969 m., o 1979 m. rugpjūčio 23 d., per Molotovo–Ribbentropo pakto metines išleistą bendrą atsišaukimą pasirašė 45 Pabaltijo šalių atstovai, iš jų – 36 lietuviai. Panašūs bendri atsišaukimai, smerkiantys Pabaltijo šalių okupaciją, pasirodė tų pačių metų gruodį ir 1980 m.⁶⁵ 9 deš. pabaiga dėl vis labiau svyruojančio politinės sistemos stabilumo Pabaltijo šalyse leido vis labiau išsiplėtoti politinės laisvės idėjoms ir įgyti praktinę raiškos formą. 1988–1989 m. Estijoje ir Latvijoje susikūrė Liaudies frontai, o Lietuvoje – Sąjūdis, tarp kurių vyko tiesioginė komunikacija, tapo tomis politinėmis jėgomis, kurios, reikšdamos nepasitenkinimą 1980 m. suteiktos autonomijos SSRS sudėtyje sąlygomis ir siekdamos visiškos estų, latvių ir lietuvių tautų politinės laisvės ir savarankiškumo, pradėjo kryptingų ir organizuotų veiksmų kampaniją. Palyginti su 7–8 deš. disidentų veikla, šios iniciatyvinės grupės sulaukė daug didesnio visuomenės palaikymo ir paramos, išreikštos tūkstantinių minių, susirinkusių į mitingus. Ryškiausiu visuomenės palaikymo ir trijų Pabaltijo šalių politinio bendradarbiavimo sėkmės pavyzdžiu tapo 1989 m. „Baltijos kelio“ akcija, atkreipusi pasaulio valstybių dėmesį. Gyva žmonių grandinė sujungė trijų laisvės siekiančių valstybių sostines – Vilnių, Rygą ir Taliną. Masinis reiškinyje paneigė visą SSRS propagandinę leksiką, minėtas organizacijas siekusias pavaizduoti neigiamoje šviesoje. Tapo akivaizdu, kad laisvės nori ne pavieniai asmenys, o tautos. Neilgai trukus, 1990–1991 m., visos trys valstybės paskelbė nepriklausomybę nuo SSRS, kartu pradėdamos šio XX a. pr. užgimusio politinio projekto žlugimą⁶⁶.

⁶⁵ Lieven, *Pabaltijo revoliucija*, 107–114.

⁶⁶ Ibid., 229–257.

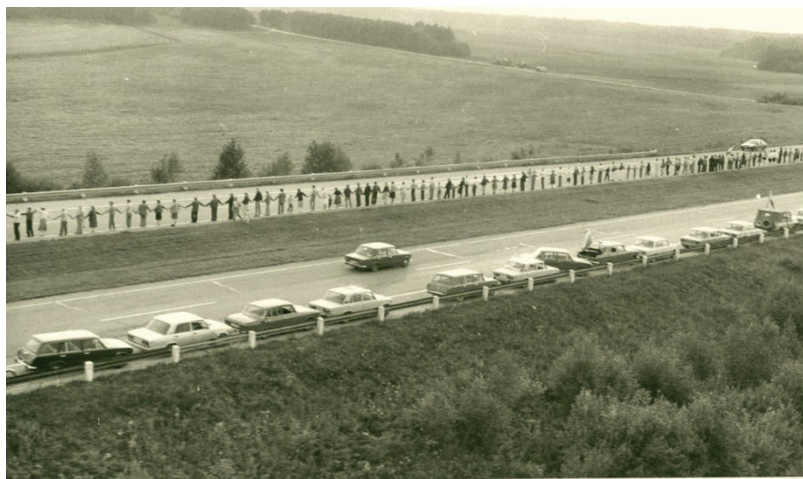
Įdomybė.

Lietuvos statistikos komiteto, Gyventojų sveikatos apsaugos ir kultūros statistikos skyriaus duomenys apie imigraciją į Estiją, Latviją ir Lietuvą 1959–1988 m.

Iš visų SSRS respublikų Estija, Latvija ir Lietuva labiausiai kentėjo nuo imigracijos iš kitų respublikų, ypač iš RSFSR ir Baltarusijos SSR⁶⁷.

	VIDUTINIŠKAI PER METUS PAGAUŠĖJO GYVENTOJŲ (TŪKST.)*			1 000 GYVENTOJŲ TEKO		
	1959–1969	1970–1978	1979–1988	1959–1969	1970–1978	1979–1988
LIETUVA	4,7	7,3	10	16	22,3	28,3
LATVIJA	14,3	11,6	9,3	64	47,3	36
ESTIJA	8,3	6,8	5,5	65,2	48	36,3

* *Prieaugis dėl imigracijos. Dėl imigracijos pradėjo mažėti pagrindinės tautybės gyventojų procentas: 1988 m. Lietuvoje lietuviai sudarė 79,6 proc. visų gyventojų (1979 m. – 80 proc.), Latvijoje latviai – 52 proc. (1979 m. – 53,7 proc.), Estijoje estai – 61,5 proc. (1979 m. – 64,7 proc.).*

Baltijos kelias (1989 m.) (Kauno IX forto muziejaus kartoteka, inv. nr. KDFM F 13544)

LIETUVOS IR ESTIJOS EKONOMINIO BENDRADARBIAVIMO APRAIŠKOS XIX–XX A.

Estų ir lietuvių protėvių ekonominių ir prekybinių ryšių apraiškų galima rasti dar viduramžiais, tačiau tik XIX a., kai visuomenės gyvenime vis didesnę reikšmę turi nacionalinė priklausomybė – savęs indentifikavimo su konkrečia tauta aspektas, o ypač XX a., kai tautiniu pagrindu susikuria Lietuvos ir Estijos valstybės, galima kalbėti apie abiejų šalių plėtojamus ekonominius ryšius. Nėra klaidinga teigti, kad lietuvių ir estų ekonominio kontakto ar lietuvių ekonominės diasporos (išėivijos) bendruomenės pirmiausia koncentravosi didžiuosiuose pramonės ir prekybos centruose, tokiuose kaip Talinas, Tartu, Pernu. Vis dėlto, siekiant kokybiškai atskleisti ekonominį bendradarbiavimą ir jo poveikį bendruomenėms, nederėtų apsiriboti žmogiškuoju aspektu. Tikslinga aptarti prekybos srautus, įvežtinę naują produkciją ir technologijų paplitimą.

Kaip knygoje „Lietuvių Kolumbai“ pažymi Alfonsas Eidintas, intensyviausia lietuvių ekonominė migracija į kaimynines ir kitas ekonomiškai labiau pažengusias

⁶⁷ *Baltijos šalių istorijos chrestomatija. Lietuvos, Latvijos, Estijos istorijos dokumentų rinkinys nuo seniausių laikų iki 1991 metų, sudarė I. Butulis et al. (Naujoji Rosma, 2002), 196.*

šalis (gubernijas), taip pat ir į Estlandiją, prasidėjo XIX a. viduryje ir buvo abiejų – politinių ir ekonominių – veiksmų, nulemtų Rusijos imperijos politikos lietuviškoje gubernijose, rezultatas⁶⁸. Kaip konkretūs aspektai įvardytini: netolygi ūkinė raida skirtingose imperijos dalyse; kur kas didesnis darbo užmokestis Rusijos pramonės regionuose negu lietuviškose gubernijose, kurios daugiausia buvo agrarinės; feodalinės liekanos žemės ūkyje; carizmo represijos. 1861 m. Rusijos imperijoje panaikinta baudžiava ir tik 1882 m. valstiečiai turėjo galimybę išsipirkti žemę. Deja, daugelis neturėjo tam reikalingų materialinių išteklių ir iki to laiko buvo finansiškai prasiškolinę valstybės išdui ir dvarininkams. XIX a. antrojoje pusėje bežemiai, mažžemiai ir kartais vidutiniai valstiečiai negalėjo pelningai parduoti savo darbo jėgos ir dėl šios priežasties lietuviškose gubernijose susidarė darbo jėgos perteklius, paskatinęs masinę valstiečių migraciją į įvairius imperijos regionus. 1883–1888 m., dirbdamas tą patį darbą, ūkio darbininkas per dieną galėjo uždirbti dvigubai daugiau negu gimtinėje – Estlandijos gubernijoje už tą patį darbą žemės ūkio darbininkas uždirbdavo 10–20 kapeikų daugiau negu lietuviškų gubernijų darbininkai. Apskritai, dėl išplėtotų nelegalaus gubernijos sienų kirtimo mechanizmų bei galimybės daugiau uždirbti ir labai įvairaus geresnio gyvenimo ieškančių lietuvių kontingento, šie emigrantai dirbo įvairiuose dabartinės Estijos regionuose. Darbai taip pat buvo įvairūs: miestų fabrikuose – pramonės darbininkai, tarnaitės pas dvarininkus ir verslininkus, žemės ūkio darbininkai (lauko darbininkai, piemenys, melžėjos) dvaruose⁶⁹. Vis dėlto lietuvių ekonominė emigracija į Estlandiją, palyginti su kaimyninėmis Kuršo, Lifliandijos gubernijomis ir Prūsija, buvo daug mažesnė. Estlandijoje gyvenantys lietuviai sudarė labai mažą gyventojų dalį (nesiekė 0,5 proc. visų gyventojų)⁷⁰. 1897 m. Rusijos imperijos visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Estlandijoje gyveno 154 lietuviai⁷¹. Viena vertus, tai lėmė praktinės priežastys – tarp Prūsijos, Lietuvos ir Kuršo, Lifliandijos gubernijų buvo geresnės sąlygos darbininkų mobilumui. Antra vertus, ieškantiesiems geresnio gyvenimo kelionė į Estlandiją nebuvo itin praktiška. Norint pasiekti Estlandiją sausuma, reikėjo kirsti latviškas gubernijas, o pasirinkus plaukti jūra, praktiškesnis pasirinkimas buvo plaukti į tolimesnes, ekonomiškai geresnes sąlygas galinčias pasiūlyti Vakarų Europos šalis – Vokietiją, Didžiąją Britaniją ar net Jungtines Amerikos Valstijas, Urugvajų⁷². Vis dėlto, galima daryti prielaidą, kad emigracijos srautai į aplinkinius kraštus iš lietuviškų gubernijų nepasiekė didžiausių galimų mastų dėl imperinės politikos, ribojusios gyventojų judumą. Rusijos imperijos įstatymai migracijos nepripažino, o į užsienį, nesusilaukiant teisinių sankcijų, buvo galima išvykti tik penkeriems metams. Migracijos galimybes ypač pagerino besiplečiančios susisiekimo – geležinkelio linijų ir laivybos – technologijos.

68 Eidintas, *Lietuvių Kolumbai*, 12–15.

69 Ibid., 15–31.

70 „Estija“, 591.

71 Unt, *Estijos lietuvių bendruomenė*, 9.

72 Eidintas, *Lietuvių Kolumbai*, 27–31.

„Karlsberg, Siro ir Ko“ kelionių agentūros skelbimas (1915 m.), kuriame nurodytos galimos kelionių garlaiviu iš Liepojos uosto kryptys (*Vilniaus kalendorius*. Periodinio leidinio „Lietuvos ūkininkas“ priedas. Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1915)

Minėtina, kad intensyvesnių Lietuvos ir Estijos prekybinių ir ekonominių ryšių nepriklausomybės laikotarpiu nepavyko stipriai išplėtoti, nors ir egzistavo konkrečių prekybinių susitarimų tarp lietuvių ir estų bendrovių. Ekonominio bendradarbiavimo stoka tarp valstybių pagrindžia ir 1933 m. Lietuvos pasiuntinio Taline Broniaus Dailidės išsakyta pozicija pokalbyje su Estijos naujienų agentūros „Vaba Maa“ žurnalistais. Akcentuota, kad „santykiai tarp Estijos ir Lietuvos visada buvo geri, bet jis [B. Dailidė – aut.] norėtų juos padaryti dar draugesnius. Jis tikisi, kad pasiseks išplėsti prekybos santykius. Ligšiol prekybos balansas buvęs Lietuvai pasyvus. Estai galėtų pirkti Lietuvoj linų sėmenų, medžio fanierai ir vinių.“⁷³ Silpnus Estijos ir Lietuvos prekybinius ryšius liudija ir skelbimų, publikuotų periodinėje spaudoje, tendencijos. Nors informacija, pateikiama laikraščio „Lietuvos ūkininkas“ priede – „Lietuvos ūkininko Vilniaus kalendoriuje“ 1913 m., 1914 m. ir 1915 m., chronologiškai yra ankstyvesnė, negu susikūrė abi nepriklausomos valstybės, tai netrukdo įvertinti Lietuvos ir aplinkinių regionų prekybinius srautus bei jų intensyvumą ankstesniu – priklausymo Rusijos imperijai ir kaizerinės Vokietijos okupacijos – laikotarpiu. Tarp vietinių, t. y. lietuviškų, firmų skelbimų gausu prekių ženklų ir vietovių, kuriose šios prekės gaminamos, pasiūlos pavyzdžių iš latviškų, rusiškų regionų. Taip pat iš Lenkijos, Švedijos, Anglijos, Šveicarijos, Jungtinių Amerikos Valstijų. Vis dėlto nėra nė vieno skelbimo, susijusio su estiškais regionais ar prekių ženklais⁷⁴. Tam reikšmės turėjo gana silpnai išvystyta Estijos pramonės ekonomika. Pirmaisiais nepriklausomybės metais Estijoje industrializacija vyko lėtai, o šiaurinėje šalies dalyje buvo didelis nedarbas. Narvos apylinkėse veikė didelis medvilnės perdirbimo kompleksas, tačiau visa jo produkcija ilgą laiką buvo orientuota tik Rusijos imperijos poreikiams tenkinti. Sukūrusi nepriklausomybę, Estija susidūrė su rimtu iššūkiu – naujų prekybos rinkų paieška. Tai atitinkamai reiškė ir naujas konkurencines sąlygas. Nors Talino uostas buvo idealioje jūros ir sausumos susisiekimo vietoje, neseniai įrengta jūrų bazė buvo tuščia – imperijos laikotarpiu egzistavę intensyvūs srautai

⁷³ „Lietuvos pasiuntinio Taline Broniaus Dailidės pareiškimas žurnalistams apie Estijos ir Lietuvos ekonominių ryšių bei Baltijos sąjungos kūrimo perspektyvas“ (Talinas, 1933 m. kovo 14 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 446.

⁷⁴ *Vilniaus kalendorius*. Periodinio leidinio „Lietuvos ūkininkas“ priedas (Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1913–1915).

sumažėjo iki pavienių epizodiškų pervežimų⁷⁵. 1922 m. 25 proc. Estijos prekybos dar sudarė prekyba su Rusija.

Minėtina, kad 1939 m. Estijos gyvenimo lygis buvo apytikriai toks pat, kaip ir Suomijos. Latvija irgi nedaug atsiliko. Lietuva buvo daug skurdesnė, jos pramonė buvo daug menkesnė. Estija, palyginti su Vakarų Europa, taip pat buvo neturtinga⁷⁶.

Sukūrus nepriklausomas valstybes, prielaidas Lietuvos ir Estijos prekybiniams santykiams plėtoti sudarė 1919 m. rugpjūčio mėn. pasirašytas Rygos susitarimas ir vadinamoji Baltijos klauzulė, kuria remiantis Lietuva, Latvija ir Estija viena kitai teikė didesnių prekybos lengvatų negu šalims, kurioms taikytas didžiausio palankumo principas⁷⁷. Teigiamo poveikio ekonominiams Lietuvos ir Estijos santykiams turėjo 1923 m. prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos uostas ir 1921 m. Lietuvos ir Latvijos sienų sutartimi Lietuvai atitekęs Baltijos pajūrio ruožas. Įvertinus gamtines sąlygas, 1921 m. pradėta uosto statyba Šventosios upės žiotyse (tuo metu dar neturėta Klaipėdos uosto), kurio rengybos projektą 1923 m. laimėjo Rygos profesorius Jackoby ir Rennenkavepto idėja, tačiau, atgavus Klaipėdą, Šventojoje nuspręsta apsiriboti mažesniu žvejybinio uostu⁷⁸. Sovietams okupavus Lietuvą, nuo 1968 m. Klaipėdoje įsteigta Lietuvos jūrų laivininkystė, kurią sudarė: prekybos laivynas, Klaipėdos jūrų prekybos uostas, laivų remonto įmonė. Čia buvo remontuojami ir kitų Baltijos respublikų – Latvijos ir Estijos – laivai⁷⁹.

Karo metais ir prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, tiek Lietuvoje, tiek ir kaimyninėse Pabaltijo šalyse buvo sutrikdyta ekonominė raida, sugriauta daug transporto ir pramonės infrastruktūros, suardyta socialinė visuomenės struktūra. Pokario metais susiformavo ekonominė duobė, kuriai panaikinti prireikė poros dešimtmečių⁸⁰. Sovietų valdžia Pabaltijo valstybėse, kaip ir kituose savo valdomuose kraštuose, pradėjo plėtoti planinės ekonomikos modelį, kurti specializuotus žemės ūkio ir pramonės rajonus, kurių neigiami padariniai jaučiami ir šandien⁸¹. Ekonomikos specializacija buvo vykdoma

K. Grauzės fabriko skelbimas (Vilniaus kalendorius. Periodinio leidinio „Lietuvos ūkininkas“ priedas. Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1914, p. 13)

Estijos tanklaivis „Narva“ Klaipėdos naftos eksporto ir perpylimo bazėje (1930 m.) (Klaipėdos viešosios bibliotekos rankraščių fondas, R1-2-I)

⁷⁵ Palmer, *The Baltic*, 298–299.

⁷⁶ Lieven, *Pabaltijo revoliucija*, 61–64.

⁷⁷ Ereminas, Saldukas ir Spečiūnas, „Estijos lietuviai“, 820.

⁷⁸ *Lietuvos respublikos vandens transporto valdymo, veiklos ir plėtros 1918–2008 metais metraštis*, sudarė Juozas Darulis (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009), 23–27.

⁷⁹ Ibid., 52–54.

⁸⁰ Petras Stankevičius, *Lietuvos pramonės transformacijos ir jų socialinės-ekonominės pasekmės* (Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009), 124–282.

⁸¹ Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*, 190–198.

šalių lygmeniu. Pirmaisiais pokario metais Estijos, kaip ir kitų Pabaltijo valstybių, ekonomika buvo performuota ir perorientuota pagal SSRS prioritetines veiklos sritis. Šalies ūkis iš žemės ūkio, žvejybos ir miškininkystės naudmenų gavybos palaipsniui perėjo prie naudingųjų iškasenų gavybos, pramonės, energetikos ir paslaugų sferų, atitinkamai šiam tikslui įgyvendinti persikirstant šalies žmogiškuosius išteklius⁸². Tarp Lietuvos ir Estijos vyko ekonominio potencialo bei darbo jėgos mainai, tačiau iki 9 deš. tai labiau laikytina bendros sąjunginės ekonominės politikos elementu negu savarankišku Lietuvos ir Estijos valstybių ekonominiu bendradarbiavimu⁸³.

Įdomybė.
Socialiai jautrios darbo politikos link

1920–1930 m. Estijos parlamentas sulaukė teigiamų Tarptautinės darbo organizacijos vertinimų už pažangios darbo politikos įgyvendinimą šalies fabrikuose – uždraustas vaikų darbas, įtvirtinta bazinė aštuonių valandų darbo diena, sukurtos geros sąlygos mokymuisi ir profesiniam tobulėjimui.⁸⁴

LIETUVOS IR ESTIJOS KULTŪRINIO BENDRADARBIAVIMO APRAIŠKOS XIX–XX A.

Lietuvių ir estų aukštojo mokslo komunikacija XIX–XX a.

XIX a. pabaigoje Revelyje (Taline) trumpiau ar ilgiau gyveno žinomi lietuvių inteligentai: Jonas Jablonskis, Andrius Bulota, Vincas Mickevičius-Kapsukas, Jonas Biliūnas, Vladas Kuzma, Vladas Lašas. 1897 m. Tartu hektografu išspausdinti Kazimiero Jauniaus lietuvių kalbos paskaitų užrašai, 1899 m. – Petro Avižonio „Lietuviška gramatikėlė“⁸⁵. Apie 1895 m. Estijoje – Dorpate – susikūrė Dorpato lietuvių studentų draugija, veikusi iki 1918 m.⁸⁶ Tartu universitete didelę dalį sudarė studentai, kilę iš Lietuvos. Vėliau jie tapo žymiais gydytojais ir mokslininkais, medicinos daktarais. Minėtini: Viktoras Aueris, dirbęs Vilniaus Šv. Jokūbo ligoninės ordinatoriumi, Adolfas Majevskis, buvęs minėtos ligoninės vyriausiuoju gydytoju, Ipolitas Jundzilas – Vilniaus Šv. Jokūbo ir Savičiaus ligoninių gydytojas. Tartu universitetas tapo svarbiu kultūrinės komunikacijos židiniu šiauriniame Pabaltijyje. Bendraudamas su lietuvių folkloro tyrinėtoju Janu Boduenu de Kurtenė, čia kalbininko mokslinę karjerą pradėjo ir ne kartą Tartu lankėsi Jono Juškos, gyvenusio Kazanėje, sūnus Vytautas Juška (1870–1896). 1894 m. jis universitete įgijo magistro laipsnį.

Tartu universitete susiformavo Lietuvos jaunųjų medikų elitinis branduolys, kuris, 1918 m. vasario 16-ąją atkūrus Lietuvos valstybę ir 1922 m. įkūrus Lietuvos universitetą, sudarė Medicinos fakulteto profesūrą. Tai Petras Avižonis, Jurgis Žilinskas, Vladas Lašas ir Vladas Kuzma. V. Lašas ir V. Kuzma Lietuvos mokslų akademijos buvo išrinkti akademikais.

82 *The White Book*, 150–153.

83 Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*, 114–120, 237–251.

84 Palmer, *The Baltic*, 294.

85 „*Estija*“, 588–614.

86 Ereminas, Saldukas ir Spečiūnas, „*Estijos lietuviai*“, 820.

Pabaltijo šalių studentų atstovų
susitikimo dalyviai (1927 m.)
(Maironio lietuvių literatūros
muziejaus vaizdų kartoteka,
inv. nr. MLLM F3 10361)

Nepriklausomoje Lietuvoje, be minėtų profesorių, gydytojais dirbo kiti gerai žinomi Tartu universiteto absolventai: Karolis Zaborskas, Juozas Žemgulis, Adomas Laskauskas, Povilas Lukoševičius, Danielius Alseika, Antanas Mataitis. Kurį laiką Tartu universitete mediciną studijavo būsimasis rašytojas Jonas Bičiūnas. Adomas Laskauskas buvo ne tik gydytojas, bet ir aktyvus visuomenės veikėjas – Anykščių valsčiaus tarybos pirmininkas, Šaulių sąjungos narys, kultūrinio ir politinio gyvenimo dalyvis. Spalvingas buvo Karolio Zaborsko gyvenimas. Baigęs studijas jis apsigyveno gimtajame Bogdalavos dvare netoli Pandėlio ir ėmė verstis gydytojo praktika. Liubomiras Nastopka pirmas savo laboratorijoje atliko ligonių kraujo analizę, garsėjo kaip geras gydytojas. Pas jį vykdavo žmonės iš Rokiškio, Biržų, Skapiškio, Obelių, Vabalninko apylinkių.

Lietuvos valstybės kultūrinio, mokslinio, teisinio, religinio gyvenimo srityse pasižymėjo įvairias specialybes įgiję Tartu universiteto studentai ir jame dirbę specialistai: Povilas Jakubėnas, Vladas Požela, Kazimieras Jokantas, Kazimieras Venclauskis, Jokūbas Šernas, Mykolas Mataitis, Antanas Merkys. Lietuvos universiteto profesoriais tapo Eduardas Volteris, Ivanas Lappo. Lietuvos universitete 1922–1927 m. asistentais, profesoriais dirbo 15 Tartu universiteto ir Tartu veterinarijos instituto absolventų ar buvusių dėstytojų. Be minėtųjų, tarp jų buvo Vytautas Juškys, Juozas Cipliauskas, Aleksandras Jaščenka, Jurgis Žilinskas, Kazimieras Jokantas (paskutinis nepriklausomos Lietuvos švietimo ministras)⁸⁷.

Baltijos universitetą 1946 m. Hamburge, britų okupuotoje Vokietijos dalyje, įkūrė Estijos, Lietuvos ir Latvijos akademikai, pasitraukę į Vakarus dėl sovietų okupacijos. Siekta sudaryti galimybę savo šalių studentams toliau tęsti mokslus. Veikęs devynis semestrus, 1949 m. universitetas buvo uždarytas. 1947 m. – pačiu aktyviausiu laikotarpiu – universitete dirbo 53 profesoriai, 50 docentų, 48 lektoriai. Jie dėstė devyniuose fakultetuose: žemės ūkio, architektūros ir inžinerijos, meno, chemijos, teisės ir ekonomikos, matematikos, gamtos mokslų, mechanikos ir medicinos. 1946 m. universitete studijavo 996, 1947 m. – 1 052, 1949 m. – 468 studentai.⁸⁸

Jokūbas Šernas – Lietuvos nepriklausomybės akto signataras, teisininkas, visuomenininkas, žurnalistas, mokėsis Tartu universitete (LR Seimo skaitmeninis archyvas; http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=598&p_d=32792&p_k=1)

Įdomybė.

Baltijos universitetas

87 Tyla, *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete*.

88 *Historical Dictionary of Estonia*, 129.

Lietuvių ir estų visuomeninių organizacijų, draugijų ir meno kolektyvų kultūrinės veiklos ryšiai XIX a. pab.–XX a.

XX a. pradžioje, augant visuomenės švietimo galimybėms ir siejant jas su savarankiškų valstybių susikūrimu, pradėta daugiau dėmesio skirti į plačiąją visuomenę orientuotai kultūrinei veiklai. Jau XIX a. veikė įvairaus pobūdžio organizacijų, tačiau jų veikla dažniausiai būdavo specializuota – apimanti tik konkrečią visuomenės gyvenimo sferą, įtraukianti tik tam tikrus su vykdoma veikla susijusius asmenis⁸⁹. Pavyzdžiui, 1917 m. įkurta Revelio (vėliau – Talino) lietuvių draugija, kurios tikslas buvo savišalpa ir švietimas⁹⁰.

Vykstant kultūrinio gyvenimo raidai, neatsiejama jo dalimi tapo teatrai, koncertai, vakaronės, kuriuose, įsigiję bilietus, galėjo dalyvauti visi asmenys. Minėtina, kad tiek Lietuvoje, tiek Estijoje aptariamuoju laiku veikė daug įvairaus pobūdžio draugijų, organizacijų ir meno kolektyvų, kurie reguliariai rengdavo įvairaus pobūdžio kultūrinius renginius visuomenei. Viena vertus, tai buvo puiki forma ir aplinka visuomenei pristatyti savo organizacijos veiklą, kita vertus, skatino kultūrinius mainus, nes kai kuriuose renginiuose lietuviai atlikdavo estų, o estai – lietuvių meno klasikų kūrinių inscenizacijas ir muzikinius kūrinius.

Paanalizavus keletą to meto skelbimų, skirtų visuomenei informuoti apie būsimus renginius, galima išvelgti draugijų, organizacijų ir meno kolektyvų organizuotų renginių turinio tendencijas. Pavyzdžiui, 1930 m. lapkričio mėn. Lietuvos choro Kauno skyrius Taline, Estijos koncertų salėje surengė dviejų dalių koncertinę programą⁹¹. 1938 m. savo pasirodymą gastrolių metu Taline, teatre „Estonija“ surengė šokio meistras, pirmasis profesionalus lietuvių baleto artistas ir baletmeisteris Bronius Kelbauskas⁹².

Muzikine veikla Lietuvoje ir už jos ribų ypač pasižymėjo 1930 m. Kaune įkurtas visuomeninės organizacijos „Jaunoji Lietuva“ centrinis choras. 1933–1940 m. jis koncertavo didžiuosiuose Estijos ir Latvijos miestuose, taip pat ir Rygoje, Jelgavoje, Taline⁹³. 1938 m. choras išleido specialų jo, kaip visuomeninės organizacijos, veiklą, kartu ir tų metų tris grandiozinius koncertus Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje pristatanti leidinį trimis Pabaltijo valstybių kalbomis⁹⁴. 1940 m., minint Estijos nepriklausomybės metines, šventės proga Valstybiniame teatre pastatytas spektaklis – Giacomo Puccini trijų veiksmų opera „Madam Baterflai“⁹⁵.

Bronius Kelbauskas (autorius nežinomas) (Kauno miesto muziejaus vaizdų kartoteka, inv. nr. KMM F 3087)

89 Nijolė Lietuvninkaitė, „Kauno skaitymo mėgėjų draugija (1870–1915)“, in *Kauno istorijos metraštis*, t. 7 (Kaunas, 2006), 63–83.

90 Ereminas, Saldukas ir Spečiūnas, „Estijos lietuviai“, 832.

91 „Lietuvos choro (Kauno) koncerto Estijoje programa“ (Talinas, 1930), in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Mk-3.83).

92 „Broniaus Kelbauskos gastrolių afiša“ (Talinas, 1938), in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Tk_12-1066).

93 *Lietuvos muzikos istorija*, 2 knyga, *Nepriklausomybės metai, 1918–1940*, sudarė Algirdas Jonas Ambrazas (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009), 192.

94 „Centrinio choro „Jaunoji Lietuva“ koncertų programa“ (1938), in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Mk-3.218).

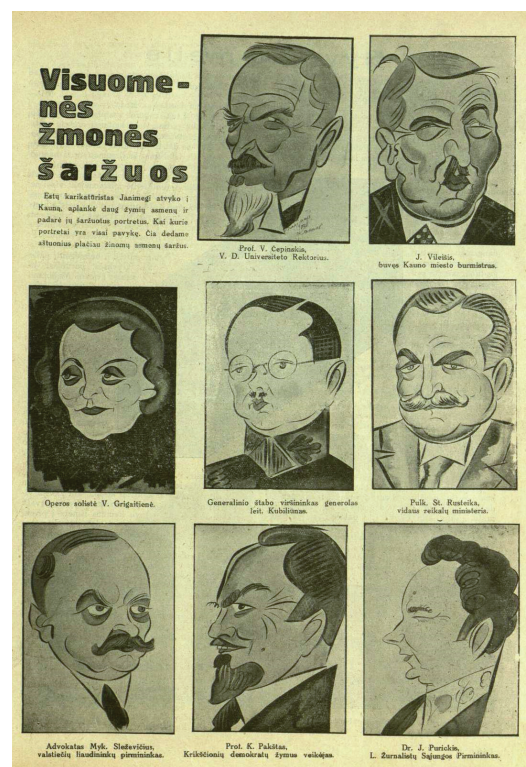
95 „Giacomo Puccini operos „Madame Batterfly“, pastatytos Valstybės teatre, programa“ (Kaunas, 1940), in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_M2.1op97.5).

„Jaunosios Lietuvos“ centrinis choras (nuotrauka iš 1938 m. choro koncertinės programos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje) (centrinio choro „Jaunoji Lietuva“ koncertų programa (1938 m.), Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Mk-3.218)

Apie panašaus pobūdžio estų organizacijų, draugijų ir meno kolektyvų veiklą taip pat galima sužinoti iš analogiškų šaltinių turinio. Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje pasirodymus rengdavo mišrios sudėties estų, latvių ir lietuvių cirkas, visuomenei demonstravęs įvairius akrobatinius numerius⁹⁶. Estų teatras į savo gastrolių programą įtraukdavo ir Lietuvos miestus. Pavyzdžiui, vasaros gastrolių metu Kaune, vasaros metu vykstantiems pasirodymams skirtoje miesto sodo erdvėje, atliktos dvi estų operetės (rusų kalba): „Grovas“ ir „Liuksemburg“⁹⁷. 1928 m. lapkričio 5 d. Kaune, Valsybiniame teatre koncertavo dirigento Juhano Aaviko vadovaujamas Muzikos skyriaus mišrusis choras „Estonia“⁹⁸. 1935 m. Kaune, Lietuvių ir prancūzų draugijos salėje (K. Donelaičio g.) veikė estų karikatūristo Elmaro Janimägi karikatūrų paroda „Visas Kaunas karikatūroje“, kurioje buvo demonstruojamos to meto Lietuvos politikos, visuomenės ir kultūros veikėjų karikatūros⁹⁹.

Estijoje, kaip ir Latvijoje bei Lietuvoje, plėtota tradicija specialiu renginiu paminėti kaimyninių valstybių nepriklausomybės atkūrimo metines. Pavyzdžiui, 1937 m., minint Lietuvos valstybingumo atkūrimo XIX Nepriklausomybės metines, suorganizuota šventinė ceremonija. Ceremonijos metu sveikinimo kalbas sakė Jonas Bendorius, Juozas Žilevičius, Kazimieras Viktoras Banaitis, Eugenijus Kappo, Arturas Lembosas, Aliodija Dičiutė-Trečiokienė,

XX a. pr. Lietuvos politikos, visuomenės ir kultūros veikėjų šaržai (autorius – Elmaras Janimägi) (*Naujasis žodis* 8 (1932): 147; Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, periodikos fondas Ep329)

⁹⁶ „Cirko afiša“, in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Tk_12-62).

⁹⁷ „Estų teatro gastrolių afiša“, in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Tk_12-964).

⁹⁸ „Estonia“ muzikos skyriaus mišriojo choro koncerto Kaune programa“, in *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinių publikuotų dokumentų archyvo fondas*.

⁹⁹ „Estijos karikatūristo Elmaro Janimägi karikatūrų parodos skelbimas“ (Kaunas, 1935), in *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka*.

Antanas Sprindys, Vladislava Grigaitienė, Ester Aronauskaitė, T. Kochas. Dalyvavo mišrus choras „Raudami“, vadovaujamas dirigento Karlo Leinuso¹⁰⁰. 1940 m. Estijoje, minint Lietuvos Respublikos XXII Nepriklausomybės metines, suorganizuota iškilminga ceremonija, kurios metu sveikinimo kalbas sakė Estijos ir Lietuvos asociacijos pirmininkas A. Uessonas, Estijos užsienio reikalų ministras A. Piipo, Lietuvos ambasadoriaus B. Dailidė, Lietuvos ir Estijos asociacijos atstovai. Mišrus choras „Raudami“ atliko garsiausius Lietuvos ir Estijos kompozitorių St. Šimkaus, J. Gruodžio, J. Nabažo, J. Aaviko, E. Kappo ir kt. kūrinius¹⁰¹.

Įdomybė.
Nepriklausomybę švenčiame kartu

1935 m. Lietuvos švietimo ministro įsakymas mokyklose minėti Latvijos ir Estijos Nepriklausomybės dienas.

Pabaltijo valstybių bendradarbiavimas stiprėja, tų valstybių santykių nuoširdumas nuolat auga. Šios valstybės yra susirūpinusios, kad ir ateityje geri nuoširdūs santykiai stiprėtų ir tarptų. To galima pasiekti tinkamai išugdžius mokyklose jaunąją kartą, įdiegus jai palankumą geriems kaimyniškiems santykiams. Todėl įsakau visoms Lietuvos mokykloms kasmet Latvijos ir Estijos nepriklausomybės švenčių dienomis [Latvijos – lapkričio mėn. 18 d., Estijos – vasario mėn. 24 d.] paskirti po vieną valandą paskaitoms pamokų metu šių valstybių istorijai, esamajai būklei ir santykiams su Lietuva nušviesti. Be to, kur galima, rekomenduojama ši valanda pajvairinti šitų tautų muzika, literatūros kūrinių skaitymu ir paveikslais.¹⁰²

Panevėžio lėlių liaudies teatro kolektyvas lėlių teatrų festivalyje Viljandyje (Estija) apie 1970 m. (Panevėžio apskrities viešosios bibliotekos vaizdų kartoteka, Alberto Stepankos rankraščių fondas, F28.53)

Sovietmečiu, nepriklausomai nuo pasikeitusio politinio konteksto regione, meno kolektyvų ir ansamblių išvykstamieji pasirodymai į kaimynines šalis tapo įprasta praktika, ženkliai išaugo šių pasirodymų skaičius. Daug įtakos tam turėjo XX a. antrojoje pusėje, palyginti su XX a. pradžia, pagerėjusi susisiekimo kokybė – nutiesti nauji keliai, išaugęs automobilių ir kitų susisiekimo priemonių skaičius bei jų prieinamumas visuomenei¹⁰³.

¹⁰⁰ „Šventinės ceremonijos, skirtos Lietuvos Valstybingumo atkūrimo 19-osioms metinėms, programa“ (Talinas, 1937), in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Mk-3.177).

¹⁰¹ „Lietuvos Respublikos XXII Nepriklausomybės metinių proga organizuotos iškilmingos ceremonijos programa“ (Talinas, 1940), in *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Inv. nr. LTMKM_Mk-3.255).

¹⁰² „Lietuvos švietimo ministro įsakymas mokyklose minėti Latvijos ir Estijos Nepriklausomybės dienas“ (Kaunas, 1935 m. sausio 31 d.), in *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, sudarė Zenonas Butkus (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 529–530.

¹⁰³ Misiūnas ir Taagepera, *Baltijos valstybės*, 227–230.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Aavik, Edg. „Stovykla ir kelionė draugiškoje Lietuvoje“. *Fiziškas auklėjimas* 3 (1936): 70–74.
- Aavik, Juhan. „Estijos dainų švenčių ir chorų sąjungos veiklos duomenys“. *Muzikos barai* 5/6 (1939): 130–137.
- Aleksandravičius, Egidijus. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- „Antisovietinis pasipriešinimas 1944–1953 m.“. *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*. <http://genocid.lt/centras/lt/1193/a/>.
- Bairišauskaitė, Tamara, Zita Medišauskienė ir Rimantas Miknys. *Lietuvos istorija*. T. 8, 1 dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Baltijos šalių istorijos chrestomatija. Lietuvos, Latvijos, Estijos istorijos dokumentų rinkinys nuo seniausių laikų iki 1991 metų*. Sudarė I. Butulis et al. Vilnius: Naujoji Rosma, 2002.
- Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.* Sudarė Z. Butkus. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008.
- Blažytė-Baužienė, Danutė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas ir Jonas Vaičenonis. *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940)*. T. 10, 1 dalis. Vilnius: Baltos lankos, 2013.
- Broniaus Kelbauskio gastrolių afiša*. Talinas, 1938. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Tk_12-1066.
- Butkus, Zenonas. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Centrinio choro „Jaunoji Lietuva“ koncertų programa*. 1938. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Mk-3.218.
- Cirko afiša*. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Tk_12-62.
- Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 1. Vilnius: Lituanius, 1992.
- Čepėnas, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Vilnius: Lituanius, 1986.
- Eidintas, Alfonsas ir Vytautas Žalys. *Lithuania in European Politics. The Years of the First Republic 1918–1940*. Vilnius: Vaga, 2003.
- Eidintas, Alfonsas. *Lietuvių Kolumbai. Lietuvių emigracijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Ereminas, Gintautas, Linas Saldukas ir Vytautas Spečiūnas. „Estijos lietuviai“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. 12, 820. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- „Estija“. *Europos Sąjunga*. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/estonia_lt.
- „Estija“. *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*. <https://www.urm.lt/default/lt/estija>.
- Estijos karikatūristo Elmaro Janimagi karikatūrų parodos skelbimas*. Kaunas, 1935. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka, 2537.

- „Estonia“ muzikos skyriaus mišriojo choro koncerto Kaune programa. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Nacionalinių publikuotų dokumentų archyvo fondas S 932814.
- Estų ir latvių literatūros vertimai į lietuvių kalbą 1918–1940 m.*: katalogas. Sudarė E. Krivaščenko. Vilnius, 1990.
- Estų teatro gastrolių afiša*. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Tk_12-964.
- Giacomo Puccini operos „Madame Batterfly“, pastatytos Valstybės teatre, programa. Kaunas, 1940. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_M2.1op97.5.
- Historical Dictionary of Estonia*. Sudarė Toivo Milijan. USA: The Scarecrow Press, 2004.
- Hobsbawm, Eric. *Kraštutinių amžių: trumpasis XX amžius, 1914–1991*. Vilnius: Mintis, 2000.
- Ivask, Merike. Eesti ja Eestlus Leedus. *Estija ir estų bendruomenė Lietuvoje. Estonia and Estonian Community in Lithuania*. Giedraičiai–Vilnius, 2019.
- Ivinskis, Zenonas. „Estijos kelias į laisvę ir nepriklausomybę“. *XX amžius* (1938, vasario 24 d.).
- Karalius, Mažvydas. „Estijoje apdovanota lietuvių vertėja D. Sirijos Giraitė: svarbiausia yra knyga, kurią verti šiuo metu“. *www.15min.lt*. Paskelbta 2018 m. kovo 24 d.
- Kiaupa, Zigmantas, Ain Mäesalu, Ago Pajur ir Gvido Straube. *Baltijos šalių istorija*. Vilnius: Kronta, 2000.
- Klaas-Lang, Birutė. „Estų kalbos politikos gairės Pabaltijo šalių kontekste“. In *21-oji tarptautinė Jono Jablonskio konferencija. Šiuolaikinės kalbos tyrimai ir problemos. Tezės*, 19–20. Vilnius, 2014.
- Kross, Jaan. Lino akrobatas. *Tarp trijų marių. Baltazaro Rusovo istorija. Romanai*. Iš estų kalbos vertė Danutė Sirijos Giraitė. Vilnius, 2019.
- „Lietuva“. *Europos Sąjunga*. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/lithuania_lt.
- Lietuvninkaitė, Nijolė. „Kauno skaitymo mėgėjų draugija (1870–1915)“. In *Kauno istorijos metraštis*. T. 7, 63–83. Kaunas, 2006.
- Lietuvos choro (Kauno) koncerto Estijoje programa*. Talinas, 1930. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Mk-3.83.
- Lietuvos muzikos istorija*. 2 knyga. Nepriklausomybės metai, 1918–1940. Sudarė Algirdas Jonas Ambrazas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
- Lietuvos Respublikos XXII Nepriklausomybės metinių proga organizuotos iškilmingos ceremonijos programa*. Talinas, 1940. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Mk-3.255.
- Lietuvos Respublikos vandens transporto valdymo, veiklos ir plėtros 1918–2008 metais metraštis*. Sudarė Juozas Darulis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
- Lieven, Anatol. *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę*. Iš anglų kalbos vertė Rasa Asimavičiūtė ir Aušra Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- Medišauskienė, Zita. „Lietuvos vaizdiniai XIX a. pirmojoje pusėje“. In *Lietuvos erdvės sampratos ilgame XIX šimtmetyje: straipsnių rinkinys*, 83–115. Sudarė Darius Staliūnas. Vilnius: Baltijos kopija, 2015.
- Misiūnas, Romualdas ir Reinis Taagepera. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980*. Vilnius: Mintis, 1992.
- Motieka, Egidijus. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005.

- Norkus, Zenonas. *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius, 2014.
- Palmer, Alan. *The Baltic. A New History of the Region and its People*. New York: The Owerlook Press, 2005.
- Pukėnaitė, Viktorija. „Estų vaikų literatūra Lietuvoje“. *Rubinaitis* 4(88) (2018).
- Putinaitė, Nerija. *Skambantis molis. Dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai*. Vilnius, 2019.
- Rannit, Aleksei. „Neringa – Lietuvos Sachara“. Vertė Leonas Kuodis. *Vairas* 12 (1937): 367.
- Rannit, Aleksei. „Vienai lietuvaitei“. Vertė Liudas Gira. *Židinys* 2 (1936): 145.
- Sibul, Eric. „Logistical Aspects of the Estonian War of Independence, 1918–1920“. *Baltic Security and Defence Review* 12(2) (2010): 108–133.
- Stankevičius, Petras. *Lietuvos pramonės transformacijos ir jų socialinės-ekonominės pasekmės*. Vilnius: VPU leidykla, 2009.
- Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė. *Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2013.
- Šventinės ceremonijos, skirtos Lietuvos Valstybingumo atkūrimo 19-osioms metinėms, programa. Talinas, 1937. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, inv. nr. LTMKM_Mk-3.177.
- „Tarptautinis bendradarbiavimas“. *Lietuvos Respublikos kultūros ministerija*. <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/tarptautinis-bendradarbiavimas/tarptautiniai-susitarimai>.
- The White Book. Losses Inflicted on the Estonian Nation by Occupation Regimes 1940–1991*. Estonia: Estonia Encyclopedia Publishers, 2005.
- Tyla, Antanas. *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013.
- Unt, Cecilija Rasa. „Estijos lietuvių integracija į Estijos visuomenę“. In *Estijos lietuvių bendruomenė*, 26–27. Kaunas, 2006.
- Vėlavičienė, Silvija. „Estas Aleksis Rannitas – lietuvių kultūros bičiulis“. In *Draustosios spaudos pėdsakai*, 245–252. Vilnius, 2011.
- Vilniaus kalendorius. *Periodinio leidinio „Lietuvos ūkininkas“ priedas*. Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1913–1915.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 12. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2007.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, 588–614.
- Waltari, Mika. *Tiesa apie Estiją, Latviją ir Lietuvą*. Vilnius: VPU leidykla, 2005.
- Zubkova, Jelena. *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953*. Iš rusų kalbos vertė Daina Kasnikovskienė. Vilnius: Mintis, 2010.

LIETUVOS IR ESTIJOS ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI XIX–XX A.

CHRESTOMATIJA

Parengė Viktorija Moščuk

Šioje dalyje pateikiamos literatūros, reikšmingos Lietuvos ir Estijos dvišaliams santykiams XIX–XX a. atskleisti, ištraukos lietuvių kalba. Siekiant išsamiai atspindėti dvišalius tarpusavio ryšius, pasitelkiami įvairaus žanro kūriniai. Skaitytojas ras ir mokslinių tyrimų, ir grožinės literatūros kūrinių ištraukų. Pateikti ir XX a. pirmosios pusės amžininkų – estų, aplankiusių Lietuvą, patirti įspūdžiai, ir pasakojimas apie vieną didžiausių įvykių tarpukario Estijos gyvenime – Dainų šventę. Tekstai pateikiami laikantis chronologinio principo.

Chrestomatijoje pateikiami tekstai gali būti įtraukti į lietuvių kalbos mokymo(si) procesą, padėti studentams formuoti savąjį žodyną. Didaktiniais tikslais tekstų komentarai ar šaltinių ir literatūros nuorodos publikuojamame rinkinyje praleidžiami.

1934 m. rugsėjo 12 d. Latvijos, Estijos ir Lietuvos savitarpio pagalbos ir bendradarbiavimo sutartis

Estijos kelias į laisvę ir nepriklausomybę.

Ivinskis, Zenonas. „Estijos kelias į laisvę ir nepriklausomybę“. XX amžius (1938, vasario 24).

Estijos kelias į laisvę ir nepriklausomybę

Lygiai prieš dvidešimt metų, t. y. 1918 II 24 d. susibūręs tautinės estų vyriausybės branduolys su Konst. Pätšu priekyje viešai paskelbė Estijos nepriklausomybę. Tai buvo pirmą kartą istorijoje tartas žodis: nepriklausoma Estija, nes nuo pat anų žilųjų ir miglomis pridengtų laikų; kiek tik istorijos spinduliai mums pajėgia apšviesti, estų tautai nebuvo lemta turėti savos valstybės. Jei lietuviai pergyveno tik dvi sunkias okupacijas, tai *estų tautos kelias į laisvę buvo žymiai sunkesnis ir vargingesnis*.

Ji buvo ant to kelio į Baltijos jūrą, kurį įvairios svetimos tautos mindžiojo dar XIII a. pradžioje, kai Mindaugo lietuviai kūrė savo valstybę, šiaurinę Estiją (su Talinu) paėmė danai, o į pietines sritis įsikraustė kalavijuočiai. Ilgai vieni su kitais vaidijosi dėl estų žemių, kol pagaliau danai, po estų 1343 m. sukilimo, savo dalį pardavė 1346 m. Vokiečių Ordinui.

Kai kryžiuočių valstybė griuvo, estų tautos padėtis nepalengvėjo. Kai pietinės Livonijos sritys prisiglaudė prie Lietuvos–Lenkijos, 1561 m. Estijos šiaurėje atsirado švedai, kurie greit visą Estiją užėmė. Atėjūnų žemvaldžių užguitas estų valstietis kiek lengviau po švedais atsiduso, bet 1709, per didįjį Šiaurės karą, Estiją užėmė naujas okupantas – rusai, nes Petrui D(idžiamam) reikėjo lango į Baltiją. Pasiduodami rusams Estijos riteriai išsiderėjo sau dideles laisves ir privilegijas, kai estų tauta buvo pasmerkta skurdui ir vargui. Sunki baudžiava nedaug pakeitė estų būvį, kai 1819 m. valstiečiai buvo paleisti visai be žemės. Su dideliu vargu jie turėjo išsipirkti savo sklypelius iš visagalių baronų. Net rusų valdžia pradėjusi buvo vesti kovą prieš perdėm egoistiškus baronų interesus, todėl dalis estų, pasidavę jų simpatijoms, tapo stačiatikiais (šiandien skaitoma 19 % estų stačiatikių). Ir XIX a. politiniu, ekonominiu ir kultūriniu atžvilgiu Estijos reprezentantas buvo vokiečiai; bet baudžiava, sunkus lažas jau buvo spėję atsibosti ir užgrūdinti estų tautą. Kaip lietuvių valstietis visa savo būtybe atsiskyrė nuo lenkiško dvaro, taip ir estų baudžiauninkas gyveno savitą gyvenimą ir pagaliau XIX a. viduryje ėmė suprasti savo padėtį. Nepriklausydami taip vergiškai nuo dvaro, *pagaliau estai tapo tauta tikra prasme*.

Greitai budo Estijoje tautinis susipratimas. Jis nebuvo sukliudytas *tokio* žiauraus rašto ir spaudos draudimo, kokį išgyvenome mes. 1869 m. buvo jau suorganizuota pirmoji dainų šventė. Kolektyvi daina iki pat D(idžiojo) Karo gaivino ir sąmonino estų tautiečius. Anksti jie ėmė rinkti ir savo tautosaką. Turėjo estai savo mokyklų, savo teatrą. O Tartu universitete, nors jis ir buvo vokiškas, yra mokėsi be estų ir daug lietuvių; ten veikė ir lietuvių draugija. Prieš D(idįjį) Karą estai jau buvo susipratusi tauta. Per dūmos ir miestų savivaldybių rinkimus estai jau pirmavo.

Vos tik buvo nuverstas caras, ir estų kariuomenės dalys, lygiai kaip mūsų, pradėjo burtis krūvon. Jau 1917 m. balandžio mėn. estai gavo teisę Taline sukurti savo tvirtovės pulką. Greit buvo sudaryta ištisa tautinė divizija, kurios vadu buvo tada pulk. Laidoneris. Kūrėsi ir kiti nauji daliniai, bet bolševikai viską dezorganizavo. Ir tolesnėje estų tautos istorijoje daug atitikimų su

lietuvių istorija. Savaitė po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, bolševikų teroro akivaizdoje, vasario 24 d. buvo proklamuota Estijos nepriklausomybė su prezidentu K. Pätšu priekyje. Bet Baltijos baronai tada pasiskelbė vieninteliais legaliais krašto reprezentantais ir, norėdami nuo bolševikų Rusijos atsiskirti, prisiskubino tuoj, dar vasario mėn. gale, atkviešti kariaujančius vokiečius, kurie jau 1917 m. spalio mėn. buvo užėmė Saremos ir kitas estų salas. Ir Estija, kaip ir Lietuva, virtusi hercogija, turėjo būti surišta su Prūsais unija ir vokiečių princo valdoma. Kai vokiečiams reikėjo 1918 m. gale iš Pabaltės trauktis, jų pėdomis jau slinko bolševikai. Energingai estai ėmė organizuoti gynimąsi. Lapkričio 16 d. buvo jau paskelbtas savanorių šaukimas, XI 27 d. mobilizacija. Pradžioje ir optimistas negalėjo daug tikėtis. Bet ir anuo metu *buvo aišku, kad jei pats neapsiginsi, svetimieji neapgins*. 1918 m. gruodžio 23 d. paskirtas vadu gen. Laidoneris su K. Pätšu nuostabiai energingai ėmė kurti beveik iš nieko savą armiją. 1919 m. pradžioje jau buvo užimta su svarbiu centru (Narva) visa šiaurinė Estija, sėkmingai vystėsi operacijos rytuose, kol, metų gale su dideliais nuostoliais tęstos vėl prie Narvos, užsibaigė 1920 m. vasario 20 d. taika su sovietais.

Ilgai buvo estų tauta skurdusi ir kentėjusi, todėl natūralu, kad atgavusi nepriklausomybę turėjo laimėti ekonomiškai tvirtesnes pozicijas. Griežta žemės reforma tautai vėl grąžino tą žemės fondą, kuris laiko bėgyje iš jos rankų buvo išslydęs.

Jau dvidešimt metų kaip estų tauta laisvai ir sėkmingai gali kurti savo tautinę kultūrą, vystyti individualumą, kurti savo mokslą, meną, literatūrą. Visa tai yra *atremta į pačios tautos savumus, kuri nė kieno nebevaržoma* po septynių amžių nelaisvės gali visose srityse laisvai ir individualiai pasireikšti.

Politiniu atžvilgiu Estija šiandien yra laiminga ir patenkinta valstybė. Neturi ji jokių teritorinių diferencijų. Jos santykiuose su kaimynais *status quo* yra užsienio politikos pamatas. Tiesa, 1934 m. Estija, akivaizdoje „laisvės kovotojų“ sukulto judėjimo, pasuko į autoritarinį režimą. Gelbėdamas valstybę pavojuje, kai nepatyrę vadai drumstė tautą, K. Pätšas paėmė į savo rankas valdžią, kad per savo autoritarinį režimą valstybę vėl galėtų į demokratinį režimą išvesti. Naujoje konstitucijoje, kuri nuo 1938 I 1 įsigaliojo, Estija pasiliko ištikima demokratiniam principui ir toji reforma atitiko tautos prigimtį. Konstitucijoje pačios tautos įtakai pareikšti jokių būdu neužkirstas kelias. Parlamentan, pvz., kandidatus stato tam tikras skaičius rinkėjų. Mažoje estų tautoje, kaip ir kitose jų pietų kaimynuose, visos tautos jėgos turi būti pozityviam darbui skatinamos, žadinamos ir branginamos; todėl totalitarinis režimas negalėjo būti pilnai įgyvendintas.

Šiandieninė Estija turi du centru. Kaip ir daugumos Baltijos valstybių, jos sostinė yra prie jūros Talinas. Tai valstybės politinio ir administracinio gyvenimo centras. Kultūrinis centras yra Tartu su savo garsia biblioteka Pabaltijy. Šis muziejų ir kultūrinių estų organizacijų centras prieš 70 metų ėmė vadovauti tautiniam gyvenimui. Estų kultūros centru pasiliko jis ir dabar, kai estai labai iškilmingai šventė savo mokslo draugijos šimtmetinį jubiliejų.

Kultūriniai laimėjimai labiausiai gali užrekomenduoti mažąsias tautas kitų tautų akivaizdoje. Tada jų tautinis individualumas įgauna savo aukštesnę prasmę. Tokia tauta jį turi plėtoti, kurti kultūrinės vertybes.

Linkime estams, kad jie, akivaizdoje savo dviejų dešimtmečių nepriklausomybės, – ne tik mūsų politiniai santarvininkai, bet ir kultūros draugai ir sąjungininkai, – stiprintų ir ugdytų savo tautinę valstybę tais pagrindais, ant kurių yra atsistojusi 1918 II 24 nepriklausoma Estija. Tikime, kad toji politinė Santarvė artimiausiam dešimtmetyje pereis taip pat į dar didesnę kultūrinę abiejų tautų bendradarbiavimą. O kultūra kartais yra ne mažiau galingas veiksnys kaip politika.

„Estijos pasiuntinybė Lietuvoje 1930–1940 m.“
<http://diplomatinskaunas.lt/estijos-pasiuntinybe>

Estijos pasiuntinybė 1930–1940 m.

Estija Lietuvos valstybę *de facto* ir *de jure* pripažino 1921 m. kovo 2 d. Kaune veikė Estijos konsulas, kuris 1928 m. buvo performuotas į Estijos pasiuntinybę. Su Estijos pasiuntinybės veikla susiję keli Kauno pastatai. Estijos diplomatinės atstovybės kanceliarija buvo įsikūrusi:

1924–1927 m. – konsulas, Laisvės alėja 60 (tai senasis adresas); 1928–1930 m. – pasiuntinybė, Donelaičio g. 31a (tai senasis adresas); 1930–1940 m. – pasiuntinybė, Parodos g. 16 (tai senasis adresas).

Pradžioje Lietuvai buvo skirtas Estijos diplomatinis atstovas rezidavęs Rygoje, vėliau reikalų patikėtinis, kuris taip pat rezidavo Rygoje. Tiksliai žinoma, kad nuo 1923 m. Estijos laikinasis reikalų patikėtinis jau rezidavo Kaune. Tik nuo 1928 m. Estijai Lietuvoje pradėjo atstovauti nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras.

Estijos diplomatiniai atstovai akredituoti Lietuvai, tačiau nuolat rezidavę Rygoje: Jurgenson'as, Estijos diplomatinis atstovas (1923 m.), rezidavo Rygoje; Julius Seljamaa, reikalų patikėtinis (Chargé d'Affaires) nuo 1923 m. lapkričio 5 d., nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1925 m. kovo 16 d., rezidavo Rygoje.

Diplomatiniai atstovai akredituoti Lietuvai ir rezidavę Kaune: Dr. Hans Lohk, pirmasis pasiuntinybės sekretorius, laikinasis reikalų patikėtinis (Chargé d'Affaires a. i.) (1924–1925 m.); Hans Oiderman, reikalų patikėtinis (Chargé d'Affaires) nuo 1926 m. rugpjūčio 11 d.; O. Öpik, reikalų patikėtinis (Chargé d'Affaires) nuo 1927 m. liepos 18 d.; nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1936 m. spalio 23 d.; Heinrich Laretei, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1928 m. gegužės 14 d.; Johan Leppik, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1931 m. gegužės 11 d.; Aleksander Warma, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1938 m. kovo 16 d.; Jaan Lattik, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1939 m. rugsėjo 20 d. iki pasiuntinybės likvidavimo 1940 m.; Feliks Breede, karo atašė (1940 m.); Jaan Mahlberg, atašė (1937 m.); Karl Päril, atašė (1938 m.); Erich Lipstok, atašė (1939–1940 m.); Richard Maasing, karo atašė (1928–1929 m.), priskirtas prie pasiuntinybės Kaune, tačiau rezidavo Rygoje; Villem Kohal, karo atašė (1930–1934 m.), priskirtas prie pasiuntinybės Kaune, tačiau rezidavo Rygoje; pulkininkas leitenantas Villem Saarsen, karo atašė (1935–1938 m.), priskirtas prie pasiuntinybės Kaune, tačiau rezidavo Rygoje; pulkininkas leitenantas Kurt Benno Aksel Mollin, karo atašė (1939 m.), priskirtas prie pasiuntinybės Kaune, tačiau rezidavo Rygoje.

Apie antrąją Estijos nepaprastąją pasiuntinį ir įgaliotąją ministrą Kaune buvo pasakojama: „O d-ras Leppik – draugiškas Estijos atstovas! Universalus žmogus, medicinos daktaras, tarnavęs vienam laive su mūsų generolu Nagevičium, klasiškos filologijos nepalyginamas žinovas, gilus filosofas – ir uolus jojikas... To pono visapusiškais gabumais tebesistebi jo kolegos.“ (King-Kong, Kauno diplomatai privačiame gyvenime, *Diena*, 1934 02 04).

Lenkijos karo atašė Leon Mitkiewicz apie Estijos pasiuntinybę paliko tokį liudijimą: „Daug malonių valandų praleidome Estijos pasiuntinio Kaune pono Varmo'o ir jo žmonos namuose. Ministras Varmo'as iš prigimties buvo tikrai linksmiausias diplomatinio korpuso Kaune narys. Iš pirmo žvilgsnio atrodė linksmuolis ir be kompleksų žmogus. Iš tikrųjų tai buvo tik kaukė, vien specialiai pasirinkta maskuotė. Turėjau progą pats tuo įsitikinti. Pono Varmo'o iniciatyva jo namuose susitikau ir labai rimtai kalbėjausi su Lietuvos ministru pirmininku generolu Černiumi.

Dalyvaujant namų šeimininkui, generolas Černius išdėstė Lietuvos 1939 metų birželio mėnesio poziciją Vokietijos atžvilgiu, kai Maskvoje vyko Prancūzijos, Anglijos ir Sovietų Rusijos derybos dėl karinės bei politinės sąjungos sudarymo. Tas pokalbis, vienas iš svarbiausių mano pokalbių Lietuvoje, įvyko 1939 metų birželio 15 dieną po pietų ponų Varmo'ų namuose. Ministras Varmo'as, kaip man atrodo, tarp Estijos politikų ir diplomatų buvo išimtis; jis *volens nolens* pripažino, jog tartis su Rusija būtina. Per mano pokalbį jo namuose su generolu Černiumi tokį požiūrį jis išsakė ne kartą; be to, manė, jog greitai prasidės pasaulinis karas, kurį pradės Vokietija, ir tvirtino, kad be Rusijos paramos Vokietiją bus neįmanoma nugalėti. Taip pat nuogąstavo, kad jeigu vokiečiai nugalės Lenkiją ir Prancūziją, tai atsiris jų rankos rytuose ir jie smogs Sovietų Rusijai. Tuomet Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – likimas bus nulemtas ir nuspręstas pagal Rosenbergo teoriją, kurią citavo atmintinai ir dėl kurios neapsakomai nuogąstavo. Abu ponai Varmo'ai Kaune buvo labai populiarūs. Gyveno labai gražiai – pasiuntinybės name užėmė visą aukštą.“ (L. Mitkiewicz, *Kauno atsiminimai 1938–1939 m.*, Vilnius, 2002).

Estijos pasiuntinybė Lietuvoje 1930–1940 m.

Ivask, Merike. *Eesti ja Eestlus Leedus. Estija ir estų bendruomenė Lietuvoje. Estonia and Estonian Community in Lithuania. Giedraičiai-Vilnius, 2019, 22–23, 27–38.*

Tarpusavio pripažinimas ir pasiuntinybė Kaune

Pasakojimas apie Estijos pasiuntinybės prasidėdą po Estijos nepriklausomybės manifesto paskelbimo 1918 m. vasario 24 dieną, kuriuo aukščiausioji valdžia atiteko Gelbėjimo komitetui. Kaip ir Estijos, Lietuvos tautinio sąjūdžio vadovai pasinaudojo 1917 m. revoliucija, Rusijos išitraukimu į pilietinio karo verpetą bolševikams užėmus valdžią ir Vokietijos pralaimėjimu Pirmajame pasauliniame kare, kas sudarė sąlygas nepriklausomybės atkūrimui 1918 m. vasario 16 dieną.

Naujoms vyriausybėms iškilo užduotis pradėti statyti valstybę nuo pat pradžių. Mažai kas tikėjo jų sėkme. Estijos Gelbėjimo komitetas nepriklausomybės paskelbimo dieną suformavo Laikinąją vyriausybę, kurios užsienio reikalų ministru tapo Jonas Poska. Užsienio reikalų ministerija pradėjo veikti tik lapkričio mėnesį, nes iki tol vokiečių karinės pajėgos buvo okupavusios visą Estiją.

Pirmąsias atstovybes užsienyje steigė Estų žemės taryba, 1917 m. pabaigoje–1918 m. pradžioje siuntusi į užsienio šalis delegacijas. Jų uždavinys buvo užmegzti kontaktus su Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos ir Skandinavijos valstybių vyriausybėmis, siekiant, kad būtų pripažinta Estijos nepriklausomybė ir išsakyti protestą prieš Vokietijos vykdomą Estijos okupaciją, taip pat prašyti paramos Estijai ginklais bei provizija, bei karinės pagalbos. Jų veikla davė rezultatų – buvo pasiekta, kad didžiosios valstybės pripažino Estijos Respubliką *de facto*.

Jau 1918 m. pabaigoje Vokietija ir Latvija turėjo laikinuosius atstovus Estijoje. 1919 m. pradžioje prisidėjo dar ir Lietuvos bei Lenkijos atstovai. Po oficialaus Estijos pripažinimo laikinieji atstovai tapo nuolatiniais atstovais.

Tam pradžią davė Lietuvos užsienio reikalų ministerijos pasiūlymas Estijos vyriausybei dėl diplomatinio ryšių užmezgimo nuo gegužės 14 dienos.

Vienas svarbiausių Užsienio reikalų ministerijos uždavinių buvo Estijos–Rusijos taikos sutarties parengimas ir pasirašymas. 1920 m. vasario 2 dieną Tartu taikos sutartimi Rusija, iš kurios sudėties Estija pasitraukė, pripažino Estiją *de jure*. Tai padėjo sulaukti pripažinimo ir iš kitų valstybių. Pasibaigus Nepriklausomybės karui Estiją *de jure* pripažino didžioji dauguma valstybių ir tai leido užmegzti su

jomis diplomatinis santykius, buvusias atstovybes paversti pilnateisėmis pasiuntinybėmis ir steigti naujas.

Užsienio reikalų ministerijos svarbiausias uždavinys buvo diplomatiniai ryšiai ir Estijai reikšmingos informacijos rinkimas, Estijos ekonominių reikmių gynimas, prekybos–pramonės ryšių tvarkymas kitose valstybėse, piliečių reikmių gynimas.

Estijos užsienio reikalų ministras 1921 m. vasario 17 d. įteikė Respublikos vyriausybei siūlymą pripažinti Lietuvos Respubliką *de jure*, kuris po dviejų dienų buvo patenkintas. Lietuva pripažino Estijos Respubliką tą pačių metų kovo 2 d. Metų pabaigoje Estija turėjo jau 10 užsienio atstovybių, tarp jų ir Lietuvos laikinojoje sostinėje Kaune, Laisvės alėja Nr. 60. Pirmasis Estijos Respublikos atstovas Lietuvoje buvo Augustas Torma. [...]

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje pasiuntinybės diplomatinėje tarnyboje dirbo pasiuntinys ir atašė, turėjęs techninį darbuotoją ir vertėją–korespondentą. Greta suminėtųjų pasiuntinybėje dar dirbo du tarnautojai ir vairuotojas, pastarieji buvo lietuviai.

Apie tuometinį apgyvendinimo Kaune lygį ir pasiuntinybės darbuotojų algas liudija pasiuntinybėje Kaune 1930 m. išmokėti atlyginimai: pasiuntinys (935), II sekretorius – pavaduojantis konsulas (375, o jei tarnautojas – 300), patarnautojas (55) ir valytoja (20), kiemsargis (10). Kaune butai buvo laikomi brangesniais už butus Taline, bet, gretinant su pasiuntinybėmis kitose šalyse, Lietuvoje reziduojančio pasiuntinio alga visgi buvo pati mažiausia. Diplomatinio korpuso algos būdavo skaičiuojamos atsižvelgiant į pragyvenimo kaštus, pavyzdžiui, pasiuntinio Londone alga buvo 1 690 kronų.

1924–1927 m. Estijos Respublikos pasiuntinybė buvo įsikūrusi Laisvės al. 60, vėliau kelerius metus (1928–1930 m.) Donelaičio g. 31a ir paskutinius dešimtį metų Parodos g. 16 (visi adresai seni). Paskutinis pasiuntinybės Lietuvoje atašė Erikas Lipstokas prisimena apie Parodos gatvėje buvusią pasiuntinybę: „Pasiuntinybė buvo įsikūrusi nuomojamame keturių aukštų name, dviejuose apatiniuose aukštuose. Pirmame buvo pasiuntinybės patalpos ir didelis atašė kambarys, antrame – pasiuntinio butas.“ Lipstokas apibūdino pasiuntinį Varmą kaip erudiciją ir diplomatinio darbo išmanymu pasižymintį žmogų, mėgstantį tapybą. Varmos bute buvo daug vertingų tapybos kūrinių, tarp jų – garsiojo Van Dycko ir daug estų tapytojų drobių. Pasiuntinys turėjo ir gramfoną bei turtingą, iš Danijos gautą klasikinės muzikos plokštelių kolekciją. Tais laikais pasiuntinybėje reikalai dažniausiai buvo tvarkomi raštais, jų rašymas sudarė solidžią kasdieninių darbų dalį. Per metus buvo gaunama apie tūkstantį raštų, iš jų apie 10 % slaptų. Išsiunčiama tiek pat, bet slaptų raštų dalis ženkliai mažesnė. Taip pat būdavo siunčiamos telegramos ir kalbamasi telefonu.

Kaune nebuvo konsulato, taigi generalinio konsulo užduotis atlikdavo pasiuntinys, o atašė arba sekretoriai atlikdavo konsulo pareigas. Konsuliniai veiksmai sudarė didžiąją veiklos dalį, nes būdavo išduodami arba pratęsimi pasai bei vizos, legalizuojami dokumentai, priimamos ir toliau persiunčiamos piniginės perlaidos, registruojami šeiminės padėties pokyčiai ir suteikiama laikina pagalba grįžtantiems į Estiją. Lietuvos ir Estijos tarpusavio susitarimus nuo 1924 m. reguliavo vizų režimas. Juo abiejų valstybių pasiuntinybėms ir konsulinėms įstaigoms buvo leidžiama išduoti metų laiko trukmės vizą pateikusiam užsienio pasą kitos valstybės piliečiui šiuo reikalu nesikreipiant į centrinę įstaigą. Taip pat atleisti nuo mokesčių dažnai važinėjančius. Būti kitoje valstybėje buvo galima be atskiros leidimo iki 14 parų, o norintiems būti ilgiau reikėdavo įsigyti mokamą leidimą. Jiems tekdavo pasirūpinti ir leidimu išvykti.

Tranzito vizos buvo nemokamos ir jos suteikdavo teisę apsistoti keturioms paroms. Geležinkelio darbuotojų vizos būdavo tarnybiniuose pažymėjimuose. Abipusė vizų laisvė galiojo iki 1937 m.

Estijos Respublikos Užsienio reikalų ministerija svarstė ir įvairius konsulatų tinklo išplėtimo planus. Jau 1925 m., drauge su estų atstovybėmis Lietuvoje ir Rygoje, buvo keliamas klausimas ir dėl garbės konsulo Klaipėdoje. Estijos garbės konsulus buvo ketinta paskirti į Klaipėdą ir Šiaulius. 1927 m. vasarį ministras svarstė, kad būtų naudinga turėti konsulatą Klaipėdoje, bet kandidatas į konsulus neturėtų būti iš vietinių, nes tai galėtų sukelti vokiečių kilmės gyventojų bei prekyvių nepasitenkinimą. Ir buvo pridurta: „O kaip dėl dabartinio Memelio banko direktoriaus – buvusio pasiuntinio Estijoje?“, apie kurį buvo pageidauta gauti daugiau duomenų.

Tų pačių metų lapkritį jau kitas pasiuntinys Oskaras Öpikas rašė, kad Lietuvoje iki šiol nėra nė vieno garbės konsulato. „Manome, reikėtų įsteigti garbės konsulatą Memelyje (Klaipėdoje).“ Tai buvo svarstyta Užsienio reikalų ministerijoje 1927 m. gruodžio 14 dieną, bet garbės konsulatai liko neįsteigti. Pasiuntinybėje buvo užsiimama tarpvalstybinių pramonės ir prekybos ryšių plėtojimu ir užmezgimu, taip pat estams išduodami darbo leidimai bei dalyvavimo įvairiuose konkursuose sąlygos. Būdavo pranešama apie į Klaipėdos uostą atplaukusius Estijos laivus ir, reikalui esant, laivams išduodami laikini vėliavos pažymėjimai. Buvo susiduriama ir su tamsiąja gyvenimo puse. Nusikalstamumo reikalų tvarkymą palengvino 1935 m. Estijos–Latvijos–Lietuvos konvencija dėl kriminalinių nusikaltėlių išdavimo ir persekiojimo. 1936 m. ataskaitoje rašoma: „Pastaruoju metu vėl regime vadinamųjų „svieto perėjūnų“ keliones arba Lietuvoje, arba, geriausiu atveju, Lenkijoje, Vokietijoje. Šių patogios progos ieškotojų išvykimą iš tėvynės reikėtų kaip nors apriboti, nes dėl jų tenka aiškintis su vietine valdžia, jie vien teršia Estijos gerą vardą užsienyje.“

Tarpukaryje Estijos piliečių mirties atvejų užregistruota mažai. Du savotiški atvejai nutiko 1934 m.: persekiojimo metu Lietuvoje žuvo pabėgėlis iš Estijos kariuomenės ir iš romantinių paskatų Nemune nusiskandino vyriškis. Su atstovybės pagalba buvo tvarkomi ir piniginiai reikalai, pavyzdžiui 1930–1931 m. Estijos studentų bendruomenei buvo sugrąžinta permoka už traukinio bilietus, kurios buvo pareikalavęs „Lietuvos geležinkelis“. Buvo tarpininkaujama perduodant premiją, kurią estų architektas laimėjo karininkų „Ramovės“ pastato projekto konkurse. Drauge su Užsienio reikalų ministerija buvo organizuojamos Baltijos valstybių konferencijos, užsienio delegacijų vykimai į buvimo vietą arba į tėvynę bei tarpvalstybiniai susitarimai.

Lipstokas užsiminė, kad politika buvo Varmos pomėgis. Jis ranka rašydavo pranešimus, kurie dažniausiai būdavo slapti. Varmai būnant pasiuntiniu įvyko Klaipėdos okupacija, dėl kurios tuomet padėtis buvo labai įtempta. O Lipstoko laikais atstovybės piniginiiais reikalais bei susirašinėjimu ir su Estijos ir su Lietuvos užsienio reikalų ministerijomis užsiimdavo pasiuntinybės atašė.

Neatsiejama diplomatinio darbo dalis buvo ir vizitai į kitas pasiuntinybes, kuriuos derėjo padaryti atvykus į šalį. Pirmasis vizitas – pas diplomatinio korpuso vadovą, vėlesni – į kitas pasiuntinybes. Pirmiausia būdavo svečiuojamasi pas pasiuntinį, paskui – pas kitus pasiuntinybėje dirbančius diplomatus. Lipstokui darant vizitus nutiko mažas incidentas su Lenkijos pasiuntinybe, kurioje buvo išsikeidusių, kad pas juos paskutinius atvyko su vizitu. Buvo rastas paaiškinimas, kad taip įvyko dėl to, kad Lenkijos pasiuntinybė Lietuvoje įsteigta vėliausiai. Diplomatiniai ryšiai tarp Lenkijos ir Lietuvos buvo užmegzti tik 1938 m., kai Lenkija to pareikalavo ultimatumo keliu. Įsteigdama Lenkijos pasiuntinybę, Lietuvos Respublikos valdžia buvo priversta pripažinti Vilniaus krašto okupaciją. Greta vizitų vykdavo ir priėmimai bei tarnautojų baliai. Kaip prisimena Lipstokas, į juos būdavo siunčiami atašė arba sekretoriai. Baliai, trunkantys iki paryčių, – tai bendravimas laisvesnėje aplinkoje, ir čia pagrindinis įpareigojimas būdavo šokdinti damas. Varna pamokė Lipstoką, kad „reikia daug šnekėti, bet nieko nepasakyti“. Taip pat svarbiu dalyku laikytas diplomatiškas elgesys, pagal jį spręsdavo apie valstybę apskritai.

Kaune vykdavę oficialūs priėmimai buvo ribojami 16 asmenų skaičiumi, įskaitant ir sutuoktines. Kai Estijos Respublikos pasiuntinybėje būdavo rengiamas priėmimas, jis vykdavo būtinai kieno nors garbei. Į atašė pareigas įėjo svečių susodinimo už stalo plano sudarymas, ir buvo sudėtinga sudaryti taip, kad nei vienas iš pakviestųjų nepasijustų įžeistas. Lipstokui, jaunam diplomatai, kartais susodinimo už stalo planą padėdavo parengti pats daug patirties turintis pasiuntinys Varma. Garbės svečias visuomet sėdėdavo stalo gale, o priešingame gale pasiuntinys, iš kraštų – diplomatai su žmonėmis pagal diplomatinį rangą. Greta garbės svečio visuomet sėdėdavo pasiuntinio žmona, o greta pasiuntinio – garbės svečio žmona.

Sudėtingiau, kai kuris nors atvykdavo be žmonos, bet apie tai būdavo pranešama iš anksto, nes atsakymas į kvietimą turėjo būti išsiųstas kitą dieną po gavimo. Jonui Latikui atvykus Lipstokas pats sudarydavo susodinimo už stalo planus, nes „Latikas buvo visas toks vilnonis ir naminis, manantis, kad jam jokie etiketai negalioja“. Kita vertus, jam patikdavę, kai į jį kreipdavosi „pone ministre, Jūs ekselencija!“. Lipstokas apskritai laikė Latiko paskyrimą pasiuntiniu į Lietuvą keistoku dalyku, juk pastarasis buvo liuteronų pastorius, kurį atsiuntė į katalikišką šalį atstovauti valstybei. Jo nuomone, lietuviai dėl to galėjo ir truputį įsižeisti.

Greta tarnybinių santykių pageidautini buvo ir santykiai su vietos gyventojais, kaip viena iš priemonių reklamuoti Estiją ir stiprinti ryšius tarp Estijos ir Lietuvos. Lipstokas, jaunas vyriškis, palaikė ryšius su studentija, o Lenkijos pasiuntinybė tai laikė nepageidautinu dalyku. Kaip prisimena Lipstokas, lietuviai į Estiją žvelgė geranoriškai, Estiją ir Latviją laikė pavyzdžiais, nes Estija ir Latvija geriau vertėsi. Lietuviai labai emociškai reaguodavo į Vilniaus klausimą, o lenkų požiūris nebuvo itin geranoriškas. 1939 m. sutartimi Sovietų Sąjunga sugrąžino Vilnių Lietuvai. Pilni traukiniai veždavo keleivius iš Kauno į Vilnių. Tuomet buvo tikimasi, kad Vilnius greitai taps Lietuvos sostine, bet įvyko ne tai.

Į pasiuntinybės darbų apimtį patekdavo ir vietiniai reikalai, jų pokyčiai ir jau minėti tarpvalstybiniai susitarimai. Ketvirtajame dešimtmetyje Lietuva pradėjo riboti piliečių išvykimą iš Lietuvos ir dėl to pasiuntinybei leido suprasti, kad „apskritai tai reikėtų, kad Lietuvoje dėl ekonominės krizės piliečių išvykimas yra stipriai ribojamas, prieš išduodant užsienio pasą nuodugniai tiriamas piliečio išvykimo būtinumas. Taip pat ženkliai pakeltas mokestis už užsienio pasą, tuo tikintis apriboti išvykimą.“ Ekonominės krizės metais Lietuvos valdžia taip pat stengėsi riboti užsieniečių skaičių Lietuvoje, versdama verslininkus pakeisti „užsienio specialistus savos šalies specialistais ir darbininkais“. Užsieniečiams buvo taikomi suvaržymai dėl apsigyvenimo ir leidimų dirbti, leidimai dirbti ženkliai pabranginti. Ypač buvo apriboti naujokai bei atvykstantieji. Tarpvalstybinis susitarimas dėl prekių kilmės pažymų gerokai sumažino pasiuntinybės darbų apimtį, kadangi, susitarimui įsigaliojus, nebereikėjo legalizuoti prekių kilmės pažymos pasiuntinybėje. 1934–1935 m. ataskaitoje rašoma: „Kauno pasiuntinybės, kaip vienintelės Estijos pasiuntinybės Lietuvoje, veikla yra labai įvairiapusė, nes be tiesioginių uždavinių tenka duoti atsakymus į įvairius Lietuvos įstaigų ir privačių asmenų paklausimus, atlikti vertimus. Daugiau darbo atsirado ir dėl Baltijos valstybių sutarties 1934 m. rugsėjo 12 dieną Ženevoje. Objektiviai žvelgiant reikia sakyti, kad didesnė dalis darbo jėgų skiriama ekonominių ir prekybinių santykių tvarkymui. Drauge su licencijų apmokėjimu Lietuvoje pasiuntinybei dažnai tekdavo kreiptis į Lietuvos Užsienio reikalų ministeriją ir kitas įstaigas prašant leidimų Estijos prekių įvežimui į Lietuvą. Taip pat pagausėjo verslininkų ir pramonininkų kreipimasis ieškant rinkų savo gaminiams. Padažnėjo ir vietinių verslininkų kreipimusi į pasiuntinybę dėl įvairių verslo klausimų. Dažnai tekdavo suteikti Lietuvos įstaigoms informaciją apie įvairius ekonominius, teisinius ir socialinius klausimus ir daryti daugelio mūsų įstatymų vertimus. Pasiuntinybei energingai padedant daugelis mūsų piliečių gavo leidimus apsigyventi ir

dirbti Lietuvoje, ypač reikia atkreipti dėmesį į sunkumus apgyvendinant mūsų mažosios scenos artistus, kurie praėjusią žiemą ir pavasarį čia gerai užsidirbdavo. „Prekybiniai ryšiai tarp jaunų valstybių pirmajame dešimtmetyje buvo sudėtingi, nes Estija ir Lietuva neturėjo muitų sutarties, tik 1926 m. Lietuva patvirtino naujus muitų tarifus. Pateiksime prekių apyvartos pavyzdį iš 1931 m. Lietuvos statistikos. Iš Estijos į Lietuvą tais metais buvo atvežta maisto prekių (silkė, žuvis, pieno milteliai), žaliavų ir pusfabrikačių (skalūnas, cementas, kalkakmenis ir jo gaminiai, neapdirbta medvilnė, linas ir kanapės, medvilnės vata, neapdirbtos lokenos, metalas, tepalai, alyva, sėklos), gatavi gaminiai (medvilniniai siūlai ir verpalai, audiniai, popierius, mašinos ir jų dalys, instrumentai ir aparatai, geležies, skardos gaminiai, garo katilai, elektros varikliai, siuvimo ir mezgimo mašinos, varikliai, chemijos prekės, gaminiai iš gumos ir medienos, iš viso už 3,4 milijono litų). Tais pačiais metais iš Lietuvos į Estiją nugabenta vienas arklys, doobilų ir kitokios sėklos, avių, arklių, galvijų odos, neapdirbta mediena, varžtai, geležies ir plieno gaminiai, iš viso už 200 400 litų. Keliais metais vėliau pradėta drausti iš Lietuvos išvežti valiutą. Ekonominė krizė sumažino „specialistų užsieniečių“ skaičių, pakeisdami juos savo piliečiais. Tad Lietuvą palikti buvo priversti iš Estijos kilę spirito gamybos specialistai, pienininkai, meistrai. Kadangi algos Lietuvoje buvo aukštesnės, daugelis Estijos piliečių išsiveždavo nedideles pinigų sumas, retkarčiais siekdavusias kelis tūkstančius kronų. Išsivežant pinigus reikėjo pasiuntinybės pagalbos, nes galiojo valiutos išvežimo apribojimai, buvo reikalingas leidimas.

Valiutos išvežimo draudimas minimas 1937 m., siejant su turizmu: „Ankstesniais metais, kai Lietuvos užsienio pasas buvo pigesnis ir nebuvo suvaržymų dėl valiutos, iš čia gana daug vasarotojų vykdavo į Estiją. Didesnių pokyčių nereikia tikėtis ir dėl nuo šių metų gegužės 24 d. įsigaliojusio vizų tarp Estijos ir Lietuvos atšaukimo, nes Lietuvos piliečių išvykimą į Estiją apriboja aukšta paso kaina ir suvaržymai dėl valiutos.“

Atstovybė suteikdavo informacijos Lietuvos įstaigoms apie Estijos ekonominius, teisinius ir socialinius klausimus ir, kai prireikė, išvertė Estijos įstatymus. Iš Lietuvos pusės informacijos poreikis pagyvėdavo Respublikos metinių minėjimo progomis ir su pasiuntinybės pagalba Lietuvos spaudoje pasirodė rašinių Estijos ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo temomis.

Pasiuntinybei atsirado papildomo darbo ir dėl Estijos įstatymų bei raštvedybos tvarkos pokyčių. Pavyzdžiui, 1937 m. pastebima: „Daug papildomo darbo atsirado dėl to, kad pakito šeiminės padėties aktų įrašų tvarka Estijoje ir iš pasiuntinybės Lietuvoje buvo pareikalauta dokumentų apie šeiminę padėtį, kuriuos teko išversti į estų kalbą ir teisiškai patvirtinti.“ Arba 1938 metais: „Kadangi Vidaus reikalų ministerija priėmė nutarimą seno pavyzdžio užsienio pasus pakeisti naujais užsienio pasais, ataskaitinių metų pabaigoje gavome daug prašymų išduoti naujus pasus.“

Neramūs laikai 1938-aisiais bei 1939-aisiais atspindi ir pasiuntinybės ataskaitose. Išduotų vizų skaičius sumažėjo ir dėl Estijos–Lietuvos vizų išdavimo apribojimų, ir dėl to, kad „dėl pernykščių politinių įvykių eilės šalių piliečių pasų vizavimui yra daromi apribojimai“. Arba: „Per metus Lietuvą paliko daug Estijos piliečių, išvyko arba mirė.“ Kilus karui konsulinė veikla pagyvėjo, nes į Lietuvą plūdo pabėgėliai iš Lenkijos, kurie per Estiją vyko į Vakarų Europos šalis ir kurių pasus reikėjo vizuoti. Taip pat Lietuvą paliko kai kurios estų šeimos bei Estijos piliečiai.

Aleksio Rannito poezija**Rannit, Aleks. „Vienai lietuvaitei“. Vertė Liudas Gira. *Židiny* 2 (1936): 145.****Vienai lietuvaitei**

Balio šarmo šukos – blakstienai.
 Ryto akys žemėn žvalgosi snaigėm.
 Greit išvėtyt sniegą debesys baigė.
 Visą sniegą, skirtą šiai dienai.

Tavo akys kaupia tau gėlą.
 Kiek matyti – pušys sniego kepurėm.
 Tau mintis ir jausmą visą užbūrė
 Ilgesys, kur siaučia tau sieloj.

Paukštes, mintys plaukia tau, skrieja
 Ten, kur girios ošia pasaką šventą,
 Ten, kur lipdo dangų, jūrą ir krantą
 Kopų smiltynai geltonieji.

Tu didžiais didžiuojies karaliais,
 Apie juos ten šnera Nemuno vilnys.
 Veide Tavo liūdi gedulas Vilniaus
 Ir dėl jo tau širdį nū gelia.

Tavo žemės dainiai tau viskas,
 Dar Čiurlionio drobių vizijos rasit.
 Nūdien mano Tu taip nušviete dvasią,
 Kaip tą langą saulėtas diskas.

Vergia ir mane liūdesys tas.
 Tiktai žodžiai mano menko metalo.
 Kartais Tallinas niūrus toks be galo.
 Suprantu, kad Tau jis įgrįsta.

Tai, kas draugėn mus abu sieja, –
 Tai tiesos varpų gaudimas snieguotas;
 Kas tiktai norės tiesos eit ieškotų –
 Juos girdės prieš bet kurį vėją.

Džiaugtis ar liūdėti vis viena.
 Eisim mudu ten, kur šaukia laukimas.
 Juokias šypso rytas sniego akim mum,
 Balto šarmo šukom, blakstienais.

Aleksio Rannito poezija**Rannit, Aleks. „Neringa – Lietuvos Sachara“. Vertė Leonas Kuodis. *Vairas* 12 (1937): 367.****Neringa – Lietuvos Sachara**

Rudos, įdegusios kopų aukštosios kaktos.
 Smiltyse miršta žingsnio skambantis taktas.
 Liūdnas vidudienio sielvartas smiltyse gūra.
 Tolumoje linksta miškas – lenkiasi jūrai.
 Alpstančiam vėjy klajoja briedžių šeimyna;
 Ant jų ragų vainikus poezija pina.
 Saulė, žalias dangus jiems galvos glamoni,
 O po kanopomis grimzta kaimai ir kloniai.
 Tolumoje susigūžę dangūs ir jūrės;
 Glaudžias prie kranto lūšnelių pilkos kepurės.
 Čia tik žvejai su dangum, tik jūra banguota;
 Kaip sarkofagai per naktį juoduoja luotai.
 Naktį šmėgšdėdamos valtys mitais prabyla:
 Kaip mūsų žemėn kryžiuočiai kažkad atkilo.
 Neringos kraujas banguoja degančiom smiltim;
 Kopų sparnais jos dvasia plasnoja pakilti.
 Skrenda Tavęsp, Lietuva, man siela su vėju;

Tu – paslaptį Ugnies ir Kryžiaus srovėj.
Kai žvarbiam vėjy, kai jūroj stingsta Tau gyslos,
–Tuo prie baltų Tavo skruostų lenkiasi Kristus.
Lenkiasi Kristus... Jam veidas meile liepsnoja,
O akyse – auksinis Neringos rojus...

Aleksis Rannitas ir Lietuva

Vėlavičienė, Silvija. „Estas Aleksis Rannitas – lietuvių kultūros bičiulis“. In *Draustosios spaudos pėdsakais*, 245–252. Vilnius, 2011.

Estas Aleksis Rannitas – lietuvių kultūros bičiulis

Estų poeto, vertėjo, meno istoriko Aleksio Rannito (1914–1985) vardas nėra gerai žinomas net kultūros žmonėms, o platesniems visuomenės sluoksniams ši asmenybė tebėra visai nepažįstama dėl paprastų priežasčių – savo aktyvia ir išsiskiriančia veikla sužibęs Lietuvos kultūros padangėje prieš pat karą, o vėliau drauge su tūkstančiais mūsų inteligentų perėjęs tremties kelius Vokietijoje, kitose Europos šalyse, kol galop įsikūrė užatlantėje, jis sugrįžta į kultūros atminties lauką drauge su gilesniu tarpukario ir išeivijos veiklos pažinimu bei įvertinimu.

Gimęs Estijos mieste Kallaste 1914 metais, A. Rannitas studijavo Tartu universitete, kur įgijo meno istoriko diplomą, tačiau ir tėvynėje, ir už jos sienų jis pirmiausia išgarsėjo kaip poetas ir vertėjas. „Aleksis buvo ramus šiaurietis, švelnus ir lygaus būdo, idealus draugas, gražus ir elegantiškas mintim, manierom ir išvaizda, plataus akiračio eruditas, retai gabus kalbom. Gerai kalbėjo ir rašė estiškai, rusiškai, lietuviškai, vokiškai, prancūziškai ir angliškai“, – taip apibūdino savo bičiulį rašytojas ir žurnalistas Bronys Raila.

A. Rannito ryšių su Lietuva pradžia datuojama 1935 metais, kai Taline vykusiame lietuvių poezijos vakare jis susipažino su Vincu Mykoliaičiu-Putinu ir Liudu Gira. Dar prieš karą puikiai išmokęs lietuvių kalbą, A. Rannitas išvertė į estų kalbą ir paskelbė Estijos spaudoje daugiau nei šimtą lietuvių poetų eilėraščių. Tuo laikotarpiu abiejų kraštų spaudoje jis išspausdino per 200 straipsnių ir informacijų Estijos ir Lietuvos kultūros tematika. Būtent A. Rannitas buvo vienas iš pagrindinių Taline 1936 metais surengtos apžvalginės Lietuvos taikomosios ir dekoratyvinės dailės parodos organizatorių. Estų teatrams jis išvertė keletą lietuvių dramaturgų pjesių. Kazio Binkio „Atžalynas“, Stasio Santvaro „Žvejai“, Petro Vaičiūno „Prisikėlimas“ sulaukė pastatymų Talino „Toolisteater“ (Darbininkų teatro) scenoje.

Analizuojant A. Rannito straipsnius estų kultūros tematika, spausdintus Lietuvos periodinėje spaudoje, derėtų išskirti tą faktą, kad būtent jis atskleidė lietuvių skaitytojams iškiliausių estų menininkų – poetės Marijos Under ir grafiko Eduardo Wiiralto (Vyralto) kūrybos grožį. Dvieju šalių kultūrų suartėjimo ir abipusio pažinimo labui A. Rannitas yra nuveikęs ypač daug. Jo svajonei surengti Lietuvoje Eduardo Wiiralto kūrybos parodą buvo lemta išsipildyti jau vokiečių okupacijos metais. Parodos Kaune (1942 m.) ir Vilniuje (1943 m.) tuometinės slogios atmosferos aplinkoje buvo bene ryškiausias kultūros įvykis. Kaip ypač svarbus šios nepaprastos kultūros akcijos atminties ženklas liko Vilniaus meno muziejaus leidinys „Eduard Wiiralt“ su puikiais A. Rannito tekstais lietuvių ir vokiečių kalbomis. A. Rannito ryšius su Lietuva dar labiau sustiprino vedybos su Lietuvos operos soliste Gražina Matulaityte. 1940 metais jis apsigyveno Kaune ir pradėjo dirbti vertėju Valstybės teatre. A. Rannito kultūrinės veiklos reikšmę tarpukario Lietuvoje

bene geriausiai apibūdino Kazimieras Pūras straipsnyje „Ir vienas lauke – karys...“: „Ko gero, A. Rannitas, tiesdamas kultūrinio bendradarbiavimo tiltus tarp dviejų Baltijos tautų, pasidarbavo daugiau nei mūsų politikai nepriklausomo gyvenimo metais, 1934 m. Ženevoje pasirašę trijų Baltijos tautų santarvės sutartį, tačiau taip ir nesuradę tikrų santarvės koordinacių.“ Beje, cituotas straipsnis buvo pirmasis ir, deja, vienintelis, po nepriklausomybės atkūrimo pasirodęs Lietuvos spaudoje, kuriame mėginta priminti ir įvertinti A. Rannito nuopelnus Lietuvai.

Būtina priminti, kad ir paties A. Rannito poetinė kūryba glaudžiai susijusi su Lietuva. Lietuviškai tematikai skirta nemaža vietos 1938 metais Taline išleistame A. Rannito eilėraščių rinkinyje „V okonnom perepliotė“. Jame sudėti estų kalba rašyti ir rusų poeto Igorio Severianino į rusų kalbą išversti eilėraščiai. Knyga dedikuota Liudui Girai. „Nemirtingos dvasios poetui ir žmogui Liudui Girai ir mano lietuvių bičiuliams skiriu šią knygą“, – toks neįprastas įrašas puošia estų poeto eilėraščių rinkinį.

Recenzuodama 1940 metais Stokholme išleistą A. Rannito eilėraščių rinkinį „Via Dolorosa“, rašytoja Petronėlė Orintaitė taip apibūdino jo poeziją: „Iš jo gabios plunksnos jau ne kartą pasirodė eilėraščių, kurie moderniška, kondensuota forma ir giliai reljefingu turiniu apdainuoja Lietuvos peizažą, svarbius tautinius įvykius (Vilnius, Klaipėda) arba net skiriami atskiriems asmenims (pvz., Salomėjai Nėriai). Estų kalbos mes nemokame, todėl kitas gabus poetas rusas I. Severianinas, išvertęs A. Rannito eilėraščių pluoštą (daugumas – lietuviška tematika) ir parašęs išsamią įžangą apie A. Rannito poeziją, paskleidžia susipažinti ir mums, kurie rusiškai suprantame.“ Kitas tos pačios knygos recenzentas, poetas Stasys Santvaras, savąjį rašinį pavadino „Dainos apie Lietuvą“. Analizuodamas Lietuvai skirtus eilėraščius, S. Santvaras cituoja vertėjo I. Severianino žodžius iš recenzuojamos knygos pratarinės: „Rannitas dainuoja Lietuvą... Rannitui žodis Lietuva yra simbolis atvirumo, tiesumo, žmoniškumo ir visokios meilės. Lietuvos kryžiai – ypatingi lietuvių liaudies meno kūrybos ženklai, dailininkas Čiurlionis, ieškojęs muzikos ir dailės sintezės, poetė Salomėja Nėris [...] Rannitui teikia naujų vaizdų, kuriuos jis stengiasi piešti naujom spalvomis.“ Su Salomėja Nėrim A. Rannitą siejo ypatingi dvasios ryšiai. Jie ne tik vertė vienas kito eilėraščius, bet ir susirašinėjo. 1939 m. vasario 15 d. laiške poetei A. Rannitas rašo: „...Skaitydamas Jūsų eilėraščius, jaučiu, kas tikrieji Poetai ir tikrieji Dvasios Riteriai... Jūsų knyga man vertinga tuo, kad Jūs – lietuvių poetė, duktė šalies, apie kurią mąstom širdimi kaip apie savo antrąją tėvynę. Trečia – Jūsų knyga man brangi kaip priemonė mano vertimų iš lietuvių kalbos darbui.“ A. Rannito eilėraščius į lietuvių kalbą, be Salomėjos Nėries, yra vertę J. Aistis, L. Kuodys, H. Radauskas, B. Raila, R. Šilbajoris, S. Santvaras. Jie ne sykį publikuoti lietuvių išsivijos spaudoje („Aiduose“, „Metmenyse“), pateko ir į Alfonso Šešplaukio-Tyruolio sudarytą antologiją „Nemarioji žemė: Lietuva pasaulinės poezijos posmuose“. Karo išvakarėse poetas Stasys Santvaras rašė apie savo bičiulį: „Aleksis Rannitas – rytojaus poetas. Turime rimto pagrindo tikėti, kad jis ir rytoj vadins save lietuvių draugu.“ Tai buvo lemtingi žodžiai. Pasitraukęs iš Lietuvos drauge su kitais inteligentais 1944 metais, A. Rannitas visą emigracijos laiką liko ištikimas lietuvių kultūrai ir daugeliu atvejų tapo aktyvesniu jos propaguotoju nei patys lietuviai. Jau pirmaisiais emigracijos metais kaip žmogus, galėjęs laisvai rašyti ir bendrauti keletu Vakarų Europos kalbų, išsiskyręs erudicija ir gebėjimu vertinti modernaus meno reiškinius, A. Rannitas gana greitai buvo įvertintas pagal nuopelnus. 1946 metais jis tapo Taikomosios dailės instituto Freiburge meno istorijos dėstytoju, jam patikėtos Prancūzijos aukštosios komisijos vaizduojamojo meno reikalams mokslinio sekretoriaus Vokietijoje pareigos. A. Rannitas buvo ir vienas iš Tarptautinės meno kritikų sąjungos Paryžiuje steigėjų. Savo pažintimis ir autoritetu A. Rannitas sėkmingai naudojosi ne tik estų, bet ir lietuvių dailininkų kūrybos propagavimui. Iki 1953 metų, kai persikėlė

gyventi už Atlanto, A. Rannitas lietuvių kultūros labai nuveikė neįtikėtinai daug – surengė keletą lietuvių dailininkų parodų, parengė ir išleido knygas (prancūzų ir vokiečių kalbomis) apie Vytautą Kazimierą Jonyną, Viktorą Petravičių, Vytautą Kasiulį, Adolfą Vaičaitį. Recenzuodamas V. K. Jonynui skirtą monografiją, H. Nagys įvertino A. Rannito pastangas garsinti lietuvių dailę: „Taip kultūringai ir meniniai skoningai išleistų leidinių nesame turėję ir Nepriklausomoje Lietuvoje, todėl ypač malonu šią knygą paimti į rankas šiandien, kai mūsų dailei lemta reprezentuoti lietuviškąją kultūrą svetimųjų tarpe – bičiulių ir priešų. A. Rannit palydi mus per visą V. K. Jonyno grafinės kūrybos raidą, aiškiai ir tiksliai charakterizuodamas dailininko priėjimą prie pasaulio ir šito pasaulio apipavidalinimą.“ 1949 metais UNESCO surengtame antrajame tarptautiniame meno kritikų kongrese Paryžiuje A. Rannitas skaitė išsamų pranešimą „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis – abstraktaus meno pradininkas“. Naujas žvilgsnis į Čiurlionio kūrybą įžiebė aštrią diskusiją, tebesitęsiančią iki šiol. A. Rannitas drąsiai ir argumentuotai atsikirto savo pagrindiniams oponentams – Ninai Kandinskajai (žymaus rusų dailininko Vasilijaus Kandinskio našlei) ir garsiam meno teoretikui W. Grahmanui, kurie nesutiko su teiginiu, kad būtent Čiurlionis, o ne Kandinskis yra abstraktaus meno pradininkas. Visa ši nepaprastai įdomi polemika dabar jau prieinama plačiam skaitytojų ratui, nes pateko į Stasio Goštauto sudarytą bei redaguotą „Vagos“ leidyklos 1994 metais išspausdintą knygą.

Mažvydo biblioteka kaip didžiausią turtą saugo M. K. Čiurlionio kūrybos tyrinėtojo prof. Vytauto Landsbergio dovaną – jau seniai bibliografinė retenybė tapusią 1949 metais Paryžiuje išleistą A. Rannito knygutę apie Čiurlionį. Simboliška yra tai, kad atvykęs į JAV A. Rannitas dar studijavo Kolumbijos universitete (Niujorke), o meno istorijos magistro laipsnio darbui taip pat pasirinko M. K. Čiurlionio kūrybos temą. Ši tema lydėjo jį visą gyvenimą. A. Rannito plunksnai priklauso ne vienas straipsnis lietuvių išėivijos spaudoje („Aiduose“, „Akiračiuose“, „Santarvėje“ ir kt.). Jo iniciatyva 1961 metais, minint M. K. Čiurlionio mirties 50-ąsias metines, buvo parengtas specialus išėivių žurnalo anglų kalba „Lituanus“ numeris, skirtas didžiojo lietuvių dailininko kūrybai.

A. Rannito čiurlionianą apvainikavo puiki monografija anglų kalba, 1984 metais išleista Čikagoje „Lietuvių bibliotekos“ leidyklos. M. K. Čiurlionio vardo garsinimui, jo įvedimui į pasaulio meno istorijos kontekstą A. Rannito nuveikta nepaprastai daug. Ne ką mažiau išėiviško gyvenimo laikotarpiu pasidarbuota ir propaguojant lietuvių literatūrą, su kuria jo likimas taip glaudžiai susijo dar tarpukario Lietuvoje. A. Rannitas nenutraukė ryšių su likimo broliais – tremtyje atsidūrusiais lietuvių rašytojais. Jo veikla labai natūraliai pasidalijo estų ir lietuvių kultūrų erdvėje, kur buvo nemaža ir bendrų, visiems Baltijos kraštų išėiviams svarbių klausimų. Būtent A. Rannitas parengė JAV Kongreso Užsienio reikalų komitetui išsamią analizę apie Baltijos tautų literatūrų padėtį sovietų okupacijos sąlygomis. Šio visoms trims tautoms svarbaus liudijimo reikšmę geriausiai atskleidė artimas A. Rannito bičiulis Bronys Raila atsiminimų knygoje „Paguoda“: „Tai buvo labai įdomi ir nauja pastanga atkreipti JAV Kongreso dėmesį nebe apie sovietinės okupacijos politinius ir ekonominius, bet apie kultūrinius padarinius Baltijos valstybėse – apie nemažiau pasibjaurėtiną sovietų „dvasinį kolonializmą“, „moralinės prostitucijos“ primetimą mūsų tautom, pabaltiečių intelekto pasibaisėtinus prievartavimus... Rannito liudijimai buvo paremti latvių, estų ir daugiausia lietuvių sovietinės spaudos, literatūros ir okupanto kultūrinių ukazų studijom.“ Svarbus buvo ir kitas A. Rannito žygis – 1964 metais, minint Kristijono Donelaičio gimimo 250-ąsias metines, jis skaitė paskaitas anglų kalba apie lietuvių literatūros klasiką ne tik JAV, bet ir kai kuriuose Vakarų Europos universitetuose. Šią bičiulio misiją taikliai įvertino taip pat Bronys Raila: „1964 m. pabaigoje jis netikėtai atskrido į Los Angeles. Ne atsikvėpti mūsų vasariškos žiemos

oru, ne poilsiui ar turistiniam malonumui, ne tik kokį per du dešimtmečius nematytą draugą aplankyti, bet – dėl Kristijono Donelaičio. Rodos, kas jam būtų tas Donelaitis, kad dėl jo turėtų per dvi savaites skraidyti nuo Atlanto ligi Pacifiko, skaityti apie jį paskaitas Kalifornijos, Seattles, Iowos, vėliau Princetono, Yale ir kituose universitetuose? Rūpintis, vargti, nervintis auditorijose, kur susirinkdavo klausytojai, daugumas gal niekada apie tokį 18-ojo šimtmečio lietuvišką poetą negirdėję, ir kuriems pačios Lietuvos sąvoka be abejo ne mažiau miglota?“¹⁹Aleksio Rannito įnašas garsinant lietuvių literatūrą ir meną, pastangos rasti jai vietą pasaulio kultūros erdvėje dar neįvertintos pagal nuopelnų reikšmę ir svarbą. Šis straipsnis tėra tik menkas bandymas parodyti jo veiklos apimtį. Kiekviena A. Rannito daugialypės kultūrinės veiklos sritis verta ir reikalinga gilios analizės, tarp jų ir bibliotekinė. A. Rannitas nemaža metų dirbo bibliotekose. 1940–1944 metais jis dirbo Lietuvos centrinėje (dabar – Mažvydo) bibliotekoje, išeiviškuoju laikotarpiu taip pat buvo susijęs su bibliotekomis. Nuo 1954 metų dirbo Niujorko viešosios bibliotekos Meno ir architektūros, vėliau – Slavų skyriuje. 1961 metais persikėlęs į New Haweną (Niuheven) buvo garsaus Yale (Jeilio) universiteto bibliotekos Rytų Europos meno ir literatūros skyriaus kuratorius. Šios veiklos gilesnė analizė taip pat gali atskleisti dar nežinomus dalykus. Užmaršties skraistė, ligi šiol gaubianti iškilią Lietuvos bičiulio asmenybę, anksčiau ar vėliau bus praskleista ir estų rašytojas, meno istorikas Aleksis Rannitas bus įvertintas pagal nuopelnus.

Estų kelionės Lietuvoje įspūdžiai

Aavik, Edg. „Stovykla ir kelionė draugiškoje Lietuvoje“. *Fiziškas auklėjimas* 3 (1936): 70–74.

(Šių metų vasarą surengtoji mokytojams stovykla turėjo svečių po kelis mokytojus iš Latvijos, Estijos, Suomijos, Švedijos ir Čekoslovakijos. Stovyklautojai svečiai ne tik stovyklavo, bet turėjo progos pakeliauti ir po Lietuvos kraštą. Apie stovyklavimą ir keliavimą yra parašyta visų tų kraštų laikraščiuose daug labai palankių straipsnių. Stovyklavimo metu – liepos mėnesį – buvo rašoma švedų, čekoslovakų, latvių spaudoje. Stovyklai pasibaigus, įdėti dideli straipsniai estų spaudoje, „Vaba Maa“, „Uus Esti“, „Opetajete Leht“. Suomų spaudoje „Uusi Suomi“. Vieną tokį straipsnį patiekiamo čia ištisą, išspausdintą estų žurnale „Nadal Pildis“ p. Edg. Aavik'o. (Red.))

Karšta liepos mėn. saulė. Karščiu kvėpuoja stotis ir gatvių grindiniai. Dar paskutiniai formalumai, pažįstamų rankų paspaudimai, – ir pasigirsta švilpukas. Dar kartą metame per karščiu dvelkiantį orą paskutinius žvilgsnius į pažįstamus Talino siluetus. Nors Pabaltijo ekspresas greitai prabėga stotis, tačiau kelionės malonumą naikina dulkės, vasaros kelionių gelžkelių baudmė. Dulkių yra visur ir jų dar veržiasi vidun pro visus plyšelius. Mes gaudome orą, kaip pagautos žuvys; prakaitas ir pilnas dulkių oras padaro mus tokius, jog mes atrodome, kaip šienpjoviai didžiausioje darbymetėje. Naujutėliai drabužiai tuojau pakeičia savo išvaizdą, ir ne vienas juodaplaukis jaunuolis, žiūrėdamas į veidrodį, mato prieš save žilaplaukį senį. Karštis ir tvankumas tuojau sumažėja įvažiavus į pietinę Estiją, o pasiekus Latviją, į mūsų vagono langus ėmė barškinti gaivinantis lietus.

Taip išvažiuojame liepos mėn. pradžioje, kad, Švietimo Ministerijos nurodymu, dalyvautumėm Lietuvos kūno kultūros mokytojų stovykloje. Mūsų buvo penki mokytojai: J. Märtin, A. Brikker, V. Vabi, J. Lillmaa ir E. Aavik.

Smarkaus lietaus ir žaibų šviesos lydimi, persėdome Rygoje į kitą traukinį. Po to sekė bemiegė naktis. Rytmetį pasiekėme šventadienišką ir žaliuojančią Lietuvą – Kretingos stotį, kur buvo galas mūsų kelionės gelžkelio. Čia mus pasitiko stovyklos vadovai.

„Jaunosios Lietuvos“ (panaši į mūsų „Jaunųjų Erelių“ ir „Tėvynės Dukrų“ organizaciją) Palangoje įvykusių iškilmių proga Kretinga atrodė šventadieniškai. Visur buvo matyti vėliavos ir žalmynais papuošti iškilmių vartai. Mes gi išvykome į Palangos kurortą, kur ir buvo mūsų, tris savaites trukusi, stovykla. Vėliau dar turėjome progos dalyvauti „Jaunosios Lietuvos“ iškilmėse, kurios savo gausingu (2 000) dalyvių skaičiumi paliko mums imponuojantį įspūdį. Iškilmėse dalyvavo prezidentas Smetona kartu su kitais aukštaisiais valstybės vadovais. Lietuviai moka gražiai pasirodyti uniformuoti, tatai mes pastebėjome iš ten dalyvavusių merginų ir jaunuolių. Uniformos gražumas ir vienodumas paliko gerą įspūdį.

Visos Lietuvos sporto organizacijos suvienytos Lietuvos Valstybinių Kūno Kultūros Rūmų vadovybėje. Kalbami Rūmai organizuoja stovyklas, turėdami tikslą paruošti gerų kūno kultūros mokytojų, kurie sugebėtų patraukti žmones prie sporto ir fizinio lavinimosi. Šių metų stovykloje pirmą kartą dalyvavo ir kitataučiai. Be estų, stovykloje dar dalyvavo švedų, latvių, suomių ir čekoslovakų – iš viso 17 svečių. Lietuvos mokytojų dalyvavo 160. Dalyvavimas buvo nepriverstinis. Mokytojai, palyginti, gausingai pasinaudojo tuo pigiu ir patogiu vasaravimo būdu. Sportinės treniruotės, gaivinamas palapinės ir stovyklos gyvenimas ir naujų žinių įsigijimas viliojo visus.

Stovykla, kurios vadovais buvo Kūno Kultūros Rūmų inspektorius Karolis Dineika ir šios organizacijos tėvas dr. A. Jurgelionis, buvo Palangoje, puikiame pajūrio pušyne. Stovyklos vaizdas paliko gražų įspūdį. Ypatingai savo meistriškumą stovyklos puošime parodė kolegos lietuviai. Papuošimų motyvais buvo parinktos įvairios tautinės emblemos, herbai ir kiti. Dažniausiai gi pasi- taikydavo prezidento Smetonos inicialai ir vykusiai padaryti jo atvaizdai. Tą mes pastebėjome ir kitose lankytose stovyklose. Betgi ir svetimšalių padaryti papuošimai atkreipdavo stovyklos lankytojų dėmesį.

Keldavomės 5.30 val. Dienos programa prasidėdavo mankšta ir maudymusi pajūryje. Amžinai ošianti Baltijos jūra ir šniokščiančios bangos pradžioje mažai ką viliojo rytais maudytis, bet vėliau neatsirasdavo daugiau tokių, – visi ieškojo atsigavimo aukštose (sulig vyro augumu), putojančiose bangose.

Po pusryčio sekdamas praktiškos pamokos, vedamos Aukštųjų Kūno Kultūros kursų lektorių. Popietinis laikas buvo paliekamas žaidimams ir treniruotėms. Smarkus sportavimas, saulė ir grynas oras pavertė visus Lietuvos tautinių valgių ir sumuštinių gerbėjais. Valgydami net keturis kartus per dieną, mes vos patenkindavome savo apetitą.

Užėjus nakčiai, stovykla giliai įmigdavo: sportavimas irgi reikalaudavo savo dalies. Pirmomis dienomis daugelis keldavosi skaudančiais raumenimis ir būdavo panašūs savo judesiais į medinius arklius. Tačiau nauja diena vėl pridudavo energijos ir veiklumo. Taip slenkant dienoms, pranyko iš sąnarių visas tingumas ir nejudrumas. Nugaros tiesėsi, krūtinė plėtėsi ir kiekvienas judesys buvo atliekamas energingai ir judriai.

Dažnai tekdamas šokimo vietose matyti senesnių, jau į riebęją linkusių ponų, kurie stengdavosi energingai atlikti tai, ką ir jaunieji atlikdavo. Labiausiai lankomos buvo krepšinio ir orasvydžio aikštelės. Čia visuomet būdavo judėjimas. Orasvydyje svetimtaučiai, ypač estai ir suomiai, buvo visa klase geresni. Čia suomių-ugrų tautybės sugebėjimas „tarptautiniuose“ mačuose įgydavo didelės pagarbos. Lietuvos mokytojai nebuvo taip sporte ištreniruoti, kaip kolegos svetimtaučiai, bet todėl vietoj to jie parodė didelį sugebėjimą tautiškųjų žaidimų ir šokių organizavime. Taip nepastebimai dingdavo dienos. Sportavimas kartais būdavo toks intensyvus, jog daugelis vyrų, debsuotą dieną popiečio prigulę, atbusdavo nežinodami, ar jau rytas, diena, ar vakaras. Ypač valgymo laiką pramiegodavo ambulatorijos vyrai. Jų atsirado nemaža, nes nuolatinis vėjelis ir pirmą kartą

maudymasis aukštose bangose kai kuriems sukeldavo slogą. Bet tai netrukde nieko, nes vėliau tos bangos ir pajūrio kopos tapo mieliausiomis išdykavimo vietomis.

Slenkant dienoms, visų tarpe augo simpatija ir vienybės jausmas. Kalbos nežinojimas, priešingai negu mes manėm, jokių sunkumų nesudarė. Mus jau tai rišo, kad visų čia dalyvaujančių tautos turi bendrus interesus, bendrą istoriją ir vargus. Geriausiai čia viens kitą suprasdavo dainose ir sportiniuose žaidimuose.

Gražiausių atsiminimų mums liko apie vakarinius laužus. Lietuviai – dainuojanti tauta. Į dainą jie sudeda savo giliausius jausmus. Savo charakteriu truputį liūdnos, paprastos, bet širdingos dainos versdavo visus pritarti. Paskutinis laužas buvo net per radio transliuojamas, čia parodė savo sugebėjimus ir užsienio svečiai. Tarp kitų ir estai pademonstravo savo liaudies dainų ir liaudies šokių melodijų smuiku.

Stovykla buvo labai lankoma. Be „Jaunosios Lietuvos“ ir „Šaulių“ gausingų ekskursijų, stovyklą aplankė kelis kartus Švietimo Ministeris Tonkūnas ir Viceministeris Masiliūnas.

Po dvisavaitinio stovyklavimo su draugiškais Lietuvos kolegomis išsiruosė užsienio svečiai į kelionę, kurią suruošė Kūno Kultūros Rūmai. Sunku skirtis su stovykla buvo mums, estams. Lietuviai ir iš išvaizdos panašūs į mus: tie patys veido bruožai, daug blondinų ir beveik vienodas temperamentas. Čia mes aiškiai supratome, kad priklausome vienon Pabaltijo tautų grupėn, kurios bendri ryšiai, interesai ir istorija. Lietuvos gi istorija ir kova dėl buities buvo viena iš sunkiausių.

Paskutinis mūsų kelionės etapas buvo Klaipėda, kurion patekome jau trečią kartą, nes pirmiau čia teko būti per plaukiojimo treniruotes ir bendras išskylas.

Klaipėdoje policijos laivais buvo suruošta išskyla 40 km nuotolyje esančion Nidon – Pabaltijo dykumon. Mūsų vadovu dabar tapo smarkiai atsidėjęs sportui dr. Jurgelionis, kurio draugėje mes kasdien stovykloje atlikdavome 5 km bėgimus. Dr. Jurgelionis – temperamentingas, ugingas vyras, iš kurio akių visuomet trykšdavo energija.

Viršų deganti saulė, aplinkui žalia, blizganti jūra, ant laivo denio visur rudi kūnai, taip mes plaukėme į nepažįstamas Lietuvos dalis. Su suomiais mes buvome jau seniai supratę, dabar labiau suartėjome su čigoniškai atrodančiais ir temperamentingais čekoslovakais, kukliais latviais ir angliškai džentelmeniškais ir sportiškai nusiteikusiais švedais. Mes visi kartu sudarėme šeimą, kurios kalbą sudarė lietuvių, rusų, vokiečių, suomių ir anglų kalbų nuotrupos. Dainuodami gi sudarėme galingą chorą, kurio repertuaru buvo: „Bimbalų maršas“, čekų „Šok, šok“ ir keletas lietuvių dainų. Iš mūsų dainų visi išmoko „Ansas buvo garbingas pirtininkas“. Nidos 65 m aukščio kopos ir keliaujantieji smėliai paliko mums neišdildomą įspūdį. Bendromis jėgomis užtempę į kopą sklandymo mokyklos sklandytuvą, turėjome progos pasigrožėti figūriniu skraidymu virš kopų. Užlipus ant aukščiausios kopos, prieš mūsų akis atsivėrė klaidūs, tačiau puikus vaizdas. Todėl visai nuširdžiai skambėjo vieno švedo žodžiai: „Niekad nebūčiau tikėjęs, kad kur nors pasaulyje būtų tiek daug smėlio į krūvas sunešta.“ Naktį, žvaigždėto dangaus ir tolimų žaibų šviesos lydimi, grįžome Klaipėdon. Nakvynė buvo paruošta viename Klaipėdos viešbutyje. Bendrai, reikia pasakyti, kad mumis – svetimtaučiais – buvo rūpinamasi pavyzdinai ir net liuksiškai.

Autobusu važiuojant per gražų ir turtingą Lietuvos Klaipėdos kraštą, kelias mus nuvedė į seno Lietuvos patriarcho ir šio krašto kovotojo už nepriklausomybę Martyno Jankaus ūkį. Žilagalvis, bet su jaunuolio žvilgsniu senelis pasakojo mums apie kovas prieš vokiškumą ir rusiškumą. Sunki ji buvusi, jokios pagalbos iš užsienio, taip pat ir šalis buvo pati nuteriota Didžiojo karo. Bet drąsiu žvilgsniu ir atstatyta krūtine žiūri lietuvis į ateitį. Tai mes jutome visur, važiuodami Jurbarkan, o iš ten vaizdingu Nemunu į Kauną.

Pilna kovų ir didinga praeitis, kurią įkūnija prieš kryžiuočius kovojant žuvusio tautos didvyrio Vytauto asmenybė, teikia jėgų kiekvienam lietuviui drąsiai ir pasitikinčiai ginti savo nepriklausomybę. Tokį įspūdį išsivežėme mes visi.

Kaunas, 1936 VII 21.

Dainų šventės Estijoje

Aavik, Juhan. „Estijos dainų švenčių ir chorų sąjungos veiklos duomenys. (Skaityta Pabaltijo muzikų konferencijoje Kaune, 1939 m. birželio 10 d.)“. *Muzikos barai* 5/6 (1939): 130–137.

Estijos dainų švenčių ir Chorų Sąjungos veiklos duomenys

Estų visuotinių dainų švenčių tradicijai šiemet sukanka 70 metų. Pirmoji Estų dainų šventė įvyko 1869 m. Tartu mieste, ir tokių švenčių iki šiol buvo suruošta vienuolika: septynios iki nepriklausomos Estijos valstybės įkūrimo ir keturios Estijos nepriklausomo valstybinio gyvavimo metais. Iki Estijos nepriklausomybės visuotinės dainų šventės buvo ruošiamos nereguliariais tarpais atskirų žymiausių muzikinių organizacijų arba tautinių susivienijimų Taline arba Tartu. Dalyvaujančiųjų dainų šventėse tiek dainininkų, tiek klausytojų skaičius tolydžiai augo: pirmojoje dainos šventėje buvo apie 800 dainininkų, o paskutinėje šventėje dainininkų jau buvo apie 18 000.

Estijai įgijus valstybinį savaimingumą buvo sudaryta visai tvirta organizacija tiek chorinio dainavimo ir orkestro muzikos, tiek ir pačių dainos švenčių ruošimo srity. Tokia organizacija, dabar turinti valstybinės reikšmės, yra Estų Chorų Sąjunga, įsteigta 1921 m. Nuo to laiko ji paliko vienintelę chorų centrinę organizaciją. Ji jungia 100 proc. organizuotų Estų chorų ir orkestrų; dabar sąjungoje dalyvauja 760 organizacijų su 25 000 narių.

Įsteigus Chorų Sąjungą, visuotinės dainų šventės jau įgijo visai kitą pobūdį. Pirmiausia jos žymiai pasidarė platesnės, palyginti su tomis dainų šventėmis, kurios buvo ruošiamos iki nepriklausomybės. Taip antai VIII visuotinė dainų šventė 1923 m. surinko jau 15 000 dainininkų. Plačiųjų gyventojų sluoksnių didelis susidomėjimas visuotinėmis dainų šventėmis verčia Chorų Sąjungą ieškoti visokių priemonių chorų lygiui pakelti ir pačių švenčių svarumui padidinti. Laikui bėgant ši sąjungos veikla surado naujų kelių: jei stengdamasi sąjunga daugiausia siekė tik pačių dainų švenčių organizavimo, tai vėliau tos šventės pasidarė demonstracija, savotišku paradu, kuris teikia susibūrusiems į sąjungą chorams ir orkestrams galimumą pasirodyti puikiais savo darbų rezultatais. Tokiu būdu kinta pagrindinis Chorų Sąjungos uždavinys, kuris nukreipiamas į vadovavimą plačiųjų gyventojų masių muzikinei veiklai ir tos veiklos plėtimui, pirmiausia – liaudies chorinių dainų ir orkestrinės muzikos srityje. Į visuotines dainų šventes ir su jų rengimu varomais darbais kaip tik reikia žiūrėti šiuo požiūriu. Chorinis dainavimas ir orkestrinė muzika pasidarė estams mėgstamiausia užmokyklinio švietimo sritis. Dainuoja mieste ir kaime, dainuoja žemyne ir salose. Choruose petys į petį dalyvauja šviesuomenė ir darbo žmonių masės, pasiturintieji ir neturtingieji gyventojų sluoksniai.

Nagrinėjant dainų švenčių reikšmę muzikiniu atžvilgiu, t. y., visos tautos muzikinės kultūros kėlimo ir vystymo prasme, reikia smulkiau sustoti ties jų muzikiniu ruošimu.

Jau Chorų Sąjungą įsteigus, buvo nutarta rengti visuotines dainos šventes kas penkti metai. Tie terminai beveik visiškai sutampa su Estų Respublikos nepriklausomybės dešimtmečiais ir penkmečiais, ir tuo būdu šventės apsidaro jubiliejinėmis išskilmėmis Estijos valstybės savaimingumo 15 m., 20 m., 25 m. ir t. t. sukakties proga. Naujos dainų šventės ruošimas paprastai prasideda jau

netrukus po praėjusios šventės. Nustatoma, kas buvo teigiama ir kokie buvo trūkumai, ir numatomi bendri principai naujai šventei rengti, sprendžiama, ar naujoji šventė turi būti suruošta praeitosios pavyzdžiu, ar šis tas reikia pakeisti.

Po to prasideda programos sudarymas. Buvo bandymų suruošti konkursų dainų šventėms tinkamoms dainoms rasti. Tačiau tie konkursai nedavė ypač žymių rezultatų. Galima manyti, kad šiauriečiams įgimtas tam tikras susilaikymas ir lėtumas nėra palankūs kūrybai, pagrįstai varžybų pagrindais ir apribotai laiko terminais. Be to, Estijoje chorams netrūksta repertuaro, nes Chorų Sąjunga gyvai dirba natų leidimo srityje; ji kasmet išleidžia 50–70 naujų chorams dainų. Lygia greta chorai sistemingai praturtina savo repertuaro „geležinę atsargą“ – tuo vardu vadinamos dainos, turinčios visuotinę pasisekimą ir labiausiai chorų mėgstamos dainuoti. Tokiu būdu dainų švenčių programa sudaroma pusiau iš naujų dainų, o pusiau iš jau anksčiau dainuotų ir turėjusių gero pasisekimo dainų.

Turint galvoje, kad muzikinė visuotinių dainų švenčių ruošą turi duoti pagrindą nuolatinei chorų ir orkestrų pažangai ir tuo kartu turi vesti į koncertinį subrendimą masinį daugtūkstantinį chorą, minimoji ruošą būna labai intensyvi. Atitinkamoms komisijoms ir Chorų Sąjungos organams sudarius dainų šventės programą ir ją patvirtinus, tuojau pradedamas natų rinkinio šventei spausdinimas. Šis rinkinys paprastai išeina iš spaudos 2 ir net 3 metai prieš naują dainų šventę. Kad sparčiau eitų to rinkinio prenumerata, iki tam tikro termino rinkinys duodamas prenumeratoriams sumažinta kaina.

Po to prasideda muzikinė ruošą. Tam tikslui pirmučiausia renkami vyriausieji dirigentai. Jų skaičius priklauso nuo dalyvaujančią dainos šventėje chorų skaičiaus. Pagal nusistovėjusią tradiciją dainų šventėse dalyvauja bendrieji mišrieji chorai, ypatingi mišrieji chorai (rinktiniai miestų chorai), vyrų chorai, moterų chorai ir dūdų orkestrai. Vyriausiųjų dirigentų pastaruoju metu rinkta: mišriesiems ir moterų chorams 2, vyrų chorams 1 ir dūdų orkestrams 1. Išrinkus vyriausieji dirigentai tuojau pradeda muzikinę ruošą. Ruošą pradedama instrukciniu kursu per radiją. Pradedant nuo vėlyvos žiemos, sekmadieniais per radiją duodamos dainų šventės ruošos pamokos; vyriausieji dirigentai duoda nurodymus ir paaiškinimus, kaip ruošti ir interpretuoti dainas, analizuodami jas iš esmės ir kreipdami dėmesio į sunkias vietas. Radijo pamokose tas dainas dainuoja geriausi chorai, išskiriant atskirus balsus ir tas ar kitas vietas. Šios radijo pamokos paprastai trunka iki pavasario. Gegužės ar birželio mėnesį radijo pamokoms pasibaigus, visų chorų dirigentai sukviečiami į Taliną, į kursus arba instrukcinį suvažiavimą. Dalyvavimas tokiuose suvažiavimuose labai gyvas. Paprastai suvažiuoja 60–70 proc. visų chorų dirigentų. Instrukciniai kursai trunka 3 dienas. Vyriausieji dirigentai dar kartą pereina su chorų dirigentais radijo pamokų programą, iliustruojamą chorų dainavimais. Papildomai skaitomi referatai apie natų skaitymą, apie balsų nustatymą, chorų organizaciją, dainų šventės organizaciją ir t. t. Visos trys suvažiavimo dienos gana turiningos ir darbas eina nuo ryto iki vakaro.

Vyriausiųjų dirigentų instrukcijos ir analizės atiduodamos spausdinti dar prieš pradedant kursus ir tokiu būdu kiekvienas dirigentas, išklauses kursus, nemokamai gauna brošiūrą, kurioje trumpai išdėstyta tai, kas išeita kursuose.

Pagaliau ateina paskutinis prieš visuotinę dainų šventę metų ruduo. Dabar prasideda esmingiausia ir intensyviausia paruošiamųjų darbų dalis – repeticijos. Toms repeticijoms įvykdyti visas kraštas suskirstomas apygardomis. Pagal jau nusistovėjusią programą tokių apygardų yra apie 50; pusės apygardų chorai lieka vyriausiųjų dirigentų žinioje, kitą pusę tvarko instruktoriai, nes vyriausieji dirigentai negali visur būti vietoje ir ruošti repeticijas. Kiekvienoje chorų apygardoje daromos 2–3 repeticijos apygardos centre, paprastai mokyklose arba liaudies namuose. Praneši-

mai apie repeticijos laiką ir vietą teikiami iš anksto drauge su pranešimu, kurios dainos bus repeticijoje dainuojamos. Be to, kiekvienas choras iš anksto prieš repeticiją pristato Chorų Sąjungai savo narių sąrašą. Vyriausias dirigentas, vykdamas į repeticiją, turi su savim tuos sąrašus ir savo apyskaitos lapą. Repeticijose įvyksta dalyvaujančių dainininkų patikrinimas pagal patiektus chorų narių sąrašus. Repeticijose paskutinėms dainų šventėms buvo laikomasi gana griežtos tvarkos: kiekvienas dainininkas ar choras, neatvykęs į repeticiją be rimtos priežasties, buvo išbraukiamas iš dainos šventės dalyvių sąrašo. Dėl tos priežasties 2 000 dainininkų nebuvo leista dalyvauti praeitoje XI Dainų šventėje. Vyriausiasis dirigentas ar instruktorius sudaro repeticijos apyskaitą, atskirai pažymėdamas kiekvienos dainos atlikimą, nurodydamas, ar gerai išmokta ta daina, kokių sunkumų iškildavo dainą atliekant ir koks buvo bendras išpūdis. Ta apyskaita duoda vyriausiajam dirigentui ar instruktoriui, lankančiam šią apygardą, galimybę kitąkart atsilankius pakontroliuoti, ligi kurio laipsnio yra pašalinti repeticijoje rasti trūkumai. Dalyvavimas repeticijoje būtinas ir visiems chorų dirigentams. Jie turi įsidėmėti vyriausiųjų dirigentų arba instruktorių teikiamus nurodymus ir atitinkamai varyti savo darbą.

Be tų 2–3 repeticijų kai kuriose vietose reikalingos ir papildomos repeticijos. Prieš paskutinę visuotinę dainų šventę įvyko dvi rajoninės repeticijos, nes 3 repeticijos būtų per brangiai atsėjusios ir labai privarginusios. XI visuotinei dainų šventei buvo 52 repeticinės apygardos, o kadangi kiekvienoje buvo po dvi privalomas repeticijas, tai bendras kolektyvinių repeticijų skaičius buvo 104. Kaip papildymas buvo suruošta dar 14 pagalbinių repeticijų. Tokiu būdu visame krašte įvyko 180 repeticijų. Tai atsiėjo iš viso 5.847 kronos, kas sudaro žymią sumą. Bet naudos iš tų išlaidų buvo daug. Vis dėlto yra tokios ruošos trūkumas, kad ji turi laikiną pobūdį ir po repeticijų chorai grįžta prie savo įprasto lygio. Todėl dabar užbrėžtas principas: varant dainų šventės ruošą, daugiau dėmesio kreipti ir į vietinių chorų dirigentų paruošimą, kelti jų išsilavinimo lygį, kad jie galėtų sėkmingai vadovauti chorams.

Repeticijos baigiasi pačių dainų šventės metų pavasarį. Toliau eina paskutinis svarbusis muzikinės ruošos etapas – generalinės repeticijos. Tam tikslui visi dainininkai ir orkestrų nariai suvažiuoja į Taliną. Vieną dieną arba daugiausia dvi dienas prieš dainų šventės pradžią Taline įvyksta generalinės repeticijos kiekvienos rūšies chorams. Paprastai daromos trys generalinės repeticijos. Jose taip pat griežta drausmė: dainininkams duodami leidimai įeiti į dainų šventę tik generalinėje repeticijoje ir tokiu būdu į šventę patenka tik tie dainininkai ir muzikai, kurie dalyvavo generalinėje repeticijoje. Šiose repeticijose žinoma jau negalima ypač sustoti ties smulkmenomis; čia svarbiausias dėmesys sukauptas ties chorų susidainavimu.

Reikia pastebėti, kad muzikinės ruošos darbas yra labai vargintis ir sunkus, ypač turint galvoje, kad kaime choro dainininkai gyvena toli vienas nuo kito ir kad pavasarį ir rudenį keliai yra gana prasti. Vis dėlto visi imasi to darbo labai pakilia nuotaika ir su dideliu užsidegimu, todėl chorų muzikinis lygis tolydžio kyla. Tokio pat pobūdžio paruošiamuosius darbus atlieka ir orkestrai, tačiau dėl aprėztų medžiaginių galimybių jų atžvilgiu negalima buvo įvykdyti 100 proc. pasiruošimo.

Pačios dainų šventės, kaip jau minėjome, sutampa su Estų Respublikos jubiliejiniais metais. Paprastai jos ruošiamos per Jonines, Joninių išvakarėse ir kitą dieną po Joninių. Tokiu būdu dainų šventė trunka tris dienas. Joninių išvakarėse yra Estijos pergalės šventė, tautinė šventė kovoms dėl laisvės atminti. Visuotinė dainų šventė sudaro tos šventės dalį.

Iškilmės paprastai pradedamos koncertais-serenadomis Talino aikštėse ir iš miesto bokštų. Apie 20 orkestrų įvairiose miesto vietose groja choralus, patriotines dainas ir maršus. Ši programa pradedama anksti rytą ir daroma tam, kad visiems susidarytų tinkama šventės nuotaika. Po to būna iškilmingos pamaldos bažnyčiose ir religinės muzikos koncertai, kuriuos dainų šventės

dalyviai dainininkai lanko nemokamai. Vėliau įvyksta kariuomenės ir šaulių paradas, o po jo prasideda grandiozinė dainininkų ir orkestrantų eiseną. Techninė tos eisenos organizacija reikalauja ypatingų rūpesčių ir didžiausio tikslumo, nes 18.000 dainininkų ir muzikų tinkamai eisenai prie esančios už 4 kilometrų nuo miesto šventės aikštės reikalingas absoliučiai tikslus apskaičiavimas. Eisenų dalyviai yra apsirengę tautiniais drabužiais; rankose jie laiko tautinių spalvų vėliavėles ir gėles. Kiekvienas choras neša savo vėliavą ir plakatą su savo pavadinimu. Dainininkų kolonos eina pakaitomis su orkestrais. Eiseną praeina pro Respublikos Prezidentą ir kitus aukštus svečius. Eiseną paprastai trunka dvi valandas ir jos dalyviams atvykus į šventės aikštę duodama kiek laiko pasilsėti, o po to Chorų Sąjungos pirmininkui tarus įžengiamąjį žodį, Valstybės Prezidentas atidaro šventę ir prasideda iškilmingas koncertas. Pergalės šventės dieną, t. y. birželio 23 d. vakare, dainų šventės aikštėje rengiamas milžiniškas vaidinimas estradoje po plynu dangumi. Paprastai tam vaidinimui rašoma speciali pjesė iš Estų kovos dėl laisvės. Veikiančiųjų asmenų skaičius siekia 1 000. Lygia greta visomis dainų šventės dienomis įvairiose salėse vyksta koncertai, teatruose rengiami operos ir dramos spektakliai. Viena iš labiausiai efektingų dainų šventės dalių yra užsienio chorų pasirodymas. Į praeitą dainų šventę atvažiavo chorų iš Lietuvos, Latvijos, Suomijos, Lenkijos, Švedijos ir Norvegijos. Užsienio chorų dainavimas kelia triukšmingus plojimus tiek publikoje, tiek ir tarp pačių dainininkų, reiškiančių svečiams savo karštas simpatijas, ir tuo ypatingai pabrėžiamas tautų solidarumas. Tai yra trumpas dainų šventės eigos aprašymas. Žinoma, tokių plačių iškilmių įvykdymas reikalauja nemaža išlaidų ir didelės energijos. Prie šventės ruošos darbo ir prie pačios šventės įvykdymo pritraukiama šimtai žmonių, kurie dirba ištisais mėnesiais. Esama specialių komisijų susisiekimo, muzikos, meno reikalams, butų reikalams, propagandai, eisenai ruošti, maistu aprūpinti ir t. t. Visa visuomenė nemokamai ir su dideliu entuziazmu deda visas pastangas, o valdžios įstaigos ir pati vyriausybė teikia didžiausią paramą ir visiškai palaiko tuos žygius.

Visuotinėms dainos šventėms papildyti dar išdirbta vietinių dainų švenčių sistema Chorų Sąjungos rėmuose. Jų rengimu daugiausia rūpinasi vietiniai Chorų Sąjungos skyriai. Po kiekvienos visuotinės dainų šventės tarp atskirų apskričių (sričių) skirstomi terminai vietinėms dainų šventėms ruošti ateinančiam penkmečiui. Tokių sritinių dainų švenčių kasmet ruošiamą vieną ar dvi ir stengiamasi, kad vienais ir tais pačiais metais ruošiamos dainų šventės kiek galima vyktų kitu laiku ir viena nuo kitos tolesnėse vietose, kad viena šventė netrukdytų kitai. Sritinėse dainų šventėse paprastai dalyvauja 3 000–5 000 dainininkų, o klausytojų susirenka 10 000–15 000. Tų sritinių dainų švenčių ruošą varoma maždaug tokiu pat būdu, kaip visuotinių švenčių ruošą, tik, žinoma, ne tokiu plačiu mastu. Be to, Chorų Sąjungos nariai ruošia dar parapijų dainų šventes, kur dalyvauja keli šimtai dainininkų, o publikos susirenka iki 3 000. Tokių dainų švenčių kas vasarą visame krašte įvyksta 20–30. Tiek sričių, tiek parapijų dainų šventės vyksta Chorų Sąjungos kontrolėje ir gali būti surengtos tik jos leidimu.

Chorų Sąjunga, kaip jau minėta, jungia 100 proc. visų chorų. Prie sąjungos veikia didelis skaičius organų, tvarkančių jos veiklą. Kasmet susirenka atstovų konferencija, į kurią kiekvienas choras siunčia po vieną atstovą nuo kiekvienų 25 dainininkų. Konferencija renka tarybą iš 25 narių. Taryba svarsto principinio pobūdžio klausimus ir savo ruožtu renka valdybą iš 10–12 narių, kuri posėdžiauja vieną kartą per savaitę. Valdyba faktiškai vadovauja sąjungos veiklai. Lygia greta veikia sekcijos ir skyriai. Sekcijos yra specialūs organizaciniai vienetai pagal specialybes. Dabar veikia vyrų chorų, moterų chorų, dūdų orkestrų ir chorų dirigentų sekcijos. Sekcijos taip pat kas antri metai šaukia bendrus viso krašto suvažiavimus, kur renkamos sekcijų valdybos, tvarkančios atitinkamos srities reikalus. Be to, sudaromos dar atskiros leidinių komisijos visokiems leidimo reikalams. Lygiu būdu organizuoti sričių skyriai, kurie taip pat turi savo atstovų konferencijas ir

savo valdybas. Tokių sritinių skyrių esama dabar beveik visose apskrityse. Tenka pažymėti, kad susirinkimų skaičius yra didelis. Taip antai, pernai įvyko 187 Chorų Sąjungos organų susirinkimai, kurie apsvarstė 1 046 klausimus. Chorų Sąjunga turi savo nuolatinį biurą, kur ištisą dieną verda darbas; čia parduodamas natos, teikiami patarimai, eina žurnalo „Muusikaläht“ redagavimas ir leidimas, eina darbai kursams ruošti, dainos šventėmis rengti ir t. t. Sąjungos natų ir knygų leidimo veikla yra palyginti intensyvi. Per 18 metų sąjunga išleido 743 muzikos kūrinius, daugiausia choro dainas, be to, kūrinių dūdų orkestrui, muzikos vadovėlių ir brošiūrų, ir taip pat kūrinių įvairiems instrumentams. Sąjungos nariai gauna natas palengvintomis sąlygomis ir, pavyzdžiui, natų pardavimas mišriems chorams eina su sąjungos primokėjimu, kuris padengiamas iš valstybinės pašalpos sumų. Leidimo veiklai susidaro kliūčių todėl, kad vieną ir tą pačią dainą tenka leisti kelis kartus: pirmiausia atskiru leidiniu, po to srities dainų šventės programoje.

Ekonomiškai imant, Chorų Sąjungos veikla neapsimoka; ji yra galima tik remiant valstybei. Neapsimoka ekonominiu atžvilgiu ir visuotinės dainų šventės. Viena iš priežasčių yra ta, kad tvarkingas dainų švenčių aikštės ir pastatų joje užlaikymas reikalauja stambių išlaidų. Estrada – pusiau medinė, pusiau akmeninė ir todėl reikalauja remonto. Dėl visuotinių dainų švenčių medžiaginės pusės, tai praeitoji šventė pareikalavo išlaidų 87705,27 kronos, pajamų buvo 87782,32 kronos. Tokiu būdu gryno pelno buvo tik 77 kronos ir 5 centai. Didžiausių išlaidų pareikalavo estrados remontas – 40535,63 kronos. Didžiausių pajamų turėta iš bilietų pardavimo – kronų 37484,85. Vadinasi, iš bilietų gauta mažiau, negu išleista estrados remontui. Dainų šventėje buvo 64 590 klausytojų su pirktais bilietais ir apie 4 500 asmenų su nemokamais bilietais. Jei prie to skaičiaus pridėtume dar dainininkus, tai dainų šventės aikštėje susirinko iki 90 000 žmonių.

Dainų švenčių idėja turi gilios ir nepaprastos reikšmės Estų tautinės kultūros istorijai. Dainų šventė, tas magiškas žodis, verčia smarkiau plakti kiekvieno tikro esto širdį. Dainų šventė yra didingas žygis estų tautos gyvenime, giliai ir plačiai pagaunantis tautos sielą, keliantis ir gaivinantis dvasią, teikiantis tautai taurių išgyvenimų, gilinantis tautinės vienybės, tarpusavio pasitikėjimo ir susipratimo jausmus, kurie pasireiškia uždegančioje širdis tautinėje dainoje, kaip bendros idėjinės valios reiškėjoje. Dainų šventės ugdė estų tautos tautinę sąmonę ir padėjo Estijai pasiekti valstybinio savaimingumo. Dvasinis estų tautos galingumas stiprėjo su kiekviena dainų švente ir lygiu būdu kiekviena dainų šventė, palyginus su praeita švente, įgydavo vis platesnį mastą. Todėl dainų šventės ir ateity išlaikys didžiausio įvykio estų valstybės ir estų tautos gyvenime reikšmę ir bus estų dvasinių jėgų šaltinis.

Dainų šventės sovietmečiu Baltijos šalyse

Putinaitė, Nerija. Skambantis molis. Dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai. Vilnius, 2019, 193–196.

Analogijos pagunda: Estijos ir Latvijos kitoniškumas

Istoriškai dainų festivaliai ir šventės padarė išskirtinai didelę įtaką kai kurių tautų XIX a. nacionaliniam atgimimui. Būtent Latvijoje ir Estijoje sovietinės dainų šventės gali būti laikomos dar XIX a. pradėtų rengti dainų švenčių tradicijos pratęsimu.

Lietuvoje taip nebuvo. Prieškariu, ką ir kalbėti apie tautinio atgimimo laikus, Lietuvoje nesusiformavo dainų švenčių tradicija. Mažonoje Lietuvoje rengtos dainų šventės neturėjo nacionalinio vadavimosi potekstės. Didžiojoje Lietuvoje masiškesnė dainų šventė surengta

tik 1924 m., kai Lietuva jau buvo įtvirtinusi nepriklausomybę valstybė. Šventės organizatoriai konstatavo, kad būtina siekti didesnio meistriškumo. 1928 m. surengta šventė parodė, kad aiškesnio kokybinio pagerėjimo pasiekti nepavyko. 1930 m., minint Vytauto jubiliejų, dainų šventė turėjo tapti svarbiausiu renginiu. Tačiau ji beveik sužlugo dėl pasirengimo, kuris buvo „ypač turtingas intrigomis“. Įvairios organizacijos, prie kurių veikė chorai, taip pat ir bažnytinių chorų organizacijos, iki pat paskutinės akimirkos nesugebėjo sutarti dėl bendro repertuaro, ir net buvo iškilusi rizika, kad šventė visai neįvyks.

Į šią šventę dėl organizatorių nesutarimų atvyko daug chorų, nemokančių dalies repertuaro. Po šventės gėdos chorvedžiai ir kompozitoriai, prisidėję prie rengimo, nusprendė, kad kita šventė įvyks tik tuomet, kai bus tinkamai pasiruošta. Po šventės pradėti leisti naujo repertuaro sąsiuviniai, daug dėmesio skirta chorinio dainavimo ugdymui. 1938 m. buvo surengtos kelios rajoninės dainų šventės. Tačiau iki karo taip ir nesugebėta suorganizuoti dar vienos visos valstybės tautinės dainų šventės. Labai trumpa ir organizatorių nuvylusi prieškario dainų švenčių istorija neleidžia teigti Lietuvoje sutvėrus jų tradiciją, juo labiau – gilią ar seną. Jų istorija nėra siejama ir su lietuvių nacionaliniu atgimimu, kaip tai buvo Latvijoje ir Estijoje.

Iševijoje, kurioje aktyviai veikė ir 1924 m. dainų šventės organizatorius Juozas Žilevičius, dainų šventes organizuoti sekėsi geriau nei Lietuvoje. Antai 1930 m. Čikagoje, minint Vytauto Didžiojo metines, dainavo tūkstančio dainininkų jungtinis choras, o 1939 m. pasaulinės parodos metu lietuvių pasirodyme dalyvavo beveik trijų tūkstančių (2 848) choristų jungtinis choras. Palyginimui – 1930 m. dainų šventėje Lietuvoje dalyvavo 8 300 dainininkų.

Dainų šventės Lietuvoje nė iš tolo nebuvo tokios masinės kaip Latvijoje ar Estijoje. Tikėtina, kad pasakojimą apie „dainuojančią tautą“ tarybų Lietuvos vadovybė perėmė iš šiaurinių kaimynų, nes ten buvo gyvas pasakojimas apie „dainuojančią“ Latviją.

LTSR iš tiesų pirmoji iš trijų Pribaltikos respublikų surengė respublikinę dainų šventę. Estijoje ir Latvijoje jos buvo surengtos vėliau, atitinkamai 1947 ir 1948 m. Tačiau daryti išvadas apie Lietuvą kaip apie šios srities pionierę būtų netikslu.

Estijoje 1946 m. vyko dainų festivalis. Jis buvo pavadintas Dainos diena, jame dalyvavo 5 000 dalyvių. Festivalis susietas ne vien su tarybų Estijos metinėmis, bet ir apibūdinamas kaip ankstesnės švenčių tradicijos tęsia. Estijos KP (b) CK sekretorius Dainos dieną tiesiogiai įvardijo kaip „senovinės estų tautos tradicijos atgimimą“. Po metų, 1947 m. Estijoje surengta Respublikinė dainų šventė, kuriai organizuoti skirtas specialus dėmesys. Joje dalyvavo 25 000 dainininkų ir 4 000 šokėjų ir muzikantų, o šventės renginiuose apsilankė kas septintas estas. Dalyvių būta dvigubai daugiau nei 1946 m. LSSR dainų šventėje. Neabejotina, kad tai lėmė organizacinės pastangos ar menkesnė pokario rezistencija, tačiau didelį vaidmenį atliko iš tiesų išlikusi gyva dainų švenčių tradicija. Dėl jos dainų dienos buvo gausios net tuomet, kai joms nebuvo skiriamas išskirtinis politinis dėmesys. Estijos švenčių organizatoriams daug sunkiau nei lietuviams buvo parodyti, kaip tarybiniais metais staiga suklestėjo liaudies kultūra, pasireiškusį sparčiai augančiais dalyvių skaičiais.

Estijos dalyvių skaičius galėjo būti vėlesniu kelrodžiu lietuviškų švenčių organizatoriams. 1950 m. dainų šventėje Vilniuje dalyvavo beveik 22 000 dalyvių, o 1955 m. šventėje pasiekta 30 000 dalyvių riba. Ir šis skaičius buvo beveik maksimalus, turint galvoje LTSR organizacines ir šventinių erdvių fizines galimybes. Estijoje dalyvių skaičius buvo pakilęs ir iki 35 000, galiausiai nusistovėjo ir siekė kiek daugiau nei 27 000. Latvijos TSR šventėse dalyvių skaičius buvo trečdaliu mažesnis. Nuosekliai keletą dešimtmečių stengiantis, Lietuvos dainų šventės dalyvių skaičiumi prilygo estiškosioms, tradicija buvo „pavyta“. LTSR visų meno saviveiklininkų popierinis skaičius apie 1980 m. pasiekė dešimtadalį gyventojų ir tai yra daug, net jei statistika ir pagražinta.

Esama ir kitų ryškių skirtumų. Apie skirtingą švenčių pobūdį dar kalbėsime, bet skyrėsi ir meno saviveiklos organizavimas. Ilgą laiką latviai ir estai neturėjo tokio pavyzdinio liaudies kultūrą generuojančio ansamblio kaip lietuviškasis. Net kai ansambliai buvo sukurti, jų repertuaro santykis su dainų švenčių repertuaru nebuvo toks tiesioginis kaip Lietuvos TSR: dainų šventės išliko iš dalies „iš apačios“ kylanti iniciatyva.

Jono Švedo sukurtas liaudies ansamblis po aukšto stalininio įvertinimo tapo pavyzdiniu visam tarybiniam Pabaltijui. Švedas su ansambliu 1950 m. lapkritį, jau po premijų gavimo, lankėsi Taline ir Rygoje. Taline tik tuo metu buvo steigiamas estiškasis liaudies ansamblis. EKP(b) sekretorius propagandai Kelbergas Švedo klausė apie lietuviškojo ansamblio sandarą, darbą ir pasakė, kad lietuvių pasirodymas suteikiąs vaizdą, koks turi būti ansamblis ir „tuomi padėsiąs jiems lengviau išspręsti šį sudėtingą uždavinį“. Kaip galima spręsti iš šio vizito apžvalgos, estai ieškojo pavyzdžio steigti ne tautinį, o tautiškai dekoruotą ansamblį, kuris kultūriškai įgyvendintų tautų draugystės, taikos ir kitas ideologines temas.

Latvijoje tuo metu liaudies ansamblis jau egzistavo, tik, kaip nurodė Švedas, repertuaras buvo labai suestradintas, smuikai ir klarnetai užgožė kuokles. Latvijos filharmonijos direktorius Peteris Smilga sakė, kad lietuviškasis ansamblis jiems padėsiąs reformuoti jų ansamblį, nes iki tol „nesuradę teisingo ansamblio kelio ir mūsų ansamblis atvėręs jiems akis“. Panašiai sakęs ir Latvijos TSR Meno reikalų valdybos viršininkas. Švedas konstatavo, kad gastrolės labai prisidėjusios prie „estų bei latvių liaudies ansamblių susiformavimo“.

Lietuvos ansamblis ir toliau liko tokio tipo ansamblio lyderiu Pribaltikoje. Jau 1957 m. ansambliui lankantis Rygoje Pabaltijo tautų festivalyje Švedas vėl giriamas, liaudies ansamblis rodytas pavyzdžiu latvių ansambliui, dėl kurio krypties ginčytasi. Latvių kompozitorių sąjungoje aptariant festivalio rezultatus, kultūros ministro pavaduotojas Voldemaras Kalpinis pripažino, kad jų ansamblis „atsilieka per 2 galvas“ nuo lietuviškojo, kurį posėdyje „aukštai įvertino“ ir TSRS Kultūros ministerijos muzikinių įstaigų valdybos viršininkas Vasilijus Celikovskis, o Latvijos TSR Kultūros ministerija apdovanojo garbės raštu. Tokio liaudiškos kultūros repertuaro generatoriaus kaip liaudies ansamblis silpnumas latviams netrukdė rengti gausių dainų švenčių.

Vesti paraleles tarp trijų Baltijos šalių kultūrinių tradicijų yra pagunda, kuriai sunkiai atsispiria mokslininkai. Dainų šventės fenomeną sovietinės Pribaltikos respublikose analizavęs Guntis Šmidchenas į dainų šventės žiūrį kaip tarsi į bendrą trims tautoms fenomeną, neanalizuodamas jų nacionalizmo ir kultūrinių tradicijų skirtumo. Dainų švenčių nebuvimą Lietuvoje XIX a. pabaigoje jis aiškina stipresne carine priespaula: jei ne spaudos draudimas, draudęs viešus susibūrimus ir juose vartojamą lietuvių kalbą, tokios šventės esą būtų buvusios surengtos ir Lietuvoje. Vis dėlto tautos labai skyrėsi kultūriškai, religiška ir istoriškai: dainavimas liuteroniškose visuomenėse sietinas su visuotinio giedojimo praktika pamaldose, nebūdinga katalikiškoms visuomenėms. Spaudos draudimas nesunaikino lietuviškos raštijos, draudimas viešai kalbėti lenkiškai – lenkų kalbos vartojimo. Jei draudimo metais lietuviai būtų norėję dainuoti drauge masinėse šventėse, tai tam tikru būdu neišvengiamai būtų pasireiškę.

Estijoje apdovanota lietuvių vertėja Danutė Sirijos Giraitė

**Karalius, Mažvydas. „Estijoje apdovanota lietuvių vertėja D. Sirijos Giraitė: svarbiausia yra knyga, kurią verti šiuo metu“. www.15min.lt.
Publikuota 2018 m. kovo 24 d. [https://www.15min.lt/kultura/naujiena/
literatura/estijoje-apdovanota-lietuviu-verteja-d-sirijos-giraite-
svarbiausia-yra-knyga-kuria-verti-siuo-metu-286-945338](https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/estijoje-apdovanota-lietuviu-verteja-d-sirijos-giraite-svarbiausia-yra-knyga-kuria-verti-siuo-metu-286-945338)**

Lietuvos šimtmečio minėjimo metu lietuvių vertėja Danutė Sirijos Giraitė sulaukė Estijos literatūros apdovanojimo – auksinio kiaušinio, pavadinto „Užsispyrėliu“. Prizą teikęs Estijos fondas „Kultuurkapital“ pažymėjo, kad D. Sirijos Giraitė jau daugiau nei 40 metų estų literatūrą verčia į lietuvių kalbą. Neatsitiktinai ir pati vertėja sako, kad šis apdovanojimas svarbus ne tik jai asmeniškai, bet ir visai Lietuvos kultūrai.

D. Sirijos Giraitės dėka lietuvių skaitytojai galėjo susipažinti su ne vienu dėmesio vertu Estijos literatūros kūriniu. Šiais metais vertėja apdovanojimo sulaukė už trijų kūrinių vertimus: Reino Raudo „Rekonstrukciją“, Ilmaro Taskos „Pobedą 1946“ ir A. H. Tammsaare'ės „Tiesos ir teisingumo“ antros ir trečios dalies knygas. Beje, praėjusiais metais R. Raudas yra lankęsis Vilniaus knygų mugėje ir 15min pasakojęs apie savo knygą „Rekonstrukcija“ – šį interviu skaitykite čia, o šiais metais Lietuvoje viešėjo ir Ilmaras Tasko, pokalbį su juo rasite čia. Šį kartą kalbėjome su Estijos literatūros apdovanojimo sulaukusia D. Sirijos Giraite – apie sulauktą įvertinimą, Estijos literatūrą, vertėjo darbą ir laisvalaikio skaitomas knygas.

– Sulaukėte Estijos literatūros apdovanojimo. Ar tai pirmas jūsų įvertinimas ir kiek jis jums svarbus?

– Kiekvienas įvertinimas yra labai svarbus, ypač vertėjams – vienišioms klajokliams, kurie dirba būdami vienodu su verčiamu kūriniu.

Pirmąją Estijos įvertinimą – Respublikinę literatūros premiją – esu gavusi 1986 m. už Jaano Krosso romano „Imperatoriaus beprotis“ vertimą ir Paulio Eriko Rummo poezijos rinktinės sudarymą bei vertimą. 1999 m. buvau apdovanota Estijos Marijos žemės kryžiaus ordinu. 2009-aisiais už estų klasiko Antono Hanseno Tammsaare'ės epinio romano „Tiesa ir teisingumas“ pirmos dalies vertimą Lietuvių PEN centras man skyrė Metų vertėjo krėslą. Ir štai dabar pelniau Estijos fondo „Kultuurkapital“ įsteigtą Aukstinį kiaušinį, pavadintą „Užsispyrėliu“ (est. – *Jonnakas*), jo kūrėjai – juvelyrikos meistrai Risto Tali ir Rait Siska.

Šis įvertinimas svarbus ne vien man asmeniškai, bet ir visai Lietuvos kultūrai, juk buvo įteiktas švenčiant bendrą mūsų valstybių šimtmečio jubiliejų.

– Premiją teikiantis Estijos fondas „Kultuurkapital“ pažymi, kad iš estų į lietuvių kalbą literatūrą jau verčiate per 40 metų. Nuo ko prasidėjo jūsų, kaip vertėjos, karjera? Kodėl pasirinkote versti būtent mūsų kaimynų estų literatūrą?

– Kai buvau maža, pas tėtį – rašytoją Vytautą Sirijos Girą – lankydavosi estų rašytojai, pažįstami dar iš tarpukario laikų. Su jais jis susirašinėjo. Mus aplankydavo Šiauliuose gyvenusi lietuvių literatūros vertėja Aili Erleman. Su poete Betti Alver, rašytoja Agnes Kerge, estų literatūros klasiku Friederbertu Tuglasu Sirijos Gira dalyvavo tarpukariu vykusiuose lietuvių ir estų literatų renginiuose. Pasakodavo man apie juos. Namie visada buvo estiškų knygų, albumų, paveikslų. Taip ir kilo susidomėjimas.

Estų poetas ir menotyrininkas Aleksis Rannitas, tarpukariu gyvenęs Kaune, o vėliau emigravęs į JAV, recenzavo pirmą mano verstą knygą – XX a. pradžios estų rašytojo Eduardo Bornhio-

he'ės istorines apysakas. Rado ką pagirti – turbūt iš mandagumo, bet man buvo labai svarbu, kad estų klasikas buvo pirmasis mano vertimo recenzentas.

O „karjerą“ pradėjau studentaudama, kai žurnalams „Tarybinė moteris“, „Pergalė“, taip pat „Literatūrai ir menui“ ėmiau versti smulkiąją estų prozą.

– Išties kokia ta estų literatūra – kuo ji išskirtinė? Nuo kurių autorių ir knygų mūsų skaitytojui reikėtų pradėti pažinti su ja?

– Sunku keliais sakiniais apibūdinti visą estų literatūrą. Įsivaizduokime 600 metų svetimų valstybių priespaudą kentusios tautos lūkesčius ir idealus. Raida, kaip ir mūsų literatūros, – nuo realizmo iki romantizmo ir vėliau kitų -izmų. Pažymėtina epinė ir gausi istorinė proza.

Friedricho Faehlmanno (1798–1850) iniciatyva Friedrichas Reinholdas Kreutzwaldas (1803–1882) surinko ir 1863 metais ėmė leisti estų epą „Kalevipoegas“, ugdantį tautos savimonę. Prie šios misijos sovietmečiu labai prisidėjo ne kartą Nobelio premijai nominuoto Jaano Krosso (1920–2007) istoriniai romanai, kurių herojai buvo žymūs Europoje veikėjai, kilę iš estų valstiečių.

Mūsų skaitytojui pradėti pažinti su estais ir jų literatūra reikėtų nuo Antono Hanseno Tammsaare'ės (1878–1940) epinio romano „Tiesa ir teisingumas“. Joks kitas estų literatūros kūrinys jau beveik šimtmetį nėra taip mėgstamas skaitytojų. Pentalogijoje vaizduojamas estų gyvenimas kaime ir mieste XIX–XX amžių sandūroje, tai savitas mikrokosmas, atskleidžiantis estų mentalitetą ir dvasią. H. Tammsaare'ė gilinasi į žmogaus sielą, įsitikinęs, kad žmogus per amžius iš esmės nepasikeičia. Taigi ir šiuolaikiniam skaitytojui suteiks daug atradimų džiaugsmo.

– Grįžkime prie jūsų gautos premijos. Įvertinimo sulaukėte už keturių romanų – Reino Raudo „Rekonstrukciją“, Ilmaro Taskos „Pobedą 1946“ ir A. H. Tammsaare'ės „Tiesos ir teisingumo“ antrą ir trečią dalį – vertimus. Kaip šios knygos pateko į jūsų rankas?

– „Tiesą ir teisingumą“ verčiu nuo 2000 metų. Išėjus pirmajai daliai („Vagos“ leidyklos PLB), kitų dalių niekas nenorėjo leisti. Teko ilgai brandinti patrakusią idėją išversti į lietuvių kalbą visą pentalogiją. Pagaliau grynai iš kilnių paskatų romaną leisti sutiko „Krantų“ redakcija. Už tokį patriotizmą esu be galo dėkinga visam jos kolektyvui, ypač vyriausiajam redaktoriui Helmutui Šabasevičiui ir romano pribuvėjai nuo pat pirmos dalies – puikiai kalbos redaktorei Nijolei Kvaraciejūtei. Į R. Raudo „Rekonstrukciją“ atkreipiau dėmesį vos romanui pasirodžius, I. Taskos „Pobedą 1946“, kaip ir kitus naujus kūrinius, pristatė Estijos literatūros informacijos centras, be galo palengvinantis vertėjams gyvenimą.

– Kas dar praverčia jums dirbant, kas palengvina vertėjams gyvenimą, jei taip galima pasakyti?

– Be apžvalgų spaudoje ir Estijos literatūros informacijos centro pranešimų, labai padeda gyvi susitikimai su estų autoriais, kitais vertėjais, to paties centro rengiami Kesmu kapitonų kaimelyje. Šiuo metu pirmą kartą vyksta trijų Baltijos valstybių literatūros vertėjų kūrybinės dirbtuvės, tačiau priimanti svečius Estijos rašytojų sąjunga išsiuntė ne asmeninius kvietimus, o pranešimus Latvijos ir Lietuvos rašytojų sąjungoms. Latvijai ketino atstovauti dvi estų literatūros vertėjos, Estijai net keturi lietuvių vertėjai, o mūsų Rašytojų sąjunga delegavo lenkų literatūros vertėjus. Matyt, pasiklydo geografiroje.

– Kokia jūsų versta knyga jums pati brangiausia, svarbiausia?

– Svarbiausia turbūt yra knyga, kurią verti šiuo metu. Ją išversta apie pusšimtį, taip pat kelios dešimtys pjesių, bet negaliu išskirti nė vienos, – visos vienodai brangios it savi vaikai.

– Ar yra autorių, kuriuos dar norėtumėte pristatyti lietuvių skaitytojui?

– Kaip minėjau, pati sau esu įsipareigojusi užbaigti epinį romaną „Tiesa ir teisingumas“, šiemet pradėjau versti ketvirtą dalį.

– Kokiomis knygomis domitės laisvalaikiu? Ką skaitote? Galbūt artimiausiu metų lietuvių skaitytojams pristatysite dar vieną savo verstą knygą?

– Labai pasiilgstu vaikiškos literatūros vertimų, tad laisvalaikiu skaitinėju naujas knygas vaikams. Retkarčiais atgaunu jėgas skaitydama poeziją ar tiesiog atidėjusi visus darbus grįžtu prie Axelio Munthe'ės „Knygos apie San Mikelę“ arba nuo vaikystės pamiltos Selmos Lagerlöf kūrinį. O be „Tiesos ir teisingumo“ ketinu pristatyti ir kitą verstinę knygą, bet tegul tai lieka paslaptis.

– Ačiū už pokalbį.

Nobelio premijai nominuoto estų rašytojo Jaano Krosso knygos recenzija

Brazauskas, Arūnas. „Jaano Krosso spyriai pastalėje. Jaan Kross. Sustingęs skrydis. Vilnius, „Petro ofsetas“, 2003, 372 p., 500 egz.“ 7 meno dienos 578 (2003 m. liepos 25 d.).

Estų literatūros sunkiasvorio Jaano Krosso „Sustingęs skrydis“ prasideda kaip pažadas ir tęsiasi kaip itin storas apdulkėjęs fotoalbumas. „Taigi šis pasakojimas apie mano seną draugą, kėlusį užuojautą, įtarimus ir nuostabą, žodžiu, apie Ullo Paerandą.“ Plėtojantis pasakojimui, bus progos išreikšti ir nuostabą, ir užuojautą, tačiau skaitytojui iš pradžių derėtų apsišarvuoti kantrybe ir bandyti suprasti, kodėl autorius, nors ir taupydamas žodį, labai kruopščiai atkuria XX a. 4-ojo dešimtmečio Estijos miestelėnų būvį. Šiais padrikų ir dirginančių tekstų laikais toksai, matyt, perdėm estiškas nuoseklumas gali erzinti ir kelti pavojų Nobelio premijai – jei ne Nobelio komiteto, tai skaitytojo akyse (vienas iš Jaaną Krossą lydinčių žymenų yra jo nominavimas šiam apdovanojimui).

Užbėgant už akių nekantriam skaitytojui, verta priminti, kad fotografijų, skaidrių, vaizdajuosčių peržiūra buvo, yra ir bus labai viliojantis užsiėmimas, dažniausiai nurungiantis kitokius kontaktą su vadinamaisiais estetiniais objektais būdus. Tačiau veiksmo patrauklumui būtina viena sąlyga – stebėtoji įdomiausias tik jisai pats. Iš bėdos – jo draugai ar artimieji. Tad jeigu stebėtojas (šiuo atveju skaitytojas) nesimokė Wikmano gimnazijoje kartu su Ullo Paerandu, romanas gali kelti nuobodulį, jei tik laiku nebus pastebėti sąmoksliški autoriaus signalai. Mat Krossas rezga savo pasakojimą išlikdamas mįslingai žvalus ir vis tarsi mirkčioja, tarsi mina pastalėje klausytojui ant bato – siunčia kažkokius ženklus. Žvelgiant iš romano pabaigos į pradžią, tokia autoriaus laikysena tampa gana aiški, tačiau iki tos pabaigos dar reikia prisikasti. Pasakojimo tėkmė neša apgaulingos atomazgos link – ne pagrindinio herojaus, o paties romano atsiskleidimo: mat kas nutiks herojui, daugmaž galima nujausti, bet romano likimas nėra aiškus, nes nuolat atrodo, kad autorius linkęs sau pasilaikyti prasmės kozirius, klatingai išsitraukti juos iš rankovės paskutinę akimirką.

Krosso sudėlioto fotoalbumo detalės dar iki to lemtingo kirčio koziriu leidžia daryti šokių tokius apibendrinimus. Vieną jų galima nusakyti žodžiu „meritokratija“ – kitaip sakant, tokia visuomenės elito kooptavimo (parinkimo) tvarka, kai asmens vietą socialinėje hierarchijoje nulemia gabumai ir laimėjimai. Meritokratija, pavyzdžiui, skiriasi nuo plutokratijos, kurios sąlygomis padėti nulemia turtas, ar kleptokratijos, kai elitas atsiranda iš nusikaltėlių ir valdininkų sueities. Tai šit, kruopšti Krosso dėlionė – po to, kai pridėliota tam tikra kritinė vaizdėlių masė, – leidžia įtarti, kad Estijos visuomenė ir valstybė sovietų invazijos išvakarėse turėjo jaunos, sveikos meritokratijos bruožų. Tai, sakykime, pirmasis 1920-aisiais gimusio Jaano Krosso spyris pastalėje šiems laikams ir šiuolaikiniam skaitytojui.

Skaitant vis toliau, autoriaus dėliojimo būdas ima išduoti patyrusį kolekcininką, nestokojančią eksponuotojo talentų. Fotoalbumas su Ullo Paerando gyvenimo vaizdais virsta įtempto siužeto

filmu, vos tiktai herojus įsivelia į didžiuosius politinius įvykius. Ir tada kyla įtarimas, kad autorius taikosi įspirti skaitytojui į blauzdą ne aprašomais, o nutylėtais dalykais. Kodėl Ullo Paerandas, žmogus, kuris 1944-ųjų rugsėjį anglų kalba per radiją perskaitė Estijos Laikinosios vyriausybės manifestą, tačiau nepabėgo iš tėvynės, vis dėlto nė karto nesėdėjo prie sovietų? Kodėl Krossas numarina herojų 1987-aisiais, nedavęs jam išvysti Estijos Liaudies fronto atsiradimo ir netrukus sekusios šalies nepriklausomybės? Ir kodėl tasai „nesėdėjęs“, taigi gana įtartinas žmogus, sovietmečiu tenkinasi darbininko vieta lagaminų fabrike, nors visas jo ligtolinis „sustingęs skrydis“ driekėsi per kultūrą – Ullo Paerando būta šio tokio poligloto, poeto ir apskritai gabaus žmogaus. Kodėl jisai miršta negarbingai nuprotėjęs, nors prieš tai ir pasireiškęs kaip įžvalgus kovotojas prieš smulkų socialistinės nuosavybės grobstymą?

Ir jau didžiausias įtarimas dėl autoriaus kėslų: ar Krossas apskritai sugeba išlįsti iš konspiratoriaus kailio? Nes atrodo, kad jis, dabar jau laisvos Estijos rašytojas, jaučiasi ne mažiau suvaržytas nei prie sovietų ir todėl politines užuominas kaišioja tarp eilučių. Vis dėlto laisvė yra laisvė – paskutiniuose romano puslapiuose tariamai nevisprotis Paerandas prabyla atviru tekstu. Tai ir yra ilgai lauktas Krosso švietalas. Dar iki to autorius perpasakoja Baltijos kraštuose populiarią legendą apie pasiligojusį, galvos skausmų kamuojamą Rooseveltą ir nuolatos nuo konjako apsvaigusį Churchillį, kuriuos Stalinas Jaltoje apsuko apie pirštą ir pasiglemžė pusę Europos. Romanas baigiasi kuoktelėjusio Paerando tekstu – jis aprašinėja savo vizijas, kuriose kadaise šeimą palikęs herojaus tėvas, finansinis aferistas, įgauna Rooseveltą ir Churchillio bruožų. Paerandas rašo: „Galbūt tėtušis dėl mūsų gyvenimo taršos tikrai buvo ne itin kaltas? O dėl visko kaltas buvo Rooseveltas? Taigi. Žinai, neseniai, prieš pat pakliūdamas į beprotnamį, iš kažko girdėjau, neva JAV buvo žinoma: Roosveltas dar iki Teherano buvo pasiūlęs Stalinui, girdi, Amerika galėtų jį, Staliną, remti plėtojant socializmą Indijoje. Kad ir despotiškas, bet vis dėlto švietėjiškas socializmas būtų kur kas priimtinesnis už ten įsikerojusį britų feodalinį imperializmą. Na, jeigu jau taip, ką čia dabar kalbėti apie Estiją arba Rytų Europą!“

Keista ta pokomunistinė Europa: Paerandas mirė, komunizmas žlugo, ir į rytus nuo Narvos – tenai, iš kur kažkada atriedėjo sovietų tankai, prasideda šurmulinga informacinė erdvė, neapklijuota euroatlantinės integracijos pleistrais, ir tenai šiuo metu nebūtina geopolitinių įžvalgų pateikti kaip bepročio užrašų. Tačiau nesijauskime menkesni – juk ne vien Rusijoje, bet ir Lietuvoje galima tiesiai pasakyti: Rooseveltas atidavė Stalinui pusę Europos, nes naudojo Staliną kaip įrankį, kad likusi pusė Europos būtų suvaryta po Amerikos sparnu; SSRS kovojo prieš kolonializmą ir taip griovė senąją britų imperiją naujosios JAV imperijos labui. „Tačiau, ačiū Dievui, žinau viena: aš daugiau nebeturiu svarstyti tų dalykų vaistinės svarstyklėmis. Dabar svarstyk juos tu!“ – sako Ullo Paerandas.

Livonija karo metu šiandieninėje estų grožinėje literatūroje

Kross, Jaan. *Lyno akrobatas. Tarp trijų marų. Baltazaro Rusovo istorija. Romanai. Iš estų kalbos vertė Danutė Sirijos Giraitė. Vilnius, 2019, 290–301, 384–391.*

Priešais koadjutoriaus karietą ir už jos risnojo dešimt raitelių su kalavijais ir alebardomis, dėvinčių sunkius šarvus ir baltus su juodais kryžiais ordino apsiaustus. Karietą traukė šešetas vienuodų keršai švynų arklių, o pati karieta buvo maža plonų lentų būdelė su dvejomis durimis ir dviem langais, kuri siūbavo ant diržų, perpintų tarp keturių griozdiškų, aukštų ratų. Paskui karietos palydą važiavo koadjutoriaus asmeninė gurguolė iš pustuzinio vežimų, už jų keturi raitų landsknechtų būriai ir gale tuzinas vežimų su samdinių manta. Raiti samdytiniai – jų buvo keturi ar penki šimtai – visų pasaulio vėjų nugairinti vyrukai, didžiuma iš tų, kuriuos jų vadas Ebertas Šlagtodas

nusamdė magistrui iš Braunšveigo hercogo. Savo aprangos keistumu ir įvairove, taip pat atspindžia pareigybę veido išraiška jie gerokai lenkė miesto landsknechtus: su šarvais ir milinėmis, šalmais ir skrybėlėmis, randuoti ir barzdoti, dar pienburniai ir kone seniai, plikomis ir perrištomis galvomis. Akivaizdžiai nuskurę, tiesą sakant, jie kol kas nebuvo, nes koadjutorius neseniai jiems buvo išmokėjęs penkiolika markių *bestellung'o* už kiekvieną arklių ir kiekvienam vyrui po Olandijos guldeną dienpinigių. Tačiau ant kaklo parištos rankos ir sutvarstytos galvos bylojo, kad iš maskvėno atmuštas Rengu jiems brangiai atsiėjo. Ir nukarę ūsai, kylantys aukštyn artėjant prie miesto mūrų, rodė tvirtą ketinimą smagiai atsipūsti. Kai tik įvažiavo miestą pro Bandotakio vartus, būrių kvartirmeisteriai išvedžiojo savo vyrus po jiems paruoštus miestelėnų namus, ir šeiminingai juos priėmė saikingai bambėdami, nes mieste pasklido kalbos, esą koadjutoriaus žmonių kapšai šįkart ne visai tušti. Ordino broliai palydėjo Ketlerio karietą iki Senojo turgaus ir išsibarstė ten kas kur – kas į Bušo ar Asės namus, kas miestą, pas pažįstamus ar gimines. Koadjutoriaus tarnai nukėlė nuo gurguolės vežimo atvirus neštuvus, pastatė juos šalia karios ir pasirėmę į tarno petį koadjutorius išsoko iš karios.

Ponas Gotardas Ketleris vilkėjo trumpą, juodą, sabalo kailiu apkraštutą skraistę. Jis buvo aukštesnio nei vidutinio ūgio, gana ilgų kojų ir pakumpęs. Stambi apvali galva su lygiais rudais plaukais, didelės gelsvos ir kiek taukinos, bet netikėtai dėmesingos ir įsakmios akys. Skystame rudų ūsų ir barzdos kupste baltais dantimis blykstelėjo jukios raudonos lūpos. Kairė pono Gotardo koja buvo aprišta žaliu šilkinio tvarsčiu, jis laikė ją aukštai ištiesęs ore. Smagiai ir atsainiai pamojavo skrybėlę susirinkusiems apie jį, nevaržomai patapšnojo per petį priėjusį prie jo daktarą, tebelaikydamas kairę ranką tarnui ant sprando, nusilenkė pabučiuoti Katarinai rankos ir, siekdamas išlaikyti pusiausvyrą, turėjo dešinę koja truputį tūptelėti, bet bučinys vis dėlto išėjo galantiškas. Kartu kažką pasakė Katarinai – Palas prie lango negirdėjo, ką, – kas privertė aplink stovinčius ponus prunkstelėti iš juoko. Tada atsisėdo neštuvuose ir leidosi keturių tarnų nunešamas į namą prieš daktarą ir Katariną.

Kai daktaras su Katarina nusekė paskui koadjatorių vidun, kartais ginkluoti ordino tarnai įnešė geležimi kaustytas skrynias su jo turtu. Tuomet iš susirinkusiųjų minios išėjo dvejetas vyrų su lengvais šarvais ir šalmais, galinis nešė už rankenų skrynutę, o po pažastim – ritinius popieriaus. Jie praėjo pro priebutyje stovinčius sargybinius ir įžengė vidun. Pirmąjį Palas neabejotinai pažino: tai buvo pono Ketlerio sekretorius ir metraštininkas Salomonas Heningas. Kito, turbūt Heningo parankinio, iš po šalmo pamatė tik rausvą skruostikaulį, tačiau labai keista, bet ir tas pasirodė jam kažkur matytas.

Daktaras spėjo, kad šiandien po pietų koadjutorius teiksis pailsėti po kelionės ir imsis gydytis rytoj, bet koadjutorius pareikalavo gydymą pradėti kaipmat. Taigi šeiminingas, šeiminingkė ir kilmingas svečias tik lengvai papusryčiavo (rūkytas briedienos kumpis ir Dancigo alus iš koadjutoriaus atsargų bei mamzelės Magdalenos slyvų uogienė su pora taurių žinomo Talino klareto). Paskui ponas Ketleris liepė daktarui iškart jį apžiūrėti ir nustatyti, koks iš tikrųjų yra jo sužalojimas. Taigi ten pat, menėje, koadjutoriui išvyniojo koją ir jo plaukuotoje šlaunyje daktaras rado einančią ligi kirkšnies plačią, pusiau užgijusią spaustinę žaizdą. Jis atsargiai apčiuopė sužeistą koją (tuo metu ponas Gotardas porą kartų užsimerkė ir sykį riktelėjo: „Po šimts! Duokite man vyno!“ – kurio jam iškart padavė). Čia daktaras pasiuntė Johanną su Palu viršun ir liepė atnešti menėn žinomą dėžę ir pastatyti stačiai priešais koadjatorių. Iškilmingai atsainus judesys, kuriuo daktaras atvėrė dangtį, Palui bemat leido suprasti, kad tai atvejis, kai daktaras nusprendė padaryti ligoniui stiprų įspūdį. Daktaras išėmė griaučius iš dėžės ir liepė toliau nunešti dėžę, – ir kraupoka iš Nigulistės mirties šokio nužengusi Ponia, keistai trapi ir tikra, stovėjo vidury kambario ir kiek palenkusi

galvą žvelgė į koadjutorių. Palas aiškiai pamatė baimę, dirstelėjusią iš pono Gotardo išsiplėtusių akių ir kurią kilmingas ponas stengėsi įvaryti atgal. Daktaras nudavė nieko nepastebėjęs, bet kai atsistojo šalia Giltinės, norėdamas koadjutoriui pradėti paskaitą apie jo žaizdą, Palas negalėjo atsikratyti pojūčio, kad giliai po itin rimta daktaro mina blykstelėjo pergalingas šypsny: būk kad ir kunigaikštiška prakilnybė iš paties Dievo malonės, padėties šeiminkas esu aš... Tuomet daktaras pradėjo kalbėti ir naudojo šalia stovintį skeletą *exempli causa*, kartkartėmis bilstelėdamas į jo kairę šlaunį arba čiupnodamas kelio girnelę. Bet jo kalba, nors pajvairinta visokiais lotyniškais terminais, buvo paprasta ir aiški: kaulo lūžio koadjutorius nepatyrė, bet yra šlaunies raumens atviras plyšimas, ir dėl prasto gydymo žaizda ėmė karščiuoti, reikės laiko jai išgydyti. O visų pirma reikia įtvirti išnarintą kelio girnelę, daktaras nusprendė padaryti tai kaipmat ir be skausmo.

Ponas Dikas jau laukė su būtiniais vaistais, dabar jį pakvietė vidun. Daktaras liepė jam išimti iš nešiojamosios dėžutės opiumo, juodųjų drignių sėklų, mandragorų lapų, žalių šilkmedžio uogų, pakalnučių, dėmėtųjų maudų, gebenių, o dar žalčialunkių sėklų. Ponas Dikas mažoje varinėje piestelėje uoliai sumaišė žoles ir taip maigė jas grūstuvėliu, kad net jo ūsai šokinėjo. Tada išsunkė sugrūstą žolių tyrę per ploną šilką, daktaras pakišo pagalvę ant ilgo suolo gulinčiam koadjutoriui, uždėjo jam ant nosies ir burnos išmirkytą tyrelęje kempę.

– Dabar, Prakilnybe, – giliai ir ramiai kvėpuoti. Giliai ir ramiai kvėpuoti. Po dešimties minučių Morfėjas paims jus į savo glėbį, ir kai jūs nubusite, jūsų kelis bus vietoje.

Jis paliepė žvilgsniu Johanui pasišalinti iš menės, paprašė išeiti poną Diką ir net sekretorių Heningą. Kai Palas ketino eiti paskui juos, daktaras pasakė:

– Jūs likite čia. kažkas turi... laikyti Jo Prakilnybės koją. – Pats atsisėdo ant trikojo suoloelio koadjutoriaus galvūgalyje, kad tas jo nematytų.

Koadjutorius valandėlę žiūrėjo į tamsias Giltinės akiduobes, kurios iš viršaus dėbojo į jį, ir norėdamas jų atsikratyti užsimerkė.

Daktaras lėtai prašneko:

– Jau netrukus, jau netrukus Prakilnybė vėl galės atiduoti visas savo jėgas mūsų brangios Livonijos labui. Kaip jau dvidešimt metų... Dvidešimt metų, tiesa?

– Dvidešimt dveji, – pataisė koadjutorius, atsimerkė ir vėl užsimerkė.

– Dvidešimt dveji metai... – tęsė daktaras kiek tylėniu balsu, – dvidešimt dveji metai... nuo įšventinimo dienos, vargonų muzikos Rygos pilies bažnyčioje... dvidešimt dveji metai... balti riterio drabužiai ir palaimintasis kardas... įsakymų vykdymo metai... įsakymų davimo metai... dvidešimt dveji kilimo metai... Iš pradžių jūs buvote?..

– Doblens fogtas, – jau visai nevalingai atsakė ponas Gotardas.

– O paskui tapote?..

– Ordino aprūpintoju... – murmtelėjo ponas Gotardas.

– Kuris iš tikrųjų tvarkė visą magistro turtą... Tiesa?

– ...Visą turtą... – užsimerkęs dar tyliau pakartojo ponas Gotardas, šypsodamas iš malonumo.

– Ir paskui buvote?..

– Diunaburgo komtūras...

– Ir kartu užmezgėte pačius svarbiausius ordino ryšius su valdančiais Europos rūmais, tiesa?

– ...Maždaug... – po minutėlės ponas Gotardas atsakė jau perdėm tyliai.

– Ir užpernai... – tęsė daktaras, – Viljandžio komtūru... o tai trečias ordino žmogus?..

– ...Buvau, – pasakė ponas Gotardas kone kuždomis.

– O dabar jums gera ir lengva, tiesa? Jūs tartum skraidote, tarsi kylate...

– Mmm... taip... tikra tiesa.

– Ir paskui jūs tapote koadjutoriumi... – taip pat tyliai kalbėjo daktaras, – o paskui kitais metais jūs tapsite magistru – tat jau visai netoli?

– Taip, jau visai netoli, – sukuždėjo ponas Gotardas.

– Bet kuo gi jūs, – šnibždėjo daktaras, – kuo jūs galų gale norite tapti?..

Koadjutoriaus akys buvo užmerktos. Jo veidas išbalė, ir jame ypač išryškėjo tamsūs akiplėšiški antakių lankai. Plačioje kaktose žvilgėjo smulkūs prakaito lašeliai ir blyškus lapkričio saulėlydis pro sniego debesų properšą metė ant jos šviesos dėmę. Palui staiga kvoštelėjo, kad tą veidą jis neabejotinai kažkur jau matė. Tuomet prisiminė kur: tai Dovydo veidas iš jo vaizduotės, kai mokyklos baigimo dieną klausėsi pamokslo apie gražiąją Abigailę... Dovydo, kuris pasipiršo gražiajai Abigailei dar netapęs karaliumi, Dovydo, kurio plačioje kaktose buvo gelsvas karaliaus karūnos ženklas. Ir daktarui raganiui tarsi už siūlo tampant Palo ir koadjutoriaus mintis, kaip pernai italų juokdariai savo lėles Šventosios Gertrūdos aikštėje, koadjutorius atsakė daktarui įtemptu, trūkinėjančiu kuždesiu:

– ...Kuo... aš... noriu tapti... tuo... kas užsidės... Livonijos... karaliaus karūną...

Daktaras atsistojo pergalingai šypsodamas ir pamojo Palui. Koadjutoriaus kelio girnelė per dvi minutes buvo įstatyta atgal – ponas tik aiktelėjo per miegus. Daktaras sutepė balzamu žaizdą jo šlaunyje, liepė Palui pakviesti tarnus, miegantį valdytoją nunešė aukštyn ir paguldė į lovą su baldakimu. Kitą rytą ponas Gotardas buvo žvalus ir kupinas ryžto veikti, nors daktarui liepus liko lovoje. Juokdamasis pasiskundė daktarui, kad per savo prakeiktą žaizdą dvi savaites negalėjo paminti glėbin jokios mergiotės – ir daktaras jį paguodė:

– Jūsų prakilnybe, mano balzamas pagydys jūsų žaizdą taip, kad jau poryt ji netrukdyt jums to daryti...

Dvi dienas į sergančio koadjutoriaus kambarį plaukė pranešėjai, įsakymų gavėjai ir norintieji patvirtinti savo ištikimybę. Dvidešimt ketvirtos dienos vakare daktaras tarė Palui:

– Rytoj vidurdienį Jeruzalės kalne meisteris Brunas ketvirčiuos du valstiečius. Ten susirinks daugybė žioplinėtojų. Norėčiau, kad jūs tenai nueitumėte ir pažiūrėtumėte, kaip į tai žiūrės liaudis.

– O ką padarė tie valstiečiai?

– Rinko rusams žinias. Taigi. O dabar aš eisiu rašyti hercogui apie koadjutoriaus atvykimą.

Daktaras užlipo aukštyn į savo mansardos kabinetą ir parašė hercogui tokį laišką:

„Didžiai Gerbiamas Kilmingasis Kunigaikšti ir Maloningiausias Pone! Nuolankiausias ir ištikimiausias mano paslaugos visada priklauso Jums, ir todėl kuo nuolankiausiai neketinu turėti paslapties nuo Jūsų: ponas Koadjutorius devintą dieną po Rengu pilies atmušimo nuo maskvėnų užpuolė jų didelę stovyklą, kur buvo dvylikos tūkstančių su viršum kariauna, išgujo juos iš ten ir vijosi daugiau kaip tris mylias, ir kai tie bėgo, išmušė per tris šimtus ir du bojarinus paėmė nelaisvėn. Vieną jų ponas Koadjutorius asmeniškai sužeidė kulka ir paėmė nelaisvėn. Beje, tasai gerai moka prancūziškai, itališkai ir lotyniškai. Tame susirėmime ponas Koadjutorius nuvirto su savo žirgu ir susižalojo kairėje pusėje *circa pudenda*, dėl ko tenka labai apgailestauti. Dėl tos priežasties, riteriams bei landsknechtams nutarus ir panorėjus, lapkričio 22-ąją jis atvyko į mano namus (kur šiuo metu ir teikiasi būti), kad galėtų čia pagyti, ko su Dievo pagalba galima tikėtis įvyksiant per tris savaites. Lapkričio 23-ąją Koadjutorius, grasindamas garbės, gyvybės ir turto netektimi, pareikalavo iš visų samdinių ir riterių, tiek bajorų, tiek nebajorų, visų, gimusių Livonijoje, atsižadėti apsišaukusio Talino pilies valdytoju Mioninkhuzeno, ir tą pačią dieną paklusniai atsirado daugiau kaip šimtas penki žmonės. Jisai visiems dvarininkams, dvarų valdytojams ir valstiečiams, kurie priklauso Talino piliai, paliepė įsakyti, kad niekas nedrįstų jajai tarnauti nei jos aprūpinti, bet pri-
valo viską vežioti į jo paties Viljandžio pilį, kol nebus kitokių nurodymų, taip viskas ir vyksta. Apie

tai, kas vyks toliau, aš nuolankiai pranešiu Jūsų Kunigaikštiškajai Didenybei kuo artimiausiu laiku. Jūsų Kunigaikštiškosios Didenybės nuolankus pavaldinys Matijas Fryzneris.“

O prie laiško daktaras pridėjo raštelį:

„Ir, nepaisydamas to, aš nenoriu laikyti paslapyje nuo Jūsų Kunigaikštiškosios Didenybės: ponas Koadjutorius užvakar man prisipažino *in somno factitio*, kad jo didžiausias siekis yra ne mažiau kaip Livonijos karaliaus karūna.“

[...]

– Lygiai kaip žudikus, plėšikus, – burbtelėjo kažkas, ir buvo neaišku, ar lygiai, jo manymu, buvo teisingai ar ne.

– Dar baisiau, – papildė antras, – žudikams iš pasigailėjimo pirma nukerta galvą.

– Tėvynės išdavikai! – atsklido paniekinamas balsas.

– Anokia čia tau tėvynė tasai magistras Viurstenpierkas... – sumurmėjo vyriškis iš po kepurės.

– Mažu tas didysis kunigaikštis tau geresnė tėvynė... – suburbleno kitas.

– Užsičiaupkit tenai! – tuoj pat sudraudė kiti.

Mat priekyje pasigirdo keistas, kažką neaiškiai švokščiantis balsas, ir kai Palas pasistiebęs dirstelėjo virš galvų, pamatė, kad bausmės vykdymas jau pradėtas. Iš dviejų pasmerktųjų jaunesnis buvo laikomas labiau prasikaltusiu ir, kol ateis jo eilė, supančiotas turėjo žiūrėti, kaip miršta vyresnysis valstietis. Tasai vyresnis buvo neaukštas, visas apžėlęs žilais barzdos kuokštais, ant nepri-dengtos galvos susivėlę kėksojo rausvi plaukai. Meisteris Brunas nė neliepė šiandien užtraukti jam pašukinių mirtininko marškinių vietoj jo apdaro, nes ir šiaip prasti drabužiai (kurie turėjo atitekti meisteriui Brunui) po kelių savaitių tšymų ir kankinimų kalėjimo užkaboriuose virto skarmalais, ir ponas budelis nesiteikė jų gelbėti nuo suplėšymo, kraujo ir išmatų. Senis smaksojo į purvą sutryptame sniege vidury rotušės kareivių apsuptos aikštės, jo liemuo buvo pririštas diržais prie žemo stulpo. Per penkis šešis žingsnius nuo stulpo stovėjo keturi mitę arkliai su juodais pakinktais, visi atsukę uodegas į stulpą, o snukius – į keturias pasaulio šalis, kiekvienam arkliui ant kaklo uždėtas pavalkas ir kiekvieno ilgas pakinktų diržas buvo pritvirtintas pasmerktajam prie kiekvienos galūnės. Šalia kiekvieno arklio laukė budelio parankinis su dygliuotu rimbui. Per penkis žingsnius nuo arklių žirgsojo meisteris Brunas, raudona palaidinė atlapota ant plaukuotos krūtinės, rankoje kardas. Juo, jeigu reikia, turėjo užbaigti arklių padarytus įplėšimus. Budeliui už nugaros juodu apdaru mindžikavo Špitolės bažnyčios pastorius Harderis, pramintas Valtininku, kuris jau atliko savo darbą – nuodėmių išrišimą – ir dabar užsimerkė, kad nematytų, kas bus. O keistas neaiškus gargimas, kurį girdėjo Palas, sklido iš pasmerktojo žilos barzdos kuokštų. Vėjo gausmas jį sklaidė, minios balsai gožė, nors visi stengėsi išgirsti, ką sakė senis. Vos ne vos Palas galiausiai sumojo, kad tas be perstojo kažką kartojo ir galų gale atskyrė ir žodžius:

– ...Jie liepė... jie liepė... – gergždė senis, – ...ir pažadėjo... duonos... Jie liepė... ir pažadėjo duonos...

Meisteris Brunas, pakėlęs kardą, davė ženklą. Budelio parankiniai vienu kartu užsimodami atsilošė atgal ir ketvertas rimbo kirčių nuaidėjo kaip vienas skvarbus švilpesys. Arkliai prunkšdami pašoko. Senis aiktelėjo (visai taip, kaip per miegus aiktelėjo ponas koadjutorius, kai jam įstatė kelio girnelę). Jo išsukiotos rankos staigiai trūktelėjo į šalis, siūlės po pažastimis trekstelėjo ir dešinė koja akivaizdžiai išniro iš dubens sąnario. Jo geltonas veidas mirksniu papilkėjo, bet jis neriktelėjo, tiktai švagždė. Per nuvilnijusius virš minios balsus, šūksnius ir klyksmus jo žodžių nebuvo galima suprasti. Rimbai ėmė pliaukšėti be perstojo, arkliai vėl puolė į šalis. Senio sermėga ir kelnės treškėdamos perplyšo. Iš pilkų skarmalų išlindo kraupiai ištempti pamėlę pečiai, kojos nežmoniškai išsitempė. Tačiau seno artojo diržingos sausgyslės nenusileido. Ir Viešpats vis nesiuntė jo protui išganingos tamsos. Burna su dantų nuolaužomis barzdos kuokštuose išsiviepė iš skausmo. Jo kūnas

turbūt jau buvo plyšęs, nes prie stulpo nuo skarmalų žemėn tekėjo kraujas. Jis beprotiškai švagždė. Matyt, prapuolė balsas. Tada kairė ranka dusliai trekstelėjusi staiga iššoko iš peties, ir likęs be pasparos arklys užšoko ant artimiausių rotušės kareivių. Iš didžiulės žaizdos petyje lanku trykstelėjo kraujo srovė ir – ko niekas daugiau nesitikėjo, – senis ėmė klykti. Tartum tiktai dabar, kai liko suplėšytas į gabalus, būtų supratęs, kad nutiko kažkas neišvengiamo.

Palas pajuto kraujo skonį burnoje, bet jam nepasivaideno, kad į burną trykstelėjo tekantis į purvą nukankintojo kraujas, nes tai buvo jo paties kraujas, kuris sunkėsi iš sukandžiotos lūpos.

[...]

Baltazaras pastatė taurę ant stalo ir jau ketino paklausti, kur dabar yra maloningoji ponina Katarina, *geborene von Tyzenhauzen*, ir ponaitis Diteris su savo gražia jauna žmona Elspete, *geborene von Anrep*, ir kokių galų ponas Kruze staiga atsirado čia ir kelia taurę į sveikatą *mūsų maloningiausiojo imperatoriaus*, kurį pats užpernai išvadino žvėrimi, tironu ir žmogėdra?! Bet laiku prisiminė, kad jis juk toks jaunuolis iš Pomeranijos miesto Štettino, kuris ničnieko nežino apie šio krašto reikalus, – bet galų gale gal jam juo labiau leistina paklausinėti savo garbųjį kaimyną?! Baltazarui dar nespėjus sumąstyti klausimo, ponas Kruze pats užvedė kalbą:

– Ak, tai jūs iš Pomeranijos? Iš Štettino? Na, ir ką gi tenai kalba apie mūsų maloningiausiąjį imperatorių? Ne ne: nuoširdžiai! Tiktai nuoširdžiai! Jeigu jūs šnekate su manimi. Taip taip. Ar tie Niurnbergo šūdgalviai nesiuntė į Štetiną savo nesąmonių? Ak, vis dėlto siuntė? Ar jūs skaitėt? Cha cha chachaa! „Gar Erschrockliche Neue Zeytungen von dem gauseen Feynd dem Moscowiter“?! Ir taip toliau. Jų buvo dešimtys. Ar pamariečiai tuo irgi tiki? Ak, jūs nežinote? O ar to parsidavėlio Gravingelio šlykščias dainuškas Štetine irgi traukia? Ak ir šito jūs nežinote?! Cha cha cha chaa!

„O jūs – kas būsite?“ – norėjo paklausti Baltazaras, bet ponas Kruze pasakė:

– Aš esu pirmasis Livonijos bajoras, kuris turėjo galvą ant pečių. Kai visi kiti veiksmais ir mintimis elgetavo iš Vakarų pagalbos prieš maskvėną – iš visur kur, nuo Prūsijos hercogo iki popiežiaus ir nuo Vokietijos imperatoriaus iki Turkijos sultono (ir nė trupinėlio negavo, kaip žinia!), aš jau tada visur – Tartu vyskupijos susirinkime ir Livonijos Landtago aludėje – kalbėjau: „Mano ponai, likimo broliai! Atsimerkite ir supraskite: mūsų ateitis yra Moskovijoje! Ir kad ji sutiktų mus ne kur nors Pskovo ar Viatkos miškų tankynėse (pusę pasipriešinusių Tartu gyventojų mūsų maloningiausiasis imperatorius dabar išsiuntė tenai!), o čia, Livonijoje, mūsų pačių gražiuose dvaruose, tam iš mūsų nereikia nieko daugiau, tik akomoduotis su mūsų maloningiausiuoju imperatoriumi!“

Ponas Kruze įsikarščiaavo, kalbėdamas su savo nematomais oponentais. Iškliukinęs taurę ligi dugno tęsė:

– O tie Livonijos bajorų vadai, kurie manęs neklausė, kur Jie dabar nuvedė Livoniją?! Narva ir Rakverė yra mūsų maloningiausiojo imperatoriaus rankose. Tartu ir Viljandis yra mūsų maloningiausiojo imperatoriaus rankose. (Ak ir Viljandis?! Šito Baltazaras dar negirdėjo. Bet nutaisė veidą, tarsi tai nieko nebūtų sakę Štettino jaunikaičiui, ir ponas Kruze tęsė.) Prieš porą mėnesių mūsų maloningiausiasis valdovas sutriuškino paskutinius ordino likučius prie Hergmegio, o Šiaurės Livonijoje Talinas, Pernu ir Paidė kuo kvailiausiai tebesipriešina jam! Ir mūsų maloningiausiasis imperatorius yra priverstas niokoti ir deginti žemes tarp tų miestų. Vardan ko jie priešinasi?! Kad tas Ketleris, tas kekšių medžiotojas ir Žygimanto grandiniais šuo, galėtų paskutinę valandą tapti magistru ir užsiundyti Lenkijos kariuomenę į mūsų pilis! Ir kad Magnusas, vienakis, Danijos šunėkas, galėtų tapti Saremos ir Lenemos valdovu! Sakykite, kokia nauda iš viso to tikriems livoniečiams – kad ir bajorams ar miestelėnams, ar valstiečiams?!

– O... jums... iš savo įžvalgumo... buvo naudos? – paklausė Baltazaras taip beaistriai ir tyliai, kad ponas Kruze su vyno paskatintu užsidegimu nesutrikęs atsakė:

– Ar man buvo naudos?! Argi mūsų maloningiausiasis imperatorius nesigaudo, kam verta rodyti savo imperatoriškąją malonę?!

Dabar jis kreipėsi jau į visą užstalę, labiausiai į vaivada, iš ko buvo galima spręsti, kad Baltazaras čia ne vienas, pirmąkart išgirdęs jo istorijos smulkmenas:

– Kai Tartu krito užpernai vasarą, aš su žmona, vaikais ir mantos vežimais tapau pasigailėtinąs bėglys tarp karo liepsnų. Kokių buvo pilna visoje šalyje. Ir per savo aklumą ieškojau išsigelbėjimo Vakaruose. Kaip visi vokiečiai ieškojau jo ten. Mūsų maloningiausiojo imperatoriaus plėšikiškos gaujos šuoliavo po šalį. Naktimis per tankumynus, sekdamas gaisrų žara, aš su šeima traukiau Pernu pusėn. O kai mes pasiekėme jūrą, išaiškėjo, kad keliauti į Rygą sausuma buvo pernelyg pavojinga. Vienoje pajūrio sodyboje piečiau nuo Pernu už gryną auksą mes savaitei prisiglaudėm nuskurusioje nevokiečių pastogėje. Tačiau nei valtys, nei irkluotojų net už auksą neradome. Ir tada mus užpuolė mūsų maloningiausiojo imperatoriaus grobikų gauja. Taigi. Verčiau nekalbėsiu apie tai, kas ištiko mano dvimetę Gertrūdą.

Ponas Kruze vėl prisipildė taurę. Mauktelėjo didelį gurkšnį ir tęsė:

– Mane atskyrė nuo saviškių, ir aš per stebuklą išvengiau mirties prie Paidės, kur buvome laikinai uždaryti. Kuomet kareiviai nuplėšė nuo manęs drabužius, kad neiškrūvintų, po marškiniais rado trejetą storų aukso grandinių, o apatinėse – drobinį maišelį: jame buvo įsiūti du šimtai guldenų. Tada mane supančiotą numetė į karo grobio vežimą ir nusiuntė į Pskovą. Ir turiu pasakyti: Viešpats mane pamynė, bet vis dėlto išsaugojo. Nes tame vežime, laimei, buvo ne vien alavo ir sidabro indų, bet ir veršio odos. Ir aš mirtinai nesušalau. Iš Pskovo mane pasiuntė į Maskvą, o Maskvoje įmetė cypėn, kurioje puvau aštuonis mėnesius. Aštuonis mėnesius! Ir kenčiau badą.

– Tu to ir pelnei, toks, koks buvai! – metė vaivada su keistu vypsniu iš už briedienos gabalo.

Ponas Kruze irgi suleido baltus dantis į mėsos galą, kažin, ar prisiminęs badmetį, ar vengdamas atsakyti vaivada. Pilna burna šnekėjo toliau:

– Ir tuomet atgailaujančios Marijos Magdalietės dieną mane netikėtai ištraukė iš kalėjimo rūsio ir lankstydamiesi nuvedė į pirtį, paskui užtempė raudono šilko *kaptoną*. Ir kažkokie *diakai* nuo kažkokių *prikazų* strimgalviais nuvedė mane pas kanclerį Adaševą. Ten pas jį posėdžiavo komisija, sprendžianti Danijos ir Maskvos interesų ribas čia, Livonijoje. Mūsų maloningiausiasis imperatorius norėjo gauti iš danų juo daugiau, bet kartu visiškai jų nesupykdyti. Tačiau tuo metu Maskvoje nebuvo nė vieno žmogaus, gerai žinančio valdas, kurias jie dalino. Laimingo atsitiktinumo dėka komisijoje buvo mūsų maloningiausiojo imperatoriaus ištikimas tarnas Oberfelderis, Vokietijos vokiečiai, tas ėmė ir prisiminė, kad kažkur ten kirmijū. Ir nuo tada, – ponas Kruze, laikydamas taurę briedienos taukais aptekusiais pirštais su aukso žiedais, pergalingai žybtelėjo baltais dantimis ir nesugaunamomis pilkomis akimis į dešinę ir į kairę, – nuo tada mane lydi mūsų maloningiausiojo imperatoriaus malonė. Jisai liepė atvežti Maskvon mano šeimą. Jisai padovanojo man mūrinį namą netoli Kremliaus. Jisai pasirūpino, kad į mano stalą tiekėtų valgius iš jo paties virtuvės. Ir sugrąžino man maniškį Kalestės dvarą (ten, šalia Tartu). Ir galų gale padovanojo man teisę prekiauti vynu pusėje Moskovijos valstybės... O tat prilygsta trims man padovanotoms aukso kasykloms.

Čia ponas Kruze kreipėsi tiesiai į Baltazarą:

– Jūs pažįstate ten tą Krumhuzeną. Tas senis buvo visų išmintingiausias tarp Livonijos vaizbūnų. Papasakokite jam, ką aš dabar kalbėjau! Paaiškinkite jam, kokia yra mūsų maloningiausiojo imperatoriaus malonė...

Ponas Kruze čiupo iš po skverno ožkenos kapšą, mikliai atrišo šilkinis raištelius ir išbėrė ant stalo žvangančių aukso monetų krūvą. Vokietijos imperatoriaus auksiniai taleriai, Pletenbergo portugalai ir Ivano III auksaspalviai strypeliai.

– Tas jūsų Krumhuzenas ten sukasi apie Pomeranijos hercogą – šekit. – Ponas Kruze stumtelėjo Baltazarui tuziną auksinių talerių (tai buvo tiesiog beprotiški pinigai). – Šekit ir pasirūpinkit, kad jis ir savo hercogui papasakotų, kaip Maskvos imperatorius moka atsilyginti savo pavaldiniams už jų ištikimybę.

Baltazaras delsė imti pinigus, nes kaipgi turėjo pasielgti... Bet ponas Kruze įbruko monetas jo saujon.

– Ir tegu tas Pomeranijos hercogas papasakoja apie tat visiems Vokietijos kunigaikščiams ligi paties imperatoriaus Ferdinando! Kad visi žinotų, kaip klojasi Livonijos bajorui pas maloningiausią Maskvos imperatorių. Apie tai jie Vokietijoje daugiausia rėkauja. O kaip čia pildosi krikščionių pirklių kapšai, jums papasakos ponas Melchioras. Kad perpasakotumėte toliau. Bet jūs ir savo akimis regite, jei jūsų žvilgsnis skvarbus. Ir valstiečiai – na, tuos nevokiečius utėlius mūsų vaivada ėmė čia taip popinti, kad tegaliu jam tarti: gana! Nebūk kvailys, Aleksandrai Danilovičiaui! Aš nežinau, koks yra rusas valstietis, bet mūsiškį gerai žinau. Jis šiandien kaip gyvas neprisimins, kad vakar tu, sušelpęs sėklomis, išgelbėjai jį nuo bado mirties!

– Aš jau jiems priminsiu, kai reikės, – atsakė vaivada ir kliuksėdamas užgėrė briedieną Reino vynu. – Už savo mėlynas akis jie negavo iš manęs nė rugio grūdo. Man rūpi tik tai mūsų maloningiausiojo imperatoriaus nauda.

– Jie dabar sužūlėjo nuo tavo malonių, – kalbėjo ponas Kruze, – ir Harjumoje bei Lenemoje žudo savo dvarininkus. Kokia iš to nauda mūsų maloningiausiam imperatoriui?!

– Bet juk tai ordino valdų dvarininkai. Tuos šunis jie gali sau žudyti, – ramiai atšovė vaivada.

– O kai mūsų maloningiausias imperatorius užims tas valdas – ir neilgai truks tai padaryti, – šūktelėjo ponas Kruze, – jis gi neišsivers ten be dvarininkų!

– Tikrai dar atsiras tokių protingų kaip tu, – tarė vaivada ir savo juodomis akimis pažvelgė pono Kruzės pusėn, – nežinia, ar per jį, ar viršum jo. – Be to, – tęsė jis tebevalgydamas, – dėl dvarininkų mūsų maloningiausias imperatorius greitai visoje valstybėje įves kitokią tvarką. Tai artimiausių poros metų klausimas.

– Kaip jis tai padarys? – pasiteiravo ponas Kruze, ir Baltazaras pastebėjo, kad jo balse nu-skambėjo nuostabos ir nerimo gaidelė. Maždaug sakanti: „Pala pala pala, nors tat, ką čia sakai, greičiausiai – tavo prasimanyti tauškalai man paerzinti, vis dėlto – aš žinau tave ir žinau mūsų maloningiausiąjį kunigaikštį, ir dėl jūsų abiejų niekad negali būti tikras...“

– Kaip jis tai padarys? Labai paprastai: jis atims iš bojarinų pusę valstybės. Bojarinus iš jos išvarys: tegu gyvena kitose valdose. O nuo bojarinų apšvarintas valdas paskelbs savo tėvonija. Mes net pavadinimą jai sugalvojom: opričnina. Ir valdyti tą žemę patikės savo ištikimiems karvedžiams. Išmėgintiems vyrams, pasirengusiems dėl jo eiti į ugnį ir vandenį.

– O bojarinams jis parodys špygą. Ir ypač Livonijos bojarinams. Cha cha cha cha! – Fiodoras Basmanovas paantrino savo tėvui.

– Išskyrus tuos, kurie jam čia ištikimai tarnauja, ar ne, – tartum klausdamas tarė ponas Melchioras, o ponas Kruze sušnopavo:

– Savaimė aišku. Bet tam, kad Livonijos dvarininkai susiprastų ir imtų jam ištikimai tarnauti, visų pirmiausia reikia, kad tie nenaudėliai mužikai nežudytų savo dvarininkų!

– Ar ten dabar didelės riaušės? – paklausė Baltazaras.

– Atrodo, kad didžiausios nuo šeši tūkstančiai aštuoni šimtai penkiasdešimt antrųjų. Kai Jurginių naktį jie išpjovė savo vokiečius.

– Tai juk vyko... – pradėjo Baltazaras ir čia suprato, taip metus skaičiavo rusai, – ne nuo Kristaus gimimo, kaip visi krikščionys, o nuo pasaulio sukūrimo. Ir, be visa ko: neįtikėtinas dalykas,

jeigu kažkoks vaikinai iš Šteto būtu ką nors girdėjęs apie estų Jurginių naktį. Todėl tik pasidomėję: – Ar apie tas dabartines riaušes žinoma kas nors daugiau?

– Maištauja trejetas ar ketvertas estiškų apskričių, – paaiškino ponas Kruze. – Ypač apie Taliną. Nes tas neklusnumo raugas sklinda iš miestų. O labiausiai iš Talino. Bent jau pas mus, Livonijoje. Tas Liuterio dumbblas ir visa kita. Mes turime net patarlę: ką miestietis išmeta per mūrą, iš to kaime dagiai auga. Štai ir kilo riaušės. Šiaip ar taip, kaimuose sukilo tūkstančiai valstiečių. Eina kalbos, kad jie išrinko savo karalių.

– Savo karalių?! – sušuko Baltazaras labiau nusteбęs, nei turbūt derėjo vienam Šteto jaunuoliui. – Kaip?! Ir ką?!

– Kažkokį muzikų karalių.

– Na na na?..

– Kodėl gi ne? – šaipėsi ponas Kruze. – Visai kaip jie pratę: ordino magistras, du hercogai (Johanas ir Magnusas, tiesa), trejetas karalių ir du imperatoriai, kartu su mūsų maloningiausiuoju imperatoriumi, ketina juos valdyti. Tačiau jie iš savo ariamojo jaučio kvailumo ima maištauti ir išsirenka kažkokį slunkių Madisą! Sakau jums: vien iš to atpažįstu mūsų Livonijos valstiečius!

Pono Melchioro tarnai nurinko nuo stalo briedienos kaulus ir ėmė nešti ant iešmo keptas žąsis, rusų papročiu aliejuje virtus pyragėlius su kopūstais ir šviežią vokišką alų moliniuose Bohemijos kaušuose. Bet vaivada išmukino pilną kaušą ir sulaukė jų uolumą:

– Gana. Dabar trauksime pilin.

Lietuvių integracija į Estijos visuomenę

Unt, Cecilija Rasa. „Estijos lietuvių integracija į Estijos visuomenę“. In Cecilija Rasa Unt. *Estijos lietuvių bendruomenė*, 26–27. Kaunas, 2006.

Apie tautines mažumas galima kalbėti, kai šalia ekonominės, valstybei vardą davusios tautos, gyvena gentys, tautų grupės, mažiausiai trečios kartos palikuonys, besiskiriantys nuo pagrindinės tautos savo kalba, kultūra, papročiais, religija ir norintys tokie išlikti, t. y. išlaikyti savo tautinį identitetą.

Tautinių mažumų persekiojimo, trėmimo, izoliavimo problema tiek pat sena, kaip ir tautų istorija apskritai. Kaip pateisina savo buvimą Estijoje lietuviai? Jų čia būta jau XIX a. pradžioje. Po 1831 m. sukilimo ne vienas carinei valdžiai nepatikęs lietuvis buvo išstremtas pas šiaurės kaimynus sunkiesiems darbams. Kiti patys atvyko ieškoti prieglobsčio, pasiliko, sukūrė mišrias šeimas. 1906–1918 m. Tartu universitete jau veikė Dorpat lietuvių studentų draugija. Istorikas Heino Gustavson pateikė archyvinį dokumentą, kuriame aprašoma, jog 1917 m. gegužės 10 d. Estijos gubernijos komisaras gavo lietuvių parašais patvirtintą prašymą į Gubernijos sąjungų registrą užregistruoti „Revelskoje Litovskoje Obščestvo“, kas ir buvo padaryta.

Dabartinės Estijos lietuvių bendruomenės žmonės susirado vieni kitus ir prabilo 1980-aisiais, olimpiniais metais. Nuo pat pirmųjų dienų iki 1995 m. Estijos lietuviams vadovavo menotyrininkė Milda Marija Trinskytė, sugebėjusi rasti ir akcentuoti dviejų tautų plotmėje ne tik kultūrinio, bet ir atgimstančio politinio gyvenimo įvykius. Apie tai liudija du Estijos lietuvių metraščiai – dvi odinės knygos, įrištos mūsų bendruomenės narės dailininkės Redos Marks.

1988 m. rugsėjo 24 d. Taline sušaukiamas Estijos tautybių forumas (nuo 20 tautinių mažumų po 5 atstovus). Mus pripažino, skatino burtis į klubus, mokyklas, draugijas. Tad 1988 m. gruodžio 6-oji yra Estijos lietuvių draugijos įkūrimo diena. Tapome juridiniu asmeniu, turinčiu savo įstatus, valdybą, revizijos komisiją, antspaudą, blanką, banko sąskaitą. 1989 m. sausio 14 d. Talino rotušės patalpose

113 lietuvių pamini Estijos lietuvių draugijos įkūrimą. 1990 m. vasario 16 d. Talino katalikų bažnyčios klebonas Rein Ounapuu pašventina Lietuvos sąjūdininko mums dovanotą tautinę vėliavą.

Į Estijos tautybių forumą išrinkti 5 mūsų delegatai 1988 m. spalio 1–2 dienomis dalyvauja Estijos Liaudies fronto (Rahvarinne) steigiamajame kongrese, o 1988 m. spalio 22–23 d. – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio steigiamajame suvažiavime.

Nuo 1990 m. kovo 10 d. Estijos lietuvių draugija įtraukta į Pasaulio lietuvių bendruomenių registrą. Draugijos pavadinimas pakeičiamas į Estijos lietuvių bendriją (ELB). Atnaujinami įstatai.

1995 m. liepos 17-ąją – Pasaulio lietuvių vienybės dieną – ELB valdyba įsteigia garbės nario vardą, kurį pirmąjį suteikia vyriausiam bendruomenės nariui Kazimierui Truškauskui (1912–1995).

1991 m. PL IV sporto žaidynėse iš Estijos dalyvavo 6 lietuviai sportininkai, 1995 m. penktosiose žaidynėse – 13.

Tarp Estijos lietuvių yra menininkų, muzikų, vertėjų, inžinierių, ekonomistų, verslininkų. Išmokę valstybinę kalbą, šie žmonės nesunkiai integruojasi į estų visuomenę, tampa pripažintais ir lygiaverčiais jos nariais.

Estijoje gyvena daugiau kaip 2 000 lietuvių. ELB sąrašuose yra per 220 lietuvių, užpildžiusių specialią ELB anketą ir mokančių kasmetinį solidarumo mokestį.

Estų vaikų literatūra Lietuvoje

Pukėnaitė, Viktorija. „Estų vaikų literatūra Lietuvoje“. *Rubinitis* 4(88) (2018).

Estų vaikų literatūra Lietuvoje

Pagalvojus apie vaikų knygų vertimus iš estų kalbos, daugeliui veikiausiai prieš akis iškiltų Cypliuko portretas, Pono Paukščio siluetas, Lokio trobelė, visai neseniai pasirodžiusio *Lifto* šviesiai žalios spalvos viršelis arba į galvą ateitų kurios nors skaitytos pasakos herojus – kad ir genys siuvėjas ar slibinas su dieną naktį šviečiančiomis akimis. Vienas kitas galbūt prisimintų pripažintų estų rašytojų – Aino Pervik, Piret Raud, Eno Raudo – pavardes, o gal ir vertėjus – Eduardą Astramską, Danutę Sirijos Giraitę, Viltarę Urbaite...

Turime iš tiesų puikių estų kūrinių vertimų, jie įsitvirtino lietuvių skaityboje, juos mėgsta šiuolaikiniai vaikai. Vis dėlto bendra tendencija nelinksma: vertimų iš kitų, ne iš anglų, kalbų išraiška procentais labai menka, tai mus verčia tyliai bambėti (kartais ir garsiai atsidusti), alkstame šviežių literatūrinių vėjo gūsių iš kaimyninių, kitų Europos ar pasaulio kalbų. Kad estų literatūros vertimų padėtis galėtų būti geresnė, LRT „Klasikos“ laidoje „Ryto allegro“ 2016 m. sakė ir Taline įsikūrusio Estų literatūros centro, atsakingo už estų literatūros vertimų skatinimą, direktorė Ilvi Liive. Deja, per kelerius metus padėtis vaikų literatūros lauke nepasikeitė – Lietuvos leidyklų susidomėjimas šiuolaikine Estijos literatūra neišaugo, per kitas kalbas estų vaikų literatūros pavyzdžių į Lietuvą taip pat dar neatėjo.

Nors pastaruoju metu estų knygų vertimų vaikams sulaukiama mažai, vis dėlto nuo XX a. trečiojo dešimtmečio viena kita knygų lentyna iš jų susidarytų: remiantis Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos duomenimis, suskaičiuoti 59 knygų pavadinimai, prie to dar galima pridėti keletą atvejų, kai knygos buvo perleistos.

Pirmas vertimas iš estų kalbos buvo išleistas 1924 m. Tai trumpas, 31 puslapio, Augusto Tammano apsakymas *Mokytojas ir jo jaunieji bendradarbiai*, dedikuotas, kaip pažymima paantraštėje,

„jauniems ir visiems, kurie dar nėra jo skaitę“. (Nurodyta, kad šią knygą iš estų kalbos išvertė A. A. Kriptonimą turbūt iššifravo bibliografai. Tai Agota Atlasevičiūtė (1894–?), šakietė, vaikystėje su tėvais persikėlusį į Taliną, vėliau mokiusis Voronežo Martyno Yčo gimnazijoje, tapusi mokytoja. Ją turbūt reikėtų laikyti pirmąją lietuvių vertėja iš estų kalbos.) Antrasis vertimas – *Keršytojas: apysaka iš tolimos estų liaudies praeities* – išėjo po labai ilgos pertraukos – 1955-aisiais. Nuo tada iki 1999 m. beveik kasmet buvo išleidžiama vidutiniškai po vieną estų rašytojo knygą. 1999–2004 m. Lietuvą buvo ištikusi vertimų iš estų kalbos sausra. Nors 2005 m. ji baigėsi, bet 2007, 2009, 2012, 2017 ir vėl nepasirodė nė vienos knygos. Išskirtiniais galime laikyti nebent 2008-uosius, kai išėjo net trys reikšmingi V. Urbaitės versti kūriniai: Edgardo Valterio pasaka-apysaka *Puokiai* ir dvi A. Pervik knygelės apie Paulą. Nauji šiuolaikiniai kūriniai skaitytojų ir laukiami, ir mėgstami. Tad tendencija, kad Lietuvos vaikai ir paaugliai turi nedaug galimybių susipažinti su naujausia šios Baltijos šalies literatūra, liūdina. Na bet štai 2018 m. pabaigoje turėtų pasirodyti nauja P. Raud knyga mažiesiems. Gal tai pranašauja atgijimą? Gaila, kad visas tris Baltijos seses suvienijęs valstybių šimtmečio šventimas nė kiek neišjudino vaikų literatūros leidėjų.

Nuo XX a. šeštojo dešimtmečio, kai estų vaikų literatūra pradėta leisti nuosekliau, daugiausia knygų (per 20 pavadinimų) išleido „Vagos“ leidykla, nepriklausomybės laikotarpiu išskirtini leidyklos „Niekio rimto“ leisti vertimai. Džiugu, kad didžioji dalis estų kūrinių vertimų Lietuvą pasiekė tiesiogiai, t. y. tekstai daugiausia versti iš estų kalbos, nedidelė dalis – iš rusų. Daugiausia estų literatūros kūrinių vaikams ir jaunimui išvertė E. Astramskas (apie 20 pavadinimų), D. Sirijos Giraitė (8 pavadinimai) ir viena aktyviausių pastarojo dešimtmečio vertėjų V. Urbaitė (6 pavadinimai). Tikėtina, kad vertėjų aktyvumas verčiant, siūlant leidykloms knygas leido ir leidžia susipažinti su reikšmingais estų kūrinių. Tai būdinga ir kitų nedidelių kalbų literatūroms. Pažymėtina, kad tarp šiuolaikinės estų literatūros vertėjų atsiranda ir viena kita nauja pavardė.

Pirmieji vertimai – tautosakos kūriniai. Literatūrinės pasakos tradicija

Pirmieji į lietuvių kalbą išversti tekstai, kurių adresatas (arba vienas iš adresatų) yra vaikas, siekia XIX a., estų tautinio atgimimo laikus. Tuo metu vyravo šviečiamoji literatūra, radosi naujo žanro kūrinių, keitėsi tematika, ypač apeliuota į tautinę savimonę. Apibendrinant galima pasakyti, kad lietuvių ir estų tautinio atgimimo laikotarpiu vyko panašūs procesai, kultūriniame lauke esama nemažai tapatumų. Tuo metu tiek Lietuvoje, tiek Estijoje kaip niekada išaugo susidomėjimas tautosaka. XIX a. antrojoje pusėje tautosaka Estijoje pradėta sistemingai rinkti ir skelbti. Kaip tik tautosakos kūriniai ir yra ankstyviausi Lietuvoje išleisti estų tekstai. Nors Lietuvoje jie pasirodė tik po 1957 m., pas mus tai buvo vieni pirmųjų vaikų skaitybai priskirtinų estų literatūros pavyzdžių.

Vienas aktyviausių estų tautinio atgimimo veikėjų, rašytojas ir švietėjas Friedrichas Reinholdas Kreutzwaldas (1803–1882), kaip ir kiti šveitėjai, tautosaką laikė tautinės literatūros pagrindu. Nors jis paprastai pristatomas pirmiausia kaip estų nacionalinio epo Kalevo sūnus (est. *Kalevipoeg*) autorius, ne ką mažiau mums reikšmingi ir kiti jo darbai. Estų prozos raidai didžiulę įtaką padaręs F. R. Kreutzwaldo sudarytas rinkinys *Senovinės estų liaudies pasakos* (43 pasakos ir 18 padavimų; Estijoje pasirodė 1866 m.) į lietuvių kalbą buvo išverstas 1957 m. Iš F. R. Kreutzwaldo surinktų ir parengtų pasakų Lietuvoje, ko gero, žinomiausios yra kelios, jos išleistos atskirai, daug didesniu negu pats pasakų rinkinys tiražu ir su originaliomis iliustracijomis. Tai pirmiausia *Išminčius kišenėje* (1976; 50 tūkst. egz.) ir *Šiaurės slibinas* (1988; 70 tūkst. egz.). Pastarasis kūrinys išleistas pačiu didžiausiu tiražu, koku kada nors pasirodė pirmas estų vaikų literatūros kūrinio leidimas lietuvių kalba. Bet net ir pagal bendrą visų to paties pavadinimo kūrinio leidimų tiražą labai nedaugelio vertimų iš estų kalbos išleista tiek daug egzempliorių. D. Sirijos Giraitės išversta, su meniškėmis originaliomis Herald Elmos iliustracijomis išleista pasaka apie pergalingą kovą su baisiu slibinu,

„kuris, iš šiaurės atsibastęs, eibes žmonių ir visokių gyvių susprogo ir po kurio laiko gal visame pasaulyje būtų gyvastį nusiaubęs“, jei būtų perleista, ir dabar darytų įspūdį ir būtų įdomi šiuolaikiniams skaitytojams.

Dar kartą F. R. Kreutzwaldo pavardę randame estų pasakų rinkinyje *Gražuolė nuotaka* (1967), kuris, atnaujintas ir papildytas, vėliau buvo išleistas pavadinimu *Vandenu šalis* (1981). Rinkinio vertėjas E. Astramskas, išvertęs daugiausia estų tautosakos į lietuvių kalbą, į rinkinius įdėjo tik F. R. Kreutzwaldo pasaką „Atpildas už gerą darbą“. Atsižvelgdamas į tai, kad šio autoriaus pasakos lietuvių skaitytojams jau žinomos, vertėjas daugiau dėmesio skyrė lietuviams nežinomiems J. Kervui, Johanui Kunderiui, Augustui Jakobsonui ir kitiems. Pabaigos žodyje vertėjas pabrėžia, kad daugelis ano meto estų rašytojų domėjosi tautosaka, didelė jų dalis ją rinko ir elgėsi su ja įvairiai: vieni stengėsi tiksliai užrašyti išgirstas pasakas, kiti, pavyzdžiui, F. R. Kreutzwaldas, jungdavo kelias tiksliai užfiksuotas pasakas į vieną, išlaikydami originalią kalbą ir stilių, tretieji – estiškus motyvus pindavo su užsienio šalių pasakomis. Žinoma, esama daug variantų, kai užrašytą tekstą rašytojai papildydavo savo fantazijomis ar tiesiog panaudodavo vien motyvą, o vėliau pasaką pateikdavo kaip savo kūrinį.

Kaip atskiri leidiniai lietuviškai pasirodė iki dešimties pavadinimų estų pasakų, visos jos iliustruotos ir skirtos ankstyvajam skaitymui. Tai liaudies pasakos *Stebuklinga duona* (1996) ir adaptuota nedidelio formato bei palyginti mažo tiražo *Pelė ir žvirblis* (2008), taip pat keletas originaliųjų pasakų (Kalju Kanguro *Timbos Limbos kelionė į Sniego malūną*, 1972; E. Raudo trumpų pasakų rinkinėlis apie miško žvėrių gyvenimą *Lokio trobelė*, 1974) ir kt.

Viena originaliausių ir šiuolaikiškiausių atskirai pasirodžiusių estų pasakų – E. Raudo kūrinėlis *Cypliukas*, kurio veikėjas kalbanti lėlė Cypliukas labai išpopuliarėjo ir Lietuvoje (1965, 1982, 2000; vertė Rasa Cecilija Unt) ir iki šiol yra gerai atpažįstamas jau kelių skaitytojų kartų, randamas daugelyje rekomenduojamų knygų sąrašų.

Iš atskirai išleistų pasakų išskirtinos ir kelios nuotaikingos eiliuotos pasakos: Ellenos Niit knyga *Sumanus dažytojas* (1975), kurios pagrindinis veikėjas padovanoja miestui spalvas, ir Helvi Jürissono *Genys siuvėjas* (1968; keli leidimai, bendras tiražas per 150 000 egz.), gerai žinomas Lietuvoje tekstas, pasakojantis, kaip miško žvėrys, pasimatavę genio sukurtus originalius drabužius, vis dėlto galiausiai pasirenka savo prigimtinių apdarą.

Pažymėtina, kad per visą laikotarpį Lietuvoje pasirodė vos keletas eiliuotų kūrinių vaikams: be minėtų eiliuotų pasakų, dar žinomas estų poezijos vaikams rinkinys *Berniukas ir jūra* (1989), kuriame sudėti šeši tautosakos kūrinėliai ir po nedidelį pluoštą įvairių poetų eilėraščių. Tam neabejotiną įtaką darė ir tai, kad vaikų poezijos tradicija Estijoje anaipol nebuvo tokia stipri kaip prozos. Padėtis nepasikeitė ir atgavus nepriklausomybę, be to, vaikų literatūros leidyba iš pradžių patyrė nuosmukį, tad poezijos vertimų skaičiaus menkumas Lietuvoje yra tendencingas. Galima daryti prielaidą, kad leidyklos ir vertėjai pirmiausia norėjo Lietuvą supažindinti su stipriausiais, labiausiai pavykusiais estų literatūros kūriniais vaikams ir jaunimui, tad poezija liko nuošalyje.

Realistinės ir pažintinės estų literatūros vertimai, pasirodę iki 1990 m.

Estų vaikų literatūroje vyraujanti prozos tradicija matoma ir žvelgiant į lietuviškus vertimus. Su stiprios pasakinės tradicijos, vėliau peraugančios į fantastinę literatūrą, pavyzdžiais jau supažindinta ankstesniame skirsnyje, liko nepaminėta ryški ilgametė realizmo banga, užplūdusi XX a. Žvelgiant į vertimų iš estų kalbos sąrašą, matyti, kad tik ankstyvajam skaitymui skirtos knygos (apie 18 pavadinimų) nėra realistinės, daugiausia tai – literatūrinės pasakos. Visų išleistų knygų kontekste daugiausia realistinė yra vidutiniam ir vyresniajam mokykliniam amžiui skirta kūryba, vyraujantis žanras – apysakos apie mokyklą (angl. *school story*). Išskirtinumu to negalime laikyti,

nes vaikams ir jaunimui skirtoje literatūroje mokykla, mokytojų ir mokinių santykiai, patiriami nuotyčiai yra plati ir labai dažna tema, jai tenka nemažai vietos visoje vaikų ir jaunimo literatūroje.

Jau ir pirmieji vertimai 1924 ir 1957 m. buvo mokyklos gyvenimo istorijos. Be jau minėto pirmojo vertimo *Mokytojas ir jo jaunieji bendradarbiai* (1924), 1957 m. pasirodė reikšmingiausias estų literatūros klasiko Oskaro Lutso kūrinys – apysaka *Pavasaris: paveikslėliai iš mokyklos gyvenimo*. (Deja, šis pirmasis leidimas buvo verstas iš rusų kalbos, be to, iš kupiūruoto teksto. 1995 m. knyga iš originalo išvertė ir gražų, turiningą pabaigos straipsnį parašė D. Sirijos Giraitė. – *Red. past.*) Pasirodęs Estijoje 1912 m., vėliau gausiai apdovanotas, išverstas į daugiau nei dešimt kalbų, šis kūrinys iki šiol laikosi mokyklinės programose. *Pavasaris* padeda pažinti to meto šnekamąją estų liaudies kalbą, išsiskiria gyvais, emocingais dialogais, jame gausu mokinių pajuokavimų ir įsimintinų charakterių. Pasak O. Lutso memorialinio muziejaus kuratorės Liivi Rosenvald, šioje apysakoje autorius „sugebėjo perteikti estų būdą ir pagrindinius tautinio charakterio bruožus“. *Pavasaris* turėjo tęsinius *Vasara* (1918–1919) ir *Ruduo* (1938), iš jų į lietuvių kalbą buvo išversta tik apysaka *Vasara: jaunųjų gyvenimo vaizdeliai* (1958; vertė E. Astramskas).

Estų mokyklinės apysakose mokykla vaizduojama gana įprastai: tai disciplinuota vieta, kurioje būtina laikytis pareigų, bet kartu čia vyksta smagūs nuotyčiai, krečiami pokštai, mokomasi bendrauti, kurti santykius. Didžiulis to meto realijų ir didaktinis krūvis šiuolaikiniam skaitytojui, ko gero, būtų nepakeliamas skaitant ne vieną šių apysakų. Tiesa, tarp estų vertimų esama pavyzdžių, kai atnaujintas sovietmečiu pasirodžiusio teksto leidimas sėkmingai prigijo ir tarp šiuolaikinių skaitytojų (antai 2006 m. *Cypliuko* redakcijoje neliko kapeikų, volgų, nebėra jokių socialinių politinių užuominų).

Į lietuvių kalbą išverstose estų apysakose pagrindinis vaidmuo dažnai tenka berniukams: išskirtini Tomas Linupoegas (Heljos Miand *Tomas Linupoegas*, 1980), Juhanas Salus (Jaano Rannapo *Juhanas Salus ir jo draugai*, 1967), Peteris (Holgero Pukko *Žaliosios kaukės*, 1964) ir kiti herojai. Todėl ir siužetai dinamiškesni, ryškesni nuotykiniai elementai, kartu nevengiama išdaigininkų pabrėžtinai pamokyti. Be abejo, kaip įprasta mokyklinės apysakose, kūrinuose plėtojami ne tik draugų nuotyčiai, bet ir pirmieji romantiški santykiai, išryškėja probleminiai klausimai, saviieškos poreikis. Štai Silvios Rannamaa's apysakos *Kadrė* (1969), kurios pagrindinė veikėja – mergaitė vardu Kadrė, pasakojimas sulėtėja, mokykla išryškėja kaip sudėtinga socializacijos terpė, kūrinyje telkiamasi į santykių kūrimą ir galiausiai rodomas mergaitės virsmas iš bjauriojo ančiuko skrydžiui pasirengusia gulbe.

Mokyklinės apysakose, kaip ir romanuose ar kituose realistiniuose kūrinuose, vaizduojamos realijos įvairavo pagal laikotarpį, visuomenėje vyraujančias temas ir problemas. Nors sovietmečio literatūra neišvengiamai buvo politiškai angažuota, vaikams ir jaunimui skirtuose kūrinuose galiama pastebėti užmaskuotų, bet įskaitomų pasyvaus maišto pavyzdžių.

Iš estų kalbos išverstuose realistiniuose kūrinuose kalbama ir kitomis temomis. Esama iš dalies pažintinių knygų apie buvimą gamtoje, daugiausia – kaime, apie supančią gamtą ir jos gyventojus: informatyvūs Richardo Rochto *Pasakojimai apie gyvūnus* (1986) ir apysakos iš rinkinio *Nubausta gobšuo* (1963), jaunesnius žavėjo įdomus J. Rannapo apysakos *Jefreitorius Jemas* (1983) pasakojimas iš lokiuko perspektyvos, paminėtina ir to paties autoriaus apysakoje *Paskutinis baltaplunksnis* (1973) pasakojama istorija apie vaikų drauge su suaugusiaisiais globojamą erelį. Su vandenynu ir jo gyventojais supažindina žymaus estų rašytojo Dagmaro Normeto populiarį, į daugelį kalbų išversta apysaka *Delfinija* (1985). Pažintiniuose kūrinuose gyvūnai neretai personifikuojami, tad kiek išeinama iš realistinės literatūros rėmų.

Tarp vertimų taip pat pasitaiko dabar nebent istoriškai įdomių didaktinių tekstų apie kolūkio gyvenimą, patosiškų kosmoso užkariavimą ar pramonės ir mokslo klestėjimą akcentuojančių knygų (pvz., jaunesniesiems skirtas kolūkio darbus vaizduojantis Silvi Vāljal tekstas *Septyni Jusiuko draugai* (1968), elektrinių, kosminių raketų iliustracijos pasakinėse Vladimiro Beekmano knygelėse *Atomiukas* (1969) ir *Atomiukas ir Kibernetinė Meška* (1971, bendras abiejų tiražas 90 tūkst. egz.) ir kt.).

To laikotarpio tendencija kurti istorijas apie realius asmenis, pasakoti pasakojimus, neretai pagražinančius tikrovę, idealizuojančius ir herojizuojančius tam tikras asmenybes, atsirito ir į vaikų literatūrą. Vienas iš tokių pavyzdžių, išverstų į lietuvių kalbą, – H. Pukko apysaka *Ką jūs žinote apie Oskarą?* (1984), aprašanti vienintelės tuo metu partijos komiteto sekretoriaus gyvenimą. Daug objektyvesni atrodo biografiniai estų rašytojų prisiminimai, išversti į lietuvių kalbą: rašytojas Friedbertas Tuglas vaikystės istoriją pasakoja, patirtį reflektuoja knygoje *Mažasis Ilimaras* (1959), mėgstamos estų vaikų rašytojos, poetės, prozininkės Leelo Tungal prisiminimai sudėti į knygą *Draugė mergaitė ir suaugę žmonės: dar vienas pasakojimas apie laimingą vaikystę* (2013). Sunku pasakyti, kiek šio žanro knygos įdomios vaikams, – tiesioginio adresato jose dažnai nepaisoma, tad tokius tekstus vaikai geriau suprastų nebent skaitydami su tėvais ar mokytojais.

Realizmas vyraavo ne tik mokyklinėse apysakose, bet ir apsakymuose, romanuose ir kt. Dar viena dažna šio pobūdžio estų literatūros, kurią turime galimybę skaityti lietuviškai, tema – gimtųjų namų, tautos, jos istorijos, gimtojo krašto svarba. Ši tendencija ryškiausiai atsiskleidžia estų rašytojų apsakymų rinkinyje *Gimtinių alyvos* (1990), kurį į lietuvių kalbą išvertė D. Sirijos Giraitė. Rinkinio tekstuose taip pat gvildinama istorijos tema, dažna jaunimo problematika.

Apibendrinant galima teigti, kad realistinė vaikams ir jaunimui skirta estų literatūra, kurios vertimų turime Lietuvoje, daug dažniau vaizduoja problemines situacijas, moko vaikus ir jaunuosius, kaip jas spręsti, nevengia sunkių ir skaudžių temų. Daug rečiau, ypač paaugliams skirtose realistinėje prozoje, tais teksta siekiama džiuginti, maloniai nuteikti. Ši tendencija gana universali – žinoma, kad daugelį metų vienas svarbiausių vaikų ir jaunimo literatūros uždavinių buvo ugdyti, mokyti, supažindinti, o malonumą teikianti estetinė funkcija dažniausiai atsidurdavo antrajame plane. Daugiau išlaisvėjusios, įvairesnės literatūros pavyzdžių pasirodė jau po 1990-ųjų.

Šiuolaikinė estų literatūra Lietuvoje

Apžvelgdama naujųjų laikų latvių vaikų literatūros vertimus Lietuvoje, Kristina Vaisvalavičienė pažymi, kad sudėtingi pirmieji nepriklausomos valstybės metai turėjo įtakos ir literatūros vertimams: „Daugelis senųjų vertimo kryptių nebetiko, naujos ne taip greitai formavosi.“ Tai galioja ir kalbant apie estų vaikų literatūros vertimus Lietuvoje per pastaruosius kelis dešimtmečius. Naujuoju istoriniu laikotarpiu, pirmaisiais nepriklausomybės metais, pasirodė keletas dar anksčiau Estijoje išleistų knygų. Palyginti su vertimais iš latvių kalbos, šiuolaikinių, šiandieninio skaitytojo dėmesį galinčių patraukti vertimų iš estų kalbos turime gerokai mažiau – galėtume suskaičiuoti truputį daugiau negu dešimt pavadinimų.

Skaitytojų susidomėjimą estų literatūra ar jos atmetimą šiuo atveju lemia ne tik mažiau aktuali ankstesniais metais išleistų tekstų tematika, ryškus didaktizmas, bet ir leidybos kokybė – daugelis seniau pasirodžiusių knygų šiuolaikiniams skaitytojams pirmiausia yra nepatrauklios vizualiai, o anuometinių realijų vaizdavimas, tekstuose pinami kontekstai daugeliui yra tiesiog nesuprantami. Žinoma, atnaujinta redakcija ir naujas leidimas ne vieną primirštą tekstą galėtų atgaivinti. Jei tai būtų rimtai svarstoma, susipažinęs su jau išleistais kūriniais, retas negalėtų nepastebėti stiprios estų pasakų tradicijos, o įsigilinęs tikrai rastų stiprių ir galinčių vėl atgimti tautosakos kūrinių ar literatūrinių pasakų. Tiesa, pirmenybę norėtusi teikti naujausiajai estų literatūrai, su kuria pastaraisiais metais turėjome nedaug progų geriau susipažinti.

Apibendrinant galima teigti ir tai, kad estų vaikų literatūros leidyba naujaisiais laikais labai nepastovi – jau minėta, kad kai kuriais metais jos vertimų išvis nepasirodė. Žinoma, tam turėjo įtakos ir pasikeitusi leidėjų elgsena finansų krizės ir pokriziniu laikotarpiu. Verta pabrėžti ir labai trumpą aktyvesnių vaikų literatūros vertėjų iš estų kalbos pavardžių sąrašą. Įtakos turėjo ir nutrūkusi „Vyturio“ leidyklos serija „Želmenėliai“, kurioje daug dėmesio skirta to laiko tarybinių tautų, tarp jų – latvių ir estų, vaikų literatūrai. Deja, serija neatgimė aktualesniu pavidalu – per pastaruosius beveik du dešimtmečius principinio sprendimo leisti ir sudaryti mūsų skaitytojams geresnes sąlygas pažinti kultūriškai ir istoriškai giminiškų tautų literatūrą mūsų leidyklos nepriėmė. Ne vienerius metus šią problemą kelia literatūros tyrėjai ir puoselėtojai. Deja, nuo 2005 m., kai vienoje savo recenzijų „Rubinaičio“ žurnale literatūrologė Džiuljeta Maskuliūnienė estų literatūrą pagal pasirodžiusių vertimų skaičių pavadino užmirštąja, nedaug kas tepasikeitė ir šiandien. Norisi tikėti, kad šiemet įkūrus Baltijos valstybių kultūros fondą padėtis pagerės.

Žvelgiant į vertimų iš estų kalbos sąrašą džiugina, kad per pastaruosius 10–15 metų pasirodė kūrinių, kurių tematika, problematika ir vizualieji leidybos sprendimai išliko aktualūs ir universalūs iki šiol, buvo pripažinti Lietuvoje ir įsitvirtino vaikų skaityboje. Visus juos norisi paminėti atkreipiant skaitytojų dėmesį ir pakviečiant jau pamėgusiuosius estų autorių kūrinius susipažinti su kitais šios Baltijos šalies autoriais ar dar kartą grįžti prie jau skaitytų. Nors paminėtinus pavyzdžius visi esame girdėję, norisi juos dar kartą priminti. Tai mažiesiems skaitytojams skirtos A. Pervik pasakojimų apie mergaitę vardu Paula serijos knygos (*Paula baigia vaikų darželį* ir *Paula ir Patrikas*, abi 2008), puikioji P. Raud knyga *Pono Paukščio istorija* (2013) ir paskutinis, 2016 m. išleistas, vertimas iš estų kalbos – Kätlin Vainolos pasaka *Liftas*, kaip ir kitos minimos knygos, pasižyminti puikiomis iliustracijomis. Paaugusiems – originalusis E. Raudo *Cypliukas*, to paties autoriaus apysaka-pasaka apie mažųjų herojų kelionės nuotykius *Pabalduikai* (1998), ryškios, išskirtinės E. Valterio istorijos apie fantastinius miško gyventojus Puokius (*Puokiai*, 2008; *Puokių istorijos*, 2014), nors ne su originaliomis iliustracijomis pasirodžiusi, bet vis tiek reikšminga P. Raud pasaka *Princesė Lulu ir ponas Skeletonas* (2015), graži ir prasminga šeimos istorija, kuriama Andruso Kivirähko apysakoje *Sirlė, Simas ir slėpiniai* (2010). Vyresniesiems – literatūros mokytojos Aidi Vallik pagal jos mokinių nurodymus sukurta apysaka *Kaip laikaisi, Ana?* (2005), Marguso Karu romanas *Nulinis taškas* (2016) apie septyniolikmetį Johanesą, sugebėjusį pakilti iš nulinio taško, ir Dianos Leesalu romanas *Žaidimas yra tikrovė* (2010), įvardytas kaip šių dienų romanas.

Kad estų literatūra Lietuvoje laukiama, rodo ir faktas, kad naujus vertimus iš šios kalbos literatūrologai aptaria renginiuose, seminaruose. Išskirtinai svarbus buvo dešimt kartų vykęs tarptautinis (estų, latvių, lietuvių) seminaras „Vaikų literatūra prie Baltijos jūros“. Kiekvienas naujas vertimas pastaruoju metu sutinkamas džiugiai, ganėtinai palankiai ir sulaukia papildomo dėmesio, tad apie daugelį šiuolaikinių pastarojo laikotarpio estų vaikų ir jaunimo literatūros pavyzdžių galima pasiskaityti vaikų literatūros informacijos interneto svetainėje adresu www.rubinaitis.lnb.lt, taip pat ankstesniuose „Rubinaičio“ žurnalo numeriuose, verta užmesti akį ir į tinklaraštininkų žinutes. Skaitytojų simpatijas patvirtina asmeninė patirtis stebint padėtį Nacionalinėje bibliotekoje: vos tik Mažųjų erdvėje į ekspozicines lentynas išdėliojamos estų autorių knygos, vaikai ar tėvai iš karto jomis susidomi – skolinasi ir skaito.

Estų kalbos politikos gairės

Klaas-Lang, Birutė. „Estų kalbos politikos gairės Pabaltijo šalių kontekste“. In *21-oji tarptautinė Jono Jablonskio konferencija. Šiuolaikinės kalbos tyrimai ir problemos. Tezės, 19–20. Vilnius, 2014.*

Estų kalbos politikos gairės Pabaltijo šalių kontekste

Estų kalba perėjo į visiškai naują sociolingvistinę aplinką, kuriai būdinga globalizacija ir daugiakalbiškumas visuomenėje, mokykloje ir šeimoje bei technologijų plėtra. Per dešimt metų Estijos gyventojų gimtųjų kalbų skaičius išaugo nuo 100 iki 157. Asmens ir valstybės daugiakalbystė yra didelis turtas, kurį reikia saugoti ir palaikyti. Tačiau kaip tokioje naujoje situacijoje užtikrinti estų kalbos išlikimą ir plėtrą? Remiantis sociolingvistiniais apibrėžimais, estų kalba, kuria kaip gimtąja kalba milijonas vartotojų, nepriklauso išnykti gresiančių kalbų grupei, nes ji: turi valstybinės kalbos statusą; yra vartojama visose visuomenės gyvenimo srityse nuo kasdieninės ir verslo kalbos iki mokslo; yra pagrindinė dėstymo kalba visose mokymo pakopose nuo pradinės mokyklos iki doktorantūros studijų; yra vartojama namuose bei elektroninėje erdvėje. Vis dėlto šiuolaikinis globalus pasaulis reikalauja itin saugoti kalbos gyvybiškumą net tuo atveju, jei kalba turi daugiau nei milijoną vartotojų. Rengiant kalbos vystymo strateginį planą daugiausia dėmesio skirtina trims svarbiausiems kalbos aspektams: kalbos statusui, kalbos korpusui (kalbos sistemai ir vartosenai) ir kalbos mokymui. Estijos valstybė jau 15 metų rūpinasi strateginiu kalbos planavimu. Pirmasis Estų kalbos plėtros planas buvo priimtas 2004 m., o antrasis, ir dabar galiojantis, – 2011 m. Tiek 2004 m., tiek 2011 m. plėtros planuose nagrinėjamos visos svarbiausios estų kalbos sritys: estų kalbos tvarkyba, estų kalbos tyrimai ir ištekliai, technologijų kalbos palaikymas, bendrasis lavinimas estų kalba, kitakalbių bendrasis lavinimas estų kalba, profesinio mokymo mokinių estų kalbos žinios, estų kalba moksle ir aukštosiose mokyklose, estų kalbos regioninės atmainos, užsienio estų kalba, specialiųjų kalbinių poreikių žmonių kalbos vartoseną, estų kalba kitų kalbų kontekste ir tarptautiniu lygiu, kalbos įstatymo laikymosi priežiūra ir informavimas kalbos klausimais.

Kodėl netekome galimybės neatsilikti nuo Estijos?

Norkus, Zenonas. *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu. Vilnius, 2014, 312–314, 326–329.*

[...] Tarpukario Estija savo pinigus (markes) pradėjo spausdinti jau 1919 m. sausio mėn., o Latvija – 1919 m. balandžio mėn., išleisdama į apyvartą latviškus rublius, kurių pradinis kursas buvo nustatytas toks: 1 Latvijos rublis = 1 ostrublis = 2 vokiečių markės = 1,5 carinės Rusijos rublių. Estai savo išleistą markę prilygino vienai Vokietijos markei. Nieko nelaukė ir kaimyninės Lenkijos vyriausybė, jau 1918 m. pabaigoje pradėjusi spausdinti lenkiškas markes. Tiesa, visi šie pinigai nesiskyrė nuo Lietuvoje 1992–1993 m. buvusių „vagnorėlių“ ir nuvertėjo taip pat sparčiai, kaip vagnoriniai talonai, kurie po 1992 m. spalio 1 d. iki 1993 m. gegužės mėn. nuvertėjimo greičiu lenktyniavo su Rusijos rubliais. Be to, jie cirkuliavo lygiagrečiai su kitomis, konkuruojančiomis, valiutomis. Estijoje tai buvo kaimyninės Suomijos markės bei carinės Rusijos rubliai. Latvijoje su latvišku rubliu konkuravo ne tik carinės Rusijos ir kitų Rusijos vyriausybių išleisti piniginiai ženklai, bet ir ką tik minėtos ostmarkės. Iš pradžių netgi valdžios įstaigos leisdavo mokėti įvairius mokesčius šiais paraleliniais pinigais.

Savo sparčiu nuvertėjimu Lietuvos pokomunistinių laikų laikinieji pinigai skyrėsi nuo tų, kurie buvo kaimyninėje Latvijoje – 1992 m. gegužės 7 d. į apyvertą paleistas Latvijos rublis jau 1992 m. liepos mėn. tapo vienintele teisėta atsiskaitymo priemone. Jo kursas iš karto pradėjo stiprėti Rusijos rublio atžvilgiu, o kai stabilizavosi prieš „tvirtąsias“ valiutas, Latvijos vyriausybė 1993 m. kovo mėn. jį pakeitė nuolatinais pinigais – Latvijos latu. Lato kursui dar labiau pakilus, jis 1994 m. vasario mėn. buvo pastoviu keitimo santykiu susietas su Tarptautinio valiutos fondo (TVF) apskaitiniais pinigais SDR (*special drawing right*; specialioji skolinimo teisė). Jais TVF narės laiko dalį savo užsienio valiutos atsargų. „Kitaip negu atsargos aktyvai (pvz., auksas), specialioji skolinimo teisė neturi savo materialaus pagrindo. Ją „sukuria“ TVF ir yra kaip buhalteriniai įrašai specialioje Fondo tvarkomoje sąskaitoje.“ Kitaip nei pokomunistinės Latvija ir Lietuva, palikdama rublio zoną Estija išsivertė be pereinamosios valiutos (laikinių pinigų), ji iš karto įsivedė fiksuotu keitimo kursu su Vokietijos marke susietą kroną. Taigi, panašiai kaip 1922 m. Lietuvoje, pokomunistinėje Estijoje nacionaliniai pinigai buvo įvesti kaip makroekonominės stabilizacijos priemonė. Pokomunistinė Lietuva ėjo tuo keliu, kuriuo po Pirmojo pasaulinio karo žengė ir Estija, ir Latvija, ir Lenkija. Būtent, ir tarpukario Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, ir pokomunistinėje Lietuvoje nacionaliniai laikinieji pinigai buvo įvesti kaip biudžeto deficito finansavimo priemonė. Tarpukario laikais Estija, Latvija ir Lietuva tai padarė, nes šių šalių vyriausybės, galima sakyti, neturėjo kitų pajamų šaltinių, todėl norėdamos finansuoti savo išlaidas tiesiog spausdino pinigus. Gedimino Vagnoriaus, Aleksandro Abišalos ir Bronislovo Lubio vyriausybės pajamų turėjo tiek pat ir tokių padų, kaip ir kaimyninės Latvija ir Estija, tačiau pinigus vis tiek spausdino. „Kodėl Lietuva, ilgą laiką pirmavusi tarp Baltijos valstybių reformuojant bankų sistemą, atsiliko įvedant nacionalinius pinigus, išėjimą iš rublio zonos, klausimas tebelieka atviras. “Šiam klausimui ir skirta likusi šio skirsnio dalis. Kartu ieškosiu atsakymo, kaipgi be pinigų spausdinimo pavyko išsiversti į kur kas sunkesnę (palyginti su LR II 1991–1993 m.) padėtį pakliuvusioms pirmosioms LR I vyriausybėms.

Pirmosios LR I Vyriausybės (sudarytos 1918 m. lapkričio 12 d.) finansų istorija prasidėjo nuo 30 tūkst. ostmarkių paskolos, kurią pirmasis Lietuvos finansų ministras Martynas Yčas surinko iš privačių asmenų, iš kurių daugelis buvo Lietuvos Tarybos nariai. Vėliau Lietuva gavo dvi paskolas iš Vokietijos vyriausybės per RSK, kuri ir vykdė ostmarkių emisiją Lietuvoje: 10 mln. markių pagal 1918 m. lapkričio 26 d. pasirašytą sutartį ir dar 100 mln. pagal 1918 m. gruodžio 30 d. sutartį. Mainais LR I Vyriausybė sutiko įteisinti okupacinių ostmarkių cirkuliaciją jos kontroliuojamoje teritorijoje. Šiais RSK spausdinamais pinigais LR I Vyriausybė gavo ir pačią iš Vokietijos išsiderėtą paskolą, kuri jai būdavo išmokama kas mėnesį dalimis. 1919 m. vasario mėn. ostmarkės buvo paskelbtos „lietuviškais“ pinigais – auksiniais.

Užtat kitų Baltijos valstybių vyriausybės neturėjo alternatyvų nacionalinių pinigų įvedimui. Tiesa, Estijai padėjo kaimyninė Suomija, suteikusi 20 mln. Suomijos markių paskolą. Šių lėšų pakako apmokėti iš tos pačios Suomijos ir Skandinavijos šalių atvykusiems savanoriams, kurie sulaukė bolševikus ir padėjo suformuoti bei apmokėti nacionalines tautines karines pajėgas. Tačiau mokėti saviems kareiviams, karininkams ir valdininkams reikėjo iš kitų lėšų. Estija buvo per toli nuo Vokietijos, kad jai tuo metu rūpėtų jos reikalai, o suteikti didesnę pagalbą Suomijos ištekliai buvo per menki. Antrojoje 1919 m. pusėje Estija ir kitos Baltijos valstybės gavo paskolų iš Antantės šalių joms nebereikalingu kariuomenės turtu. Tačiau kritiškais 1918 m. pabaigos–1919 m. pradžios mėnesiais reikėjo verstis savo ištekliais. Todėl jau 1919 m. sausio mėn. Estijos vyriausybė ir paleido į apyvertą improvizuotus nacionalinius piniginius ženklus – kronas. [...]

Delsimo kaina: kodėl 1991–1994 m. netekome galimybės neatsilikti nuo Estijos, o 1920 m. praradome Vilnių.

Savaime suprantama, kad 1922 m. spalio 1 d. į apyvartą išleidus litus LR I, o 1993 m. birželio 25 d. – LR II, infliacija iš karto nesustojo. Kainos augo ir toliau, tik tai vyko lėtesniais tempais. 1922 m. rudenį tebesitęsiantis kainų augimas kėlė Lietuvos stabilizuotojams paniką ir skatino griebtis jau minėtų griežtų administracinių priemonių, nepaisant dar 1919 m. rudenį paskelbtos prekybos laisvės. Pokomunistinėje Lietuvoje, kaip ir tarpukariu, prasidėjus finansinei stabilizacijai prasidėjo ir bankų bankrotai, nors jie tarpukariu ir neįgijo tokio masto, kaip liūdnei pagarsėjusi bankų griūtis 1995 m. pabaigoje. Bankrutavo tik ką tik minėtas valdžios proteguojamas Lietuvos pramonės ir prekybos bankas, įsteigtas dar 1918 m. pabaigoje ir į istoriją įjęs kaip „pirmasis nacionalinis komercinis bankas“.

Galima pasidžiaugti, kad sunkiais 1993–1994 m. atsirado ekonomistų, kurie prisiminė tarpukario patirtį ir ramino po lito įvedimo 1993 m. tebekylančių kainų išgašdintus tautiečius: „Per dvyliką mėnesių (1993 m. balandžio mėn.–1994 m. balandžio mėn.) vartojimo prekių ir paslaugų kainos padidėjo 78,5 %, labiausiai pabrango (net 289,5 %) sveikatos priežiūros ir medicinos paslaugos, mažiausiai (35,9 %) – alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai. <...> Gal kiek paradoksaliau atrodo kainų didėjimas palyginti stabilaus lito fone. Tačiau tai nėra nauja Lietuvos ekonominėje istorijoje. Antai tarpukario Lietuvoje 1923–1925 m. buvo pastebimas kainų didėjimas: bendras 35-ių prekių kainų indeksas 1923 m. padidėjo 19,3 punkto, 1924 – 10,5 ir 1925 m. – 20 punktų, o įvedant litą nustatytas JAV dolerio paritetas (1 doleris = 10 Lt).“ Tik pradedant 1927 m. tarpukario, o 1997 m. – pokomunistinėje Lietuvoje galima kalbėti apie infliacijos pabaigą, kurią šiais laikais ekonomistai konstatuoja, kai metinė infliacija sumažėja iki vienaženkliai skaičiaus. Lietuva 1999 m. pajuto Rusiją 1998 m. sukrėtusios krizės pasekmes, o 1931 m. ją jau visa jėga užgriuvo 1929 m. JAV prasidėjusios didžiosios tarpukario pasaulinės ekonominės krizės bangos. Abi krizės litui atnešė defliaciją, nors jos mastai 1999–2001 m. dėl pasikeitusio tarptautinio valiutinio režimo buvo labai maži (iki 2 proc.) ir juos tik iš tolo galima lyginti su didžiosios tarpukario laikų krizės Lietuvoje 1931–1935 m. defliacija. Tuos lyginimus galima būtų tęsti, tačiau laikas atsakyti į klausimą, o ką gi naujo visais šiais diachroniniais ir sinchroniniais palyginimais galime sužinoti? Galų gale, koks skirtumas – metai ten, metai šen?

Vieneri metai iš tikro nieko ypatingo nelemia „ramiais laikais“, kai pastebimi vien maži įvykiai ir pokyčiai, keičiantys tik tam tikra kryptimi ir būdu vykstančių procesų kiekybinių rodiklių reikšmes. Tačiau visai kitokią reikšmę jie įgyja „kritinių konjunktūrų“ ar revoliucinių permainų laikais, kurie lemia būsimos raidos kokybinius parametrus: ekonominės ar politinės santvarkos pobūdį, valstybės sienas ir panašius dalykus, nuo kurių priklauso būsimos raidos potencialas. Uždelsus galima pavėluoti į traukinį, o net į jį įtilpus gali tekti važiuoti antra klase ar stovint tambūre. Ne mažiau apmaudu pavėluoti į dalybas – geidžiamą daiktą gali paimti kitas. Net ir suspėjus, galima nieko negauti, pagailėjus išsileisti geram vėzdui ar koltui. Tada liks tik verkšlenti, mėginant sužadinti pašalinių užuojautą, bei kęsti geriau pasirengusio varžovo patyčias.

Pirmoji metafora tinka apibūdinti delsimo palikti rublio zoną pasekmes. Viena giliausių žaizdų, kuri Lietuvos visuomenės socialinėje vaizduotėje (senovine sociologijos klasiko Emilio Durkheimio kalba – Lietuvos visuomenės kolektyvinėje sąmonėje) atsivėrė pokomunistinės transformacijos metais, yra jau pirmajame pokomunistinės transformacijos dešimtmetyje išryškėjęs atsilikimas nuo Estijos. Tai Lietuvos interneto portalų pamėgta tema, kuri eksploatuojama kiekviena tinkama proga ar net tiesiog kai nebėra daugiau apie ką rašyti. Ta žaizda ne nauja – dar autoritarinio Antano Smetonos režimo laikais cenzūra draudė skelbti statistinę informaciją apie Lietuvos atsilikimą nuo šiaurinių kaimynių. Nuo to laiko Lietuvos visuomenės jautrumas šiai temai padidėjo dėl kelių priežasčių.

Pirma, sovietmečiu socialinis ekonominis ir kultūrinis Lietuvos atsilikimas nuo Latvijos ir Estijos praktiškai išnyko. Antra, didesnis tautinis homogeniškumas Lietuvai lemtingais 1990–1991 m. suteikė jėgų pirmai mesti iššūkį Maskvos imperiniam centrui, priimti jo atsakomuosius smūgius ir pasijusti viso Baltijos regiono lydere. Dėl to toks didelis buvo Lietuvos visuomenės pasipiktinimas ir nusivylimas, kai 1997 m. Europos Sąjungos vadovai Estiją kartu su Čekija, Vengrija, Lenkija ir Slovėnija pakvietė pradėti derybas dėl narystės Europos Sąjungoje, o Lietuvą tam sykiui paliko stovėti perone.

Tačiau pykti nėra dėl ko. Lietuvos atsilikimas nuo Estijos pirmus du pokomunistinės transformacijos dešimtmečius yra ne tik žurnalistų eskaluojamas mitas – apie jį byloja ir objektyvūs socialinės statistikos faktai. Kaip ir kodėl taip atsitiko – sudėtingas klausimas, apie kurį yra rašęs ir šių eilučių autorius. Jį lėmė kelios nepalankios Lietuvai aplinkybės, iš kurių svarbiausia – tokio kaimyno, kokį turėjo Estija, – Suomijos – nebuvimas. Prie šių nepalankių aplinkybių galima pridėti ir kultūrinius skirtumus, kuriuos lėmė katalikiška Lietuvos praeitis ir vėlesnė kultūrinė bei socialinė modernizacija. Tačiau šios nepalankios Lietuvos pirmavimui ekonominėje „Baltijos regatoje“ aplinkybės nebuvo tokios, kad jų poveikio nebūtų buvę galima bent jau sušvelninti geriau apgalvota rinkos reformų politika.

Tačiau atsitiko priešingai – Lietuvos vykdoma reformų politika jos padėtį dar labiau sukomplikavo. Pati lemtingiausia klaida buvo pinigų reformą apimančios makroekonominės stabilizacijos uždelsimas, pasirinkus „gudrią“ infliacijos lenktynių rublio zonoje politiką. Visos Baltijos šalys vykdė vadinamąją „šoko terapiją“, kurios esmė yra visų rinkos reformų vykdymas maksimaliu įmanomu greičiu. Tačiau net vykdant reformas šiuo „greituoju būdu“, nepaprastai svarbi konkrečių žingsnių seka. Išsivirti koldūnų yra geras pasirinkimas vienišam vyriškiui, panorėjusiam kuo greičiau pasigaminti karšto maisto. Tačiau viską galima sugadinti, užšaldytus koldūnus sumetus į šaltą vandenį, ir tik tuomet jį užvirinus.

Esminis lietuviškos ir estiškos „šoko terapijos“ skirtumas buvo tas, kad Estija masinę privatizaciją pradėjo jau įsivedusi nacionalinę valiutą – santykinio makroekonominio stabilumo sąlygomis. Kartu su kitokio privatizacijos metodo pasirinkimu (stambios įmonės buvo pardavinėjamos ne už investicinius čekius, bet už tikrus pinigus, pirmenybę teikiant užsienio investuotojams) tai leido išvengti tokio beprasmiško turto naikinimo, kokiu virto lietuviškoji privatizacija. Jos architektai studijų metais iš marksistinės-lenininės politinės ekonomijos vadovėlių gerai išmoko, kad pagrindinis skirtumas tarp socializmo ir kapitalizmo yra privatinė gamybos priemonių nuosavybė. Todėl Lietuvoje rinkos reformos buvo pradėtos nuo privatizacijos, kurios tempais Lietuva nuo pat 1991 m. lenkė savo Baltijos kaimynus. „Privatizacijos procesas Lietuvoje labai skyrėsi nuo raidos Estijoje ir Latvijoje. Privatizacija buvo daug greitesnė ir platesnė (*comprehensive*). Iš tiesų, privatizacija Lietuvoje buvo viena greičiausių Rytų šalyse. Jau 1992 m. pabaigoje 56 proc. viso turto Lietuvoje buvo privatizuota. „Taigi, didžioji valstybės turto dalis buvo privatizuota, kai pinigų nuvertėjimas artėjo prie hiperinfliacijos tempų. Didelė infliacija sunaikino įmonių apyvartines lėšas, bet sudarė sąlygas pelnytis „ankstyvųjų laimėtojų“ būriui, kurio branduolys buvo verslininkai, turintys ryšių, suteikiančių galimybę gauti iš dar neprivatizuotų valstybinių bankų paskolų. Esant aukštai infliacijai, jos buvo tolygios dovanoms, panaudojamoms privatizuoti įmones, jas vėl užstatant už naujas paskolas ir taip toliau sukant šį ydingą „nekūrybiško griovimo“ ratą. Didelės infliacijos sąlygomis, kai pinigai praranda ne tik kaupimo, bet ir skaičiavimo bei mainų vieneto funkcijas, net patys rimčiausi verslininkai negali užsiimti produktyvia antrepreneriška veikla, nes nieko nebeįmanoma racionaliai apskaičiuoti bei numatyti. Kaip ir 1919–1922 m., nesant gebančių

visas savo funkcijas atlikti nacionalinių pinigų, alternatyva tapo doleris. Tačiau nepaprastai išaugęs Lietuvos ūkio dolerizavimas savo ruožtu vėliau tapo kliūtimi nacionalinei valiutai įsitvirtinti.

Jeigu Lietuva (estų pavyzdžiu) jau 1992 m. būtų ne tik įsivedusi savo pinigus (tokie ir buvo „talonai“), bet ir juos stabilizavusi, ji vis dar būtų turėjusi galimybę likti Baltijos regiono lydere. Šiaip jau neišvengiamas ūkio nuosmukis būtų buvęs mažiausiai 10–15 proc. mažesnis, o ūkio atsigavimas prasidėjęs bent metais anksčiau. Anksčiau – maždaug tuo pačiu metu kaip ir Estijoje (1993–1994 m.) – būtų įvykusi ir bankininkystės sektoriaus konsolidacija. „Kainų reformos procesas Lietuvoje vyko itin sudėtingomis vidaus ir išorės sąlygomis. Bet vis dėlto ši reforma galėjo ir turėjo būti pradėta jau 1990 m. viduryje. Kita vertus, jau 1992 metų antrojoje pusėje buvo visos reikalingos prielaidos įvesti litą ir pradėti riboti infliaciją. Siautusias Lietuvoje 1992–1993 metais infliacijos padariniai buvo skaudūs ir ūkio raidai, ir gyventojų socialinei būklei“ (Šimėnas, 1996, 81). Jeigu pacituotų eilučių autoriui 1991 m. būtų buvę leista Lietuvos Vyriausybės vadovu padirbėti ilgiau nei tris dienas, gal ta galimybė, kurią jis užtikrintai teigia priešpaskutiniame cituotame sakinyje, būtų tapusi tikrove?